

Onze Taal. Jaargang 31

bron

Onze Taal. Jaargang 31. Genootschap Onze Taal, Den Haag 1962

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa014196201_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

[Nummer 1]

Denken met het hoofd van de lezer

In dit blad zijn onlangs enige gegevens vermeld over de omvang van de produktie van boeken en wetenschappelijke tijdschriftartikelen. De astronomische cijfers over de verwachte stijging van die produktie doen de gedachte rijzen, dat we straks de maan nodig hebben als bibliotheekmagazijn en dat analfabetisme nog een gewaardeerde luxe kan worden. Degene die lezen moet om zijn werk goed te kunnen doen, staat nu reeds voor een zeer zware, soms onmogelijke taak.

Eeuwenlang is het verzamelen, vastleggen en doorgeven van informatie oorsprong en een hoofdtrek van cultuur geweest, een prikkel en een rijkdom. Thans wordt als actueel ervaren dat informatieverwerking een even groot probleem betekent als de verwerving. De cultuurprikkel dreigt cultuurmigraine te worden, de rijkdom vooral een beheersprobleem.

In dit stadium vereist de lezer meer dan ooit onze aandacht. Hij is uiteraard niet vergeten: journalisten, hoofdredacteuren, uitgevers en reclamemensen willen allang iets meer van hem dan leesvaardigheid of kooplust: de persoon van de lezer interesseert hen en zij trachten die te beïnvloeden door hun schrijfrant daarop te richten. Voor zakelijke informatie zonder commerciële of psychologische bijbedoelingen is de lezer als persoon echter geen direct doelwit en hij mag dit ook niet zijn; het waarheidsgehalte van die informatie verdraagt geen ‘aanzien des persoons’.

Maar wel heeft het zin om al schrijvende over techniek, natuurwetenschappelijke onderwerpen of welke concrete of theoretische stof ook, zich bewust te maken dat niet alleen het taalkundige oordeel over de communicatievorm moet gelden. Ook het leeskundig verwerken van de stof is een hoofdzaak voor de auteur. Niet de grammatica keurt zijn werk; de lezer doet dit en - noodgedwongen - drastisch.

Vanuit deze visie de communicatie tussen schrijver en lezer waarnemend kunnen we geboeid raken door het proces dat aan de zinsbouw voorafgaat, de informatieordening, en de informatieverwerking die zich bij de lezer voltrekt. Een volzin staat tussen een hoofdletter en een punt, maar ook: tussen de aandacht vóór de pen het papier raakt en de gedachteninhoud van de lezer na de punt. Tussen beide denkactiviteiten moet een overdracht plaatsvinden.

De overdracht van informatie is een proces dat uitsluitend in de ontvanger van die informatie tot stand komt. Alles wat daaraan voorafgaat - het denken van de schrijver, zijn formuleren - is in het beste geval nog slechts een reiken naar de lezer, geen be-reiken. Juist in dat bereik geschiedt de overdracht. Bij teksten die geen ander doel hebben dan overdracht van zakelijke informatie, moet het bereiken van de lezer hoofdzaak zijn.

Deze situatie is eigenlijk zo eenvoudig als bij koffie: de enige waardebepaling ligt in het genot bij het consumeren. Een slecht kopje koffie is niet te verontschuldigen met de verklaring dat het alle vereiste ingrediënten bevat, dat de bereidingsvoorschriften nauwgezet zijn gevolgd of dat de bedoeling goed was. En ook niet de opvatting van de koffiezetter dat zij koffie op deze manier bereid juist

lekker vindt. Grammaticale juistheid, het feit dat alle te noemen zaken en begrippen inderdaad in de tekst staan, dat voorts de bedoeling van de schrijver herkenbaar is, dit alles is van secundaire betekenis vergeleken bij de functie van de tekst in het hoofd van de lezer. Taalkundige juistheid is onverbiddelijk voorwaarde voor goed schrijven, maar niet de laatste eis.

De Amerikaanse taalkundige C. Fries (*The Structure of English*, 1958) heeft eens onderzocht hoe men correct schrijvend toch kan falen. Hij liet een aantal mensen met goede kennis van zaken een uiteenzetting geven over baseball. Bij analyse van de teksten bleek, dat vaak de informatie alleen dan doeltreffend geacht kon

worden, wanneer de lezer zelf het baseballspel kende. Dit verschijnsel is herhaaldelijk te bespeuren. De schrijver gaat uit van alles wat hij weet (op zijn manier dan), terwijl hij zijn uitgangspunt moet kiezen bij wat de lezer omtrent het betrokken onderwerp niet weet.

Wat betekent deze beschouwingwijze nu voor de praktijk van het schrijven? Het behoeft geen toelichting dat het bovenstaande overweging verdient bij de benadering van de stof, de inleiding van de lezer, bij de indeling van de stof en vooral bij het bepalen van de schaal waarop men schrijft. Maar ook bij het formuleren van zinnen, daarvóór reeds, is het van essentieel belang, dat de schrijver voldoende afstand neemt tot zijn stof en zijn bedoelingen met de informatie. Hij moet denken met het hoofd van de lezer.

In een verrassend groot aantal blijken stijlfouten herleidbaar te zijn tot een onjuiste houding van de schrijver tegenover de lezer. Een voorbeeld:

‘**Aan de door** de techniek **aan** constructiematerialen **voor** toepassing **bij** hoge temperatuur en zware mechanische belasting gestelde eisen, kan alleen voldaan worden door synthetische keramische materialen.’

De overdaad van vijf voorzetsels in de aanhef is een stijlfout. Maar de oorsprong daarvan is een methodische fout. De auteur, een specialist op het gebied van keramische materialen, heeft alle feitelijke informatie, zijn objectieve constatering, geheel onderworpen aan zijn persoonlijke overtuiging.

Objectief is: De techniek stelt hoge eisen aan constructiematerialen die worden toegepast bij hoge temperatuur en zware mechanische belasting.

Subjectief is: Aan deze eisen kan alleen voldaan worden door synthetische keramische materialen.

In deze vorm zou de informatie stilistisch gaaf zijn geweest, gemakkelijk te verwerken en als argumentatie doeltreffender. De schrijver heeft het recht van de lezer miskend om feiten als feiten te mogen vernemen.

Een tweede voorbeeld: ‘Er is de moeilijkheid dat / wanneer men het model uit het zand wil halen / dat niet kan / vanwege de onderste flenzen.’

Deze wat primitieve zin is eigenlijk niet meer dan een voorstadium van de bedoelde mededeling en hij draagt de kenmerken van zijn oorsprong: de concrete ervaring van de schrijver heeft het model van de zin bepaald. Hij wilde het gietmodel uit het zand halen, bemerkte dat het niet kon en zag dat de onderste flenzen de belemmering vormden. Zijn conclusie - een denkprodukt - was dat deze situatie een moeilijkheid opleverde. En zie, nu wordt de gehele concrete beleving, alle feitelijke informatie, weer ondergeschikt gemaakt aan het (persoonlijke) oordeel van de schrijver. Zijn mening krijgt voorrang in de volgorde der woorden en ook grammaticaal: ‘moeilijkheid’ is onderwerp van de hoofdzinconstructie. Hiervan is de kreupele stijl het gevolg. Wanneer men de inhoud van bovenstaande zin ordent volgens zijn informatiewaarde voor de lezer, dan krijgt men zonder enig probleem: ‘De onderste flenzen verhinderen dat men het model uit het zand kan halen; dit is een moeilijkheid’.

De lezer is ermee gebaat, dat hij zijn informatie over feitelijke gegevens krijgt aangeboden in de vorm van een constatering, waarbij de schrijver zijn verhouding tot die gegevens onderdrukt. De waarneming en de beoordeling van de waarneming dienen bij de lezer in deze volgorde te geschieden en dat moet hem zonder meer mogelijk worden gemaakt. Meestal komt dit de stijl ten goede.

In dit opzicht is onze grote natuurkundige en nobelprijswinnaar H.A. Lorentz een meester geweest. Nog treft zijn dissertatie uit 1875 door de waterklare stijl, die zo aangenaam leesbaar is, dat het bijna de schijn heeft of de eenvoud gemakkelijk verworven is. Een strikt theoretisch betoog van Lorentz maakt de indruk of men het denkproces ziet verlopen als een opeenvolging van concrete waarnemingen. Ondanks zijn voortdurend argumenteren blijkt deze auteur nauwelijks behoefte te hebben aan het woordje ‘dus’. Wel treft het goede gebruik van ‘namelijk’, steeds ter inleiding van een verklaring waarop de lezer onwillekeurig reageert met ‘ja, inderdaad’. Het kostte Lorentz blijkbaar geen moeite om volstrekt loyaal te staan tegenover de lezer. Het tegendeel van een dergelijke loyaliteit spreekt uit het volgende ambtelijke disteltje:

‘Ten aanzien van het bepalen van een standpunt ten opzichte van het tijdstip van beëindiging van de werkzaamheden, indien het wenselijk blijkt, dat leden van het personeel tijdens de diensturen of kort na afloop daarvan cursussen etc. volgen, mogen de belangen van de dienst uiteraard niet uit het oog worden verloren.’

De mislukking van deze volzin kan niet volledig worden geweten aan ambtelijke schrijftaaltraditie. Degene die na zoveel woorden en verwickeling te voorschijn komt met ‘de belangen van de dienst’, heeft vooral willen vermijden, dat de belanghebbende lezer zou gaan denken, dat hij gemakkelijk vrij kon krijgen voor een cursus.

Openheid voor de lezer is geen ingrediënt dat aan de stijl wordt toegevoegd; zij moet in principe bij de schrijver aanwezig zijn, van bijbedoelingen gezuiverd.

Drs. J.J.M. Bakker.

Met een inktvlek geboren

De bekende Vlaamse romanschrijver en essayist Johan Daisne stuurde ons zijn boekje *Met een inktvlek geboren* (Vlaamse pockets 42, uitg. Heideland, Hasselt 1961).

Daisne is een goede oude vriend van O.T. Er gaan maar weinig maanden voorbij dat hij ons niet zijn opmerkingen, netelige vragen en (altijd geestige) kritiek zendt. Toen wij hem gevraagd hadden eens voor O.T. een artikel over taal en taalproblemen te schrijven, stuurde hij ons per kerende post zijn boekje, met het recht er zoveel uit te citeren als we wilden. Dat doen wij dan bij dezen. Moge het de lust bij u doen ontbranden **het gehele boekje** te lezen. Het is een alfabetisch geordende bundeling van verspreide stukjes ‘peinzige literatuur’; een ‘ernstig-schalk zak- en zaakwoordenboekje, met persoonlijke overwegingen over algemene onderwerpen, van iemand voor wie schrijven en lezen, net als voor u, leven en denken betekent.’

Aarzelen

Aarzelen is een lelijk woord. Denk maar aan de platte etymologie. Want aarzelen is niet voorwaarts durven; het is achterwaarts, in de richting van de... aars blijven treuzelen. Ban dus dat woord. Aarzel nooit. Doch verval ook niet in het andere en zelfde uiterste: het Franse 'culot', want dat is nog met de aars werken, zij het nu vooruit. Heb desnoods lef, dat aardig op de stam van 'leven' lijkt en inderdaad Hebreeuws is voor hart, en dus moed.

Gents

In een openbare instelling, op een leesavond georganiseerd door een overigens heel beminnelijk en interessant genootschap voor de verspreiding der Franse cultuur. Een der bezoekers zoekt zijn sigarettepeuk kwijt te raken en vraagt de suppoost, wijzend naar een lege sierpot van koper:

- Es da ne sandriee?
  - Nee mijnheer, zegt de suppoost vriendelijk, maar u kan de peuk in het toilet gooien.
  - Mersie, zegt de bezoeker, en onderzoekend: Zadega vanier nie?
  - Waarom? vraagt de suppoost beleefd.
  - A omdade ga gien Gens espreekt.
  - Onze directeur staat erop dat zijn personeel beschaafd probeert te spreken, zoals minister Vermeylen dat trouwens heeft verlangd van alle openbare instellingen. Maar ik dacht dat **u** niet hiervandaan was.
  - Ikke, ne gebore Gentenirre, en worom dade? vraagt de bezoeker onthutst.
- En de suppoost:
- Omdat u daar toch Frans stond te spreken.
- De bezoeker heeft niet aangedrongen. 's Anderen daags was de suppoost een beetje bang misschien brutaal te zijn geweest. Ik heb hem gefeliciteerd, de humorist!

Kommapunt

De kommapunt is een even verwaarloosd als kostbaar leesteken. Het dient om de genuanceerde auteur te onderscheiden van al de pennevoerders die slechts komma's en punten kennen.

(De Woordenlijst schrijft kommapunt aan elkaar. Wij onderwerpen ons node, want dit is een nevenschikkende samenstelling: het leesteken bestaat uit een punt en een komma, niet in een kommavormige punt.)

Nederlands

Het Nederlands in België is nog altijd op de lijdensweg. Want die weg kronkelt en krinkelt door duizenden dorpen... en moet over Brussel, de stad o.m. der filmverhuurkantoren en van onze nationale radio. Genoemde kantoren hebben onlangs de Vlaamse bioscopen een zonderlinge film in de handen gesmeerd: niet **De kapitein van Köpenick** maar... **De hoofdman van Köpenick** (Der **Hauptmann** von Köpenick). Een zeer mooie prent, ook al speelt hij onder het Wilhelminische leger

en niet bij een bende Indianen. Het is natuurlijk altijd mogelijk dat de kwestieuze kantoren hun eigen waar niet kennen, zelfs wanneer die een wereldberoemd en niet van gisteren dagtekenend stuk van Carl Zuckmayer is. Ik vrees dat het meer voor de hand ligt dat de kantoren waarvan sprake, de vertaling van het programma hebben overgelaten aan een armoedzaaier van een bediende, die in het woordenboek maar de letterlijke vertaling van Hauptmann heeft gekozen: dat was makkelijker en scheen veiliger dan de tweede (kanpitein) te overwegen. Waarmee die filmverhuurkantoren de Nederlandse lijdensweg onderhouden en zichzelf potsierlijk maken, ook in het Frans. Ten bewijze die **Solange, tu es là**, die ze onlangs in Brussel gedraaid hebben. Ken je die dame niet? Doe geen moeite. Zij is het engelachtige product van een solo-vertaling. De Duitse titel van de film luidde: So lange Du da bist...

Wat betreft de R.T.B., zijnde onze Franse B.R.T., is het heus een beulse eis te vragen dat omroepers van die microfoon zouden proberen te leren, Nederlandse namen nog een beetje op zijn Nederlands uit te spreken? Gisteren hoorde ik er een bezig over een soldaat Timmermans voor wie een plaatje gedraaid werd, en het klonk als Tiemèrremanse, rijmend op 'je pense' (si peu!) Ik weet wel, de Fransen hebben weinig ontzag voor de oorspronkelijke uitspraak van vreemde eigennamen. Maar we zijn hier niet in Frankrijk. En wanneer ik daarna diezelfde R.T.B. hoor praten over James Dean: dzjeems dien, en niet zjamèsse dé-ang, dan ben ik beschaamd over zo weinig patriottisme. Toe, Broekzélenaars, waag eens een vaderlandse inspanning. Ik wed dat Parijs het welluidend vindt en het je naprobeert, zoals ze ginder al heel wat Italiaanse namen kunnen uitspreken met een on-Franse klemtoon op de voorlaatste en zelfs de eervooraatste lettergreep.

Opvoedkunde

In de etymologie ligt niet alleen de ziel der woorden maar ook van een gans volk. Neem bijv. de opvoedkunde, Nederlandse term waarin de man der lage landen, de man met de flinke maag, natuurlijk aan voedsel, aan eten en drinken heeft gedacht. De Duitser, de man van de militaire oefeningen, spreekt van Erziehung, om de groenen uit de klei te trekken (ziehen); terwijl de Fransman, zachtmoediger en met een hoofd helder als een lantaarn, educeert, leidt, voorlicht. Ik zou eens willen weten hoe de Chinezen, de Arabieren, de Kaffers het zeggen.

Schrijven III

Het goede Nederlandse orgaan **Onze Taal**, dat zowel in Noord als Zuid op bevattelijke en toch waardige wijze vulgariseert, schreef eens: de betrekkingen tussen de feiten zijn ingewikkeld, die tussen de taalelementen zijn dat nog meer. D.w.z. leven is moeilijk, schrijven nog moeilijker. **O.T.** constateerde die waarheid alleen taalkundig. Literair kan men er deze lofrede(n) aan toevoegen: dank zij de inspanning van de literatuur wordt inderdaad het bestaan vergemakkelijkt; de moeilijkheid van het schrijven moet meteen de levensmoeilijkheden verlichten.

Hebben en zijn moeten

Elk dogmatisme in taalregels is uit den boze, hebben wij eens een ervaren taalmeester horen zeggen. Nu is deze uitspraak zelf zo dogmatisch, dat we er niet geheel in kunnen geloven, maar de bedoeling is duidelijk: er zijn veel gevallen waarin het

lastig blijkt om een strakke regel op te stellen. Zo'n strakke regel hadden we in het vorige nummer willen formuleren: het is niet 'ik ben moeten gaan' maar 'ik heb moeten gaan'. De taalwerkelijkheid heeft echter wat meer schakeringen.

Eerst de spraakkunst van De Vooys (1957, blz. 141). Deze merkt op 'dat soms **zijn** gebruikt wordt waar men **hebben** zou verwachten, namelijk wanneer op **durven, moeten, mogen, willen** een infinitief volgt, die in betekenis overheerst, bij, hij **is** (naast **heeft**) niet durven komen.'

Een leraar uit Leuven tekent daarbij het volgende aan:

1. Laten we uitgaan van het zinnetje: ik heb moeten werken. Dit kan twee dingen betekenen, en het verschil kan soms zelfs in de intonatie merkbaar zijn.

a) Men kan vooral letten op het feit dat men verplicht of genoodzaakt was te werken.

b) Men kan eerder letten op het feit dat men gewerkt heeft; dat men dit ook **moest** doen, wordt als het ware in het voorbijgaan mede vermeld.

Als nu de infinitief die van het modale hulpwerkwoord

afhangt, niet meer werken is (dat met hebben wordt vervoegd), maar b.v. komen (dat met zijn wordt vervoegd), zal het zojuist aangegeven nuanceverschil ook in het hulpwerkwoord tot uiting komen.

a) Men gebruikt hebben, wanneer de gedachte door het modale werkwoord uitgedrukt, in betekenis overheerst:

- Wij hebben de problemen gesteld; verder hebben we niet kunnen gaan.
- Hij heeft niet mogen toetreden als lid.

b) Men gebruikt zijn, wanneer de van het modale hulpwerkwoord afhankelijke infinitief in betekenis overheerst:

- Wij zijn niet aan de indruk kunnen ontkomen dat..
- Mijn inzicht is al die jaren onveranderd kunnen blijven.
- Ik ben er niet voor durven uitkomen.

N.B. 1. Dit verschil tussen 'Ik heb moeten...' en 'Ik ben moeten...' kan vrij duidelijk voelbaar worden gemaakt door een vergelijking met trachten: Ik **heb getracht** te ontkomen, naast: ik **ben trachten** te ontkomen. Hier heeft het nuanceverschil ook op de vorm van het modale werkwoord zijn invloed.

N.B. 2. Soms zal het verschil miniem zijn, en kan men zich evengoed op het ene als op het andere standpunt stellen:

- Hij is (heeft) niet durven komen.
- Meer heb (ben) ik er niet over te weten kunnen komen.

2. Er kan moeilijk aarzeling bestaan wanneer de gedachte aan het werkelijk gebeuren der bedoelde handeling uitgesloten wordt. Hier overheerst uiteraard het modale hulpwerkwoord, waarbij dit overheersen ook soms door een klemtoon in de intonatie kan worden uitgedrukt.

- Hij heeft willen komen. (Maar het is bij een voornemen gebleven).
- Hij heeft mogen toetreden. (Maar heeft het niet gedaan).

Prof. Pierre Bracchin uit Parijs stuurde ons zijn artikel 'Remarques sur un emploi curieux de l'auxiliaire zijn en néerlandais', verschenen in *Mélanges de linguistique et de philologie*. Hij heeft een onderzoek ingesteld naar het gebruik van hebben en zijn in uitdrukkingen zoals de omstredene. Het resultaat van dat onderzoek toont aan dat er een zekere geografische verspreiding bestaat van de zijn-gebruikers en de hebben-gebruikers: de vormen met zijn komen niet voor in het noorden, het oosten en in het centrum. Verschil in betekenis wordt niet gevoeld. Het is ook niet mogelijk om precies aan te geven in welke positie **zijn** het meeste optreedt.

Een ander geval is het gebruik van had en hadden in de zogenaamde irrealis: hij had wel willen komen, maar..., hij had wel mogen gaan, maar... Over dit gebruik van hebben in de verleden tijd heeft Onze Taal wel eens meer iets meegedeeld. 'Hij had zeker gekomen, als hij maar...' De ervaring heeft geleerd dat maar heel weinig mensen willen erkennen dat ze zo'n zin zeggen.

Nu de regel. Hij lijkt ons zeker niet verwerpelijk voor mensen die op dit punt onzeker zijn. Gesproken komt de vorming met drie of meer werkwoordsvormen niet zo veel voor; men zal trouwens, al sprekende, niet weifelen: hebben of zijn is al gezegd voor men het weet. De juffrouw die - na voor een muis weggerend te zijn -

zich verontschuldigde met ‘ik zou jou wel eens hebben willen zien zitten blijven kijken’ is een papieren juffrouw.

Het probleemvraagstuk

Waarom zou u niet belangrijk lijken?

Word deskundig - het kost u niets!

Nog al te veel mensen maken een gezonde, helder gewassen indruk en gaan dagelijks opgewekt naar het werk, maar moeten langzamerhand gaan beseffen, dat niemand hen vraagt voor een spreekbeurt, een studietoelating of iets dergelijks. Nee, niemand informeert bij hen naar iets anders dan de mazelen thuis en of ze gisteravond ook hebben gekeken.

Waar schuilt de oorzaak? - Deze mensen missen de CRISISGEVOELEN VAN DEZE TIJD! Maar dit is snel te verhelpen en zonder dat het humeur of het spelletje ganzebord eronder lijdt. Duizenden BELANGRIJKE personen gingen u voor; u hebt dit alleen te laat begrepen.

Uw fout is dat u zich onbeholpen uitdrukt. U praat gezellig over schoenen, melk, school, een auto-ongeluk, de sport, de jeugd, de winkelsluiting, de afwas, uw schone goed, uw aquarium enz. enz.

Begin nog heden uw woordenschat aan te passen aan de eisen van dit tijdperk van deskundigheid. Dit vergt geen extra arbeid; de methode is de eenvoud zelf: Zodra u bespeurt dat u ten aanzien van welk onderwerp dan ook enigerlei hersenarbeid verricht, ooit hebt verricht of hebt laten verrichten, of nog simpeler: wanneer u iets niet begrijpt of niet verklaren kunt, maak dan van uw onderwerp een samenstelling met **probleem** of **vraagstuk**. Desgewenst voegt u eraan toe ‘van deze tijd’, of nog beter: u spreekt van ‘het huidige.... probleem/vraagstuk’. Let op: spreekt u van ‘problemen’ dan moet ‘van deze tijd’ volgen. Want zegt u: ‘de huidige dingesproblemen’, dan veronderstelt men wel eens, dat u de vroegere problemen op dat gebied kent, en dat kan lastig worden.

Dus spreek, schrijf, zucht, schud het hoofd, staar peinsachtig en mompelend over: het schoolprobleem, het jeugdprobleem, het melkprobleem, het kledingprobleem, aquariumproblemen, afwasproblemen, het huwelijksprobleem (vooral als er kinderen in de buurt zijn; dan vraagt niemand verder), het hoogwaterprobleem, woningbouwproblemen, het huisvestingsprobleem, het probleem van het huisdier en onze kinderen, recreatieproblemen (ook al bedoelt u: ijssie of geen ijssie), verlichtingsproblemen, het probleem Congo, of Budel, Bijlmermeer, Berlijn, paspoortproblemen, schoeiselproblemen enz. enz. enz. Spreek over het ‘probleemgeval mevrouw A.’ en men zal uw roddelen geen roddelen durven noemen. Wees gerust: niemand verwacht dat u iets oplost; u doet maar.

B.

[Nummer 2]

Het Nederlands en de streektalen

Toen ik onlangs over dit onderwerp sprak voor een groep leerlingen van een kweekschool en daarbij het Hollands een dialect noemde, keek een van de leerlingen met een triomfantelijk gezicht om naar zijn leraar alsof hij wilde zeggen: ‘Hooft u het?’ Klaarblijkelijk was er een discussie over geweest, en de leerling meende dat ik zijn standpunt deelde. Het is echter ook mogelijk dat hij aan het woord dialect een andere inhoud gaf dan ik.

Het wordt hoe langer hoe gevaarlijker dit woord ‘dialect’ te gebruiken, omdat het steeds meer een geringschattende betekenis krijgt. Ik gebruik dan ook liever het woord streektaal, dat neutraler is. Een streektaal is een taal of wijze van spreken die gebruikt wordt in een streek, een geografisch onderdeel van een staat. Volgens deze definitie is ook het Fries een streektaal. We noemen dit niet een dialect, omdat de dialecten meestal hoofdzakelijk spreektaalen zijn, die zelden of nooit worden geschreven en zeker niet gebruikt worden voor gesprekken over wetenschappelijke en culturele onderwerpen. Limburgers zullen nu - terecht - vragen of ik hun streektaal dan geen dialect noem. Het Limburgs wordt immers in alle rangen en standen gebruikt als dagelijkse voertaal voor alle mogelijke onderwerpen.

Het is niet mogelijk in enkele bladzijden duidelijk te maken welke betekenis het woord dialect heeft en heeft gehad in de loop der eeuwen, welke betekenis het heeft in wetenschappelijke zin en welke in het gewone spraakgebruik. Ik zal daarom zoveel mogelijk het woord streektaal gebruiken, ook al betekent dit niet precies hetzelfde als dialect.

Naast Nederlands en streektaal onderscheidt men in het gewone spraakgebruik nog ‘het plat’. Ook dat is een gevaarlijk woord. In sommige streken betekent het niets anders dan de streektaal. In andere is het een vorm van de streektaal zoals die wordt gebruikt door mensen met weinig ontwikkeling of beschaving. In Holland, vooral in Zuid-Holland, duidt het een wijze van spreken aan die men als minder beschaafd Nederlands beschouwt, als een verwording van dat Nederlands. Dit veronderstelt dat er een beschaafde Nederlandse spreektaal bestaat. Maar wanneer we honderd Nederlanders vragen hoe dat beschaafde Nederlands moet klinken, krijgen we honderd verschillende meningen te horen. Dat beschaafde Nederlands is een ideaal dat velen van ons proberen te benaderen, maar dat niemand helemaal bereikt. Probeer het maar eens in uw omgeving! Op ieders uitspraak en woordgebruik zult u wel enkele aanmerkingen kunnen maken.

Geschiedenis

In de middeleeuwen waren er alleen streektalen. Sommige stonden hoger genoteerd dan andere, maar dat was hoofdzakelijk afhankelijk van de hogere of minder ontwikkelde cultuur. Zo werd b.v. in de latere middeleeuwen het Brabantse dialect ook buiten deze provincie als schrijftaal gebruikt, in een tijd dat Brabant met Brussel als hof-, Antwerpen als handels- en Leuven als universiteitsstad een cultureel centrum

van betekenis was. In het einde van de 16e en het begin van de 17e eeuw wordt het zwaartepunt verplaatst naar de noordelijke Nederlanden, vooral naar Holland. En dan eerst ontstaat uit het Hollandse dialect, gedeeltelijk door het gevoel van overwicht, gedeeltelijk door bewuste taalcultuur en taalopbouw, het Nederlands. Het Hollands vormt het voornaamste bestanddeel, maar nog lang blijven woorden en verschijnselen uit het Brabants in het Nederlands voortleven, vooral in de schrijftaal. Als voorbeelden noem ik slechts 'schoon' voor Hollands 'mooi' en het persoonlijk voornaamwoord 'gij' naast 'jij' en 'u' dat zich later heeft ontwikkeld. Ook andere streektalen hebben hun aandeel

geleverd, maar in veel mindere mate. Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn dat de streektalen geen verwordingen zijn van het Nederlands, maar dat het Nederlands een jongere loot is, die zich als cultuurprodukt, gekoesterd en verzorgd door schrijvers en geleerden, heeft ontwikkeld. De staatkundige eenheid van de Republiek vroeg een taal, die overal binnen de landsgrenzen *verstaan* zou kunnen worden. De streektalen werden niet geminacht, men vond het vanzelfsprekend dat ze als dagelijkse voertalen werden gebruikt. Het aantal Nederlanders dat dit zich ontwikkelende Nederlands sprak en schreef, zal heel klein geweest zijn, het aantal dat het verstond en kon lezen, was ongetwijfeld veel groter, ook al was het onderwijs in die tijd, naar onze begrippen gemeten, abominabel. De dichter Staring drukt het omstreeks 1800 zo uit: ‘Het Hollandsch is ons Parijsch dialect, het Dialect van de Schrijvers, die door de geheele Republiek willen gelezen en verstaan worden’. Staring was Geldersman, woonde in de Achterhoek, waar een streektaal werd gesproken die weinig heeft bijgedragen tot de vorming van het Nederlands. Hij spreekt nog van Hollands, niet van Nederlands, en hij noemt het Hollands een dialect. En in deze zin heb ik ook het Hollands een dialect genoemd. Het was en het is nog een streektaal. Maar omdat de overeenkomsten met wat we nu Nederlands noemen zo groot zijn - beide hebben zich ontwikkeld uit het Hollands van vroeger eeuwen - denkt men dikwijls dat het Hollands een bastaardkind van het Nederlands is.

Minachting is onjuist

De minachting van velen voor de streektalen is ontstaan door omstandigheden buiten de taal. Holland was rijk en machtig, de andere provincies armer en van Holland min of meer afhankelijk. De Hollander keek neer op de landgenoten buiten Holland, de laatsten keken op tegen de Hollander, de ‘meneer’. *Keek?* Ik kan beter zeggen *kijkt*, want menigeen doet het nog steeds. De provincie ging hoe langer hoe meer de ‘meneer’ nadoen: in kleding, manieren en spraak. Hoe vaak heb ik niet horen zeggen, vooral door mensen die dicht bij het gebied wonen, waar dat Nederlands dan, min of meer, gesproken wordt, dat hun taal (dialect) zo lelijk is. Objectief is geen enkele taal lelijker dan een andere, maar vooral in deze gevallen wordt het oordeel ingegeven door het eigen gevoel van minderwaardigheid. Deze mensen proberen dan ook hun streektaal af te leren en spreken een wonderlijk mengsel van streektaal en Nederlands, dat veel ‘lelijker’ is dan hun streektaal.

Ik hoor al heel wat lezers denken: ‘Ze hebben toch op school het Nederlands, het zogenaamde Algemeen Beschaafd, geleerd. Waarom spreken ze het dan niet goed?’ Laat ik u zeggen dat dit een illusie is van die Nederlanders, die van huis uit vertrouwd zijn met een redelijke vorm van dit Algemeen Beschaafde Nederlands. Een kind dat zes jaar lang thuis van vader en moeder, van ooms en tantes, van de bakker en de melkboer de streektaal heeft geleerd, dat daarna zes of zeven jaar lang op school enkele uren per dag Nederlands hoort spreken, maar op het schoolplein en thuis nog steeds streektaal hoort en gebruikt, kan in die korte tijd geen goed Nederlands leren. En wanneer dan de onderwijzer of de onderwijzeres zelf dat Nederlands niet goed beheerst? Velen van hen komen uit milieus waar de streektaal nog wordt gesproken,

men hoort aan uitspraak en woordgebruik waar ze geboren zijn en gewoond hebben, ook al doen ze nog zo hun best.

Geen duidelijk onderscheid

Uit het bovenstaande volgt dat er geen duidelijk onderscheid te maken is tussen dialect en taal. Niet alleen in het Fries en het Limburgs, maar ook in andere streektalen zijn verhalen en gedichten geschreven, niet alleen over wereldse, maar ook over religieuze onderwerpen, b.v. in het Gronings, het Drents, het Achterhoeks, het Westfries, in mindere mate in het Zeeuws en het Brabants. Maar uit het voorgaande volgt ook dat de grens tussen streektaal en Nederlands moeilijk te trekken is. Wanneer iemand Nederlandse woorden en zinswendigen gebruikt, maar door zijn uitspraak verradt uit welke streek hij oorspronkelijk is, spreekt hij geen dialect. Maar mogen we dat dan Nederlands noemen? De meningen verschillen. Sommige taalgeleerden noemen alleen die taal goed Nederlands waaraan men niet kan horen, noch aan de uitspraak, noch aan de zinsbouw, noch aan het woordgebruik, uit welke streek de spreker komt. Maar dergelijk Nederlands hoort men weinig. Ik zou van de hooggeplaatste en intellectuele, nog levende Nederlanders velen kunnen noemen, waaraan men de herkomst wel kan horen. Het is een aardig spel het te proberen, maar u zult niet altijd kunnen vragen of uw vermoeden juist is; menig ondervraagde zou zich beledigd voelen. Maar wie de grote historicus Huizinga, een man van grote beschaving, op en top een gentleman in de goede zin van het woord, indertijd wel eens heeft horen spreken, zal onmiddellijk de Groninger hebben herkend. Maar wie zou van Huizinga hebben durven zeggen dat hij geen beschaafd Nederlands sprak! Het is moeilijk helemaal af te leren wat men als kind heeft geleerd, ook als men het beslist wil. Maar niet iedereen wil het. Voor velen heeft het een zekere bekoring te laten horen wat voor landsman men is.

Bestrijden of handhaven?

Moet men de zaak nu maar laten waaien en ieder kind maar laten praten zoals hij het thuis zo'n beetje en op school een beetje beter heeft geleerd? Moet men de dialecten bestrijden of ze met alle geweld handhaven? Bestrijden of handhaven: dit veronderstelt dat men weet waar men zich tegen keert of wat men wil bewaren. Maar streektalen en dialecten zijn geen statische en duidelijk begrensbare grootheden. Er heeft een voortdurende nivellering plaats, doordat de streektalen woorden en uitdrukkingen uit het Nederlands overnemen en de uitspraak meer of minder wordt aangepast aan die van het Nederlands. Dat gaat heel geleidelijk, maar in de jaren na de tweede wereldoorlog sneller dan vroeger. De belangrijkste oorzaak is wel het intensieve verkeer, de invloed van radio en televisie zal men ook niet moeten onderschatten. Men zou kunnen zeg-

gen dat vele streektalen als het ware van binnen uitgehoud worden. En wie de artikelen van de Taelwarder in de Leeuwarder Courant leest, zal begrijpen hoe sterk ook het Fries al wordt aangetast. Een dergelijke uitholling begint met woorden en uitdrukkingen, die ontleend worden aan de algemene taal, maar in uitspraak worden aangepast aan de streektaal. Waar moet men dan de grens trekken tussen streektaal en algemene taal?

De strijders tegen de streektalen proberen een proces te verhaasten, een proces dat waarschijnlijk al eeuwen voortgang vindt en in de laatste jaren versneld is. Maar in de praktijk van het dagelijks leven hebben de streektalen, in hun tegenwoordige gedaante, nog altijd een functie die men niet over het hoofd kan zien: de streektaal geeft een vertrouwelijke sfeer, in veel opzichten is ze rijker dan de algemene taal, vooral in het uitdrukken van gevoelsnuances. Dikwijls heeft ze ook een sociale functie. Velen die van huis uit dialectspreker zijn en daarnaast het Nederlands goed beheersen, zullen toch in hun oude omgeving bij voorkeur de streektaal gebruiken om zich niet van die omgeving te distancieren en daardoor familie en vrienden te kwetsen. Wanneer ze het niet doen en uitsluitend de algemene taal gebruiken, zullen stad- en dorpsgenoten hun gevoelens daarover uitdrukken met uitspraken als: ‘Wat heeft ie een kouwe drukte!’ of ‘Hij is zeker beter dan wij!’

Ook degenen die de streektalen willen handhaven moeten zich afvragen in welke vorm dat moet gebeuren. Daarover verschillen de meningen, vooral wanneer verschillende sociale lagen niet dezelfde streektaalvorm gebruiken. Men vindt dan de oudste, minst genivelleerde bij de minder ontwikkelden, en daardoor komt ze op een sociaal niveau terecht, waardoor ze voor de hoger ontwikkelden onaanvaardbaar is. Maar onder de handhavers zal wel niemand zijn die het Nederlands geheel verwerpt en het alleen met de streektaal zou willen stellen.

Dagelijkse praktijk

Ik geloof dat de bevechters en de koesteraars weinig in aantal zijn, vergeleken met degenen die zich laten leiden door de dagelijkse praktijk. De verschillende vormen van de streektalen en het Nederlands worden gebruikt waar men ze nodig heeft, en men maakt zich weinig zorgen over de zuiverheid van het Nederlands noch over de vorm van de streektaal. Men past zich aan bij de eisen van de situatie. Bij de wisselwerking tussen beide is het Nederlands - of het Hollands, ons Parijse dialect, als u wilt - de sterkste en waarschijnlijk zal de nivellering steeds meer in de richting van het Nederlands gaan. Ik heb echter de indruk dat de streektalen minder dan vroeger bereid zijn al hun eigenaardigheden op te geven ten koste van de Hollandse. Ook dit is een sociaal verschijnsel.

De oostelijke en zuidelijke provincies zijn niet meer zo arm en afhankelijk, bij de bewoners ontwikkelt zich een gerechtvaardigd gevoel van eigenwaarde, dat er wel eens toe zou kunnen leiden dat de bewoners hun streektaal niet zo maar, als een waardeloos vod, met de vuilnisman zullen meegeven. Taal in het algemeen, dus ook elke soort streek- en groepstalen, is een sociaal verschijnsel. Wanneer men een bepaalde taalvorm wil bestrijden, moet men de sociale achtergronden kennen. De beoefening van de taalsociologie is in ons land echter nog ternauwernood begonnen.

Daaruit is het te verklaren dat men wel over dialecten praat alsof het dingen op zichzelf zijn, die kunnen bestaan onafhankelijk van de sprekers. Wanneer ik het scherp stel: men kan een streektaal alleen vernietigen wanneer men alle of bijna alle sprekers vernietigt. En zolang men dat niet wil, zal men wat geduld moeten hebben en afwachten of ze niet uit zichzelf zullen uitsterven. We zullen ondertussen onze kinderen in Maastricht en Delfzijl, op Tessel en in Zeeuws-Vlaanderen Nederlands moeten leren zo goed als we het zelf kunnen.

Ik heb in dit artikel slechts enkele kanten van dit taalprobleem oppervlakkig kunnen aanroeren. De meningen zijn zo verscheiden, de gevoelens zo genuanceerd dat er niet één waarheid te vinden is, die voor allen geldt.

Dr. Jo Daan.

Vaktaal is wartaal?

*Ik leg mijn hart op een machine.
Sybren Polet.*

De ontwikkeling van vaktermen in de techniek is tot nu toe voornamelijk een zaak geweest van invallen en beslissingen op goed geluk en van de behoeften van het ogenblik. De onaangename gevolgen zijn niet uitgebleven. In de vakliteratuur gaan er dan ook incidenteel stemmen op, die laten horen dat de verwarring langzamerhand zo groot is geworden, dat het tijd wordt er iets tegen te doen.

Het enige middel ertegen is een discipline die de stand van zaken opneemt, de beginselen vastlegt om de terminologische gebreken op te heffen, en de regels stelt om de ontwikkeling van de vaktaal in de hand te nemen en te houden.

Hetgeen volgt is een poging om enige fundamentele trekken van die vaktaal aan te wijzen, waarmee de bedoelde discipline rekening zal moeten houden, op straffe van een middel te zijn dat erger is dan de kwaal.

Natuurlijke tekens

‘Waar rook is, is vuur’, zeggen we. Rook en vuur hebben dan blijkbaar een natuurlijk en noodzakelijk verband met elkaar. Het ene wijst noodzakelijk op het andere; het ene is een natuurlijk teken voor het andere. Dat er ergens rook is, kan alleen maar betekenen dat daar ook vuur is.

Conventionele tekens

Wat geldt voor natuurlijke, geldt niet voor conventionele tekens. Bij deze laatste is het verband met de betekende zaak niet af te leiden uit de aard van die zaak of van dat teken, maar bestaat het slechts krachtens de gewoonte. De taal is een systeem van zulke conventionele tekens, die - in tegenstelling met de natuurlijke

- evengoed anders hadden kunnen uitvallen of iets anders hadden kunnen betekenen. Door dit willekeurig karakter geeft geen enkel woord een bepaald begrip noodzakelijk en volledig weer, en kan eenzelfde begrip met verschillende woorden worden weergegeven. Hierop steunt gedeeltelijk ook de verklaring waarom er binnen de betekenis van een woord zoveel onderscheidingen mogelijk zijn, of waarom die betekenis kan veranderen.

De aspecten hiervan zijn voor de taalkunde bijzonder interessant, maar voor de praktijk zijn ze bovendien vaak bijzonder verwarringwekkend. In de techniek zijn het o.a. de synoniemen die veel kwaad kunnen doen. De dingen krijgen dikwijls een naam, afhankelijk van de toepassing: loglijn - gordijnkoord; grasschaar - schapeschaar. Zonder aan metafysica te willen doen, moeten we toch vaststellen dat zulke synoniemen optreden als soortnamen, en soortverschillen suggereren waar slechts individuele verschillen bestaan. Dit rechtvaardigt het verlangen in de techniek om de namen in de hand te houden; een verlangen dat veelal wordt misverstaan door allen die aan de anonieme spraakmakende gemeente een vermogen toekennen, dat ze bij de technicus afwezig wanen, het vermogen namelijk om te zeggen:

woorden ontwaak,
ik ben uw naam,
ik ben uw enige bestaan. (Achterberg).

Tweeërlei gebruik van de taal

De ontwikkeling van de taal is niet verstandelijk geleid; de taal is niet gebouwd op wetenschappelijk niveau, met wetenschappelijke middelen of voor een wetenschappelijk doel. Als communicatiemiddel zou de taal tekortschieten als dat wel het geval was, maar toch is hierop in dit verband nadere bezinning gewenst. Immers, al mist dan een taalsysteem het wetenschappelijk-systematische of technisch-nauwkeurige, toch zullen we moeten proberen het systematische en nauwkeurige onder woorden te brengen. De taal van de techniek zal dan van een taal, van een taalsysteem, een ander gebruik maken als de algemene taal. We moeten daarom onderscheiden tussen het 'literair' gebruik en het 'praktisch' gebruik van taal.

Bij het literair gebruik gaat het erom alle stilistische mogelijkheden uit te buiten en door betekenisnuancering en zinsbouw aan de woorden overredings- en overtuigingskracht te geven.

Bij het praktisch gebruik gaat het er niet om gevoelens te wekken, maar inzicht te geven. Het gaat om de zakelijke mededeling. Hierbij is helderheid van uitdrukking belangrijker dan schoonheid van uitdrukking (hoewel het een het ander volstrekt niet uitsluit). Hier zijn het niet de **manieren** waarop de woorden gebruikt worden, die het werk moeten doen; het zijn de **woorden zelf** die de voornaamste taak krijgen. Het woord en de woordvorm zijn belangrijker dan de zin en de zinsvorm. Daar komt nog het volgende bij. Het gaat in de techniek om concrete maaksels. Er is daardoor een neiging om het zelfstandig naamwoord te gebruiken en de andere woorden deze

vorm of functie te geven: de duw, de pakking, het stuiklassen, het spuitgieten. Het laatste voorbeeld heeft nog een interessant facet. Men zou zich bij ‘spuitgieten’, gebruikt als werkwoord, zorgen kunnen maken over de vervoeging. Maar het werkwoord hoeft niet vervoegd te worden: het gaat om het proces, het procédé als zodanig, niet om het concrete spuitgieten dat is gebeurd, gebeurt of zal gebeuren. Vandaar dat ‘stofzuigen’ en ‘zweefvliegen’ wel vervoegd worden, maar ‘klaplopen’ en ‘buikspreken’ weer niet. In dit opzicht is taalzorg overbodig, want in dit opzicht zorgt de taal voor zichzelf.

Vaktaal en algemene taal

De vaktaal heeft dus - in vergelijking met de algemene taal - die overwegend mededelende functie die het nuttig gebruik van de taal vereist. De algemene taal - en de literatuur in het bijzonder - daarentegen heeft de bedoeling gevoelens uit- en aan te spreken. Dit is de affectieve functie, waarbij het literair, het schoon gebruik van de taal voorop staat.

De in het voorgaande geschetste opvatting geeft een belangrijk aanknopingspunt aan hem die orde wil scheppen in de vaktaal. Er volgt namelijk uit, dat hij zich niet moet bezighouden met de gehele spraakkunst. Zijn probleem is de woordkeus, niet de zinsconstructie (en zo weinig problematisch is dit laatste voor de gemiddelde technicus, dat dit zijn gebrek aan stijl verklaart, hoewel niet verontschuldigt). Hij kan zich nuttig beperken. Het is voldoende zich te bepalen tot de ordening van de betekenis en de vorm van de woorden. En dat ook weer niet van alle, maar alleen van die welke de begrippen van zijn vakgebied betreffen.

Een fundamentele en een praktische benadering

Men kan houden dat onze opvatting van de wereld in de loop van de eeuwen is gewijzigd, maar dat ons gebruik van de taalmiddelen hetzelfde gebleven is. Zo zijn ‘ritme’ en ‘energie’ zelfstandige naamwoorden, maar wat we ermee benoemen zijn voor ons inzicht niet langer zelfstandigheden. Zulke woorden drukken dus ficties uit en zijn zodoende de bron van alle verwarring en misverstand.

Vanuit dit fundamentele standpunt zou de beoogde ordening meer aanleiding geven de gehele algemene taal te hervormen dan alleen de vakwoorden te verbeteren. Minder revolutionair is het praktische uitgangspunt om zich te baseren op het taalkundig materiaal dat voorhanden is. Deze benadering van het probleem zal de technicus behoeden voor theoretische speculaties die niet tot zijn terrein behoren. Het heeft bovendien het praktische voordeel, dat zijn ‘nieuwe’ taal geen breuk met, maar een preciserende aanvulling van de algemene taal zal inhouden.

Dit ter geruststelling (en bekering tot medewerkers?) van hen die, zoals in het volgende voorbeeld, met taalkundige tangen op technische varkens jagen.

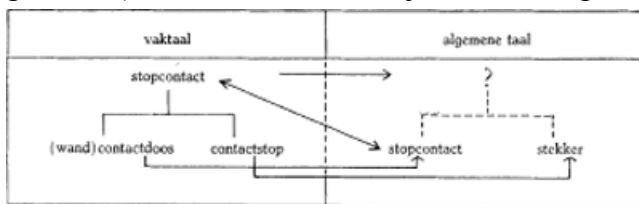
Kortsluiting tussen woordkennis en zaakkennis

Bij zijn terloopse bespreking van terminologische normalisatie verklaart drs. Bakker (OT, juni 1961) dat de technicus uit 'logische scrupules' de naam 'wandcon-

tactdoos' is gaan gebruiken 'voor iets dat reeds allang **stopcontact** heet'. Dit is in meer dan een opzicht onjuist.

Ten eerste: de gemiddelde technicus heeft weinig last van scrupules, en nog minder last van (wel last met) de logica.

Ten tweede: 'stopcontact' is vanouds een technische term; is overgenomen in de algemene taal en daar verkeerd begrepen en gebruikt, want ten derde: 'stopcontact' en 'wandcontactdoos' zijn in de elektrotechniek geen synoniemen. Het zijn twee verschillende namen voor twee verschillende zaken. Ter verklaring ten vierde: een wandcontactdoos is een bepaald soort contactdoos en een stopcontact is het **samenstel** van een contactdoos (soms dus een wandcontactdoos) en een contactstop (ook weer in soorten te onderscheiden, maar in de niet-technische wandeling altijd 'stekker' genoemd). Dit zal voldoende zijn om het volgende schema te begrijpen.

Samenvattende karakteristiek

De overwegingen die aan de kortsluiting voorafgingen, geven ons dan de volgende trekken van de taal in de techniek.

Technische taal heeft een nuttig, geen esthetisch doel. Technische taal is arm aan grammatische functies.

Technische taal is een geheel van vakwoorden.

De bruikbaarheid van technische taal is afhankelijk van de woorden, niet van de syntaxis.

Technische taal heeft de neiging meer uit te drukken met het zelfstandig naamwoord dan met het werkwoord.

Een tweede zijsprong tot besluit

Het bedoelde typische taalgebruik in de techniek verwekt verschijnselen als de lintwormwoorden en de neiging om bijzinnen te laten optreden als bijvoeglijke bepalingen. Ik ben dan ook van mening dat de verklaring hiervoor niet moet 'gezocht worden in een ziekelijke vrees voor de omschrijving' (zie OT, november 1961). Voor zover het inderdaad vrees is, is het een gezonde vrees. Voor de technicus schrijft de omschrijving er inderdaad vaak omheen, in dezelfde zin als men om iets heen kan praten.

Zouden we met 'de spade der taal' niet dieper delven, wanneer we constateerden dat de technische visie op de werkelijkheid zich bedienen moet van taalvormen en termen die nog niet in de termen van de taalkunde vallen? Bij een taalbeschouwing van deze kant uit, zou het wel eens kunnen blijken dat de taalbeheersing van de

technicus nogal meevalt, en dat hij bezig is aan een ‘stille opmars’ in gebieden waar de filoloog de verschillende ‘aardlichtingen’ nog aanziet voor vuurspuwende bergen.

Wanneer men daar zou bereiken wat in het artikel van O.T. Guillaume van der Graft zegt:

.. als men de spade der taal
diep in de aarde zou steken
dan zou men de goden bereiken,

dan zal men zich misschien herinneren dat een van de goden Vulcanus heet; want boven het Homerisch gelach uit zal men de hamerslagen horen en een stem die tot Prometheus zegt:

Ik smeed het woord
dat naar u heet,
en ik besta
bij de gena
van deze blinde bezigheid (Achterberg).

G. van Steenhoven

Hij wordt en hij wort

De opmerkingen van TKF over onze ‘onleerbare’ spelling van de werkwoorden en zijn voorstellen om daarin verbetering aan te brengen hebben heel wat van onze lezers aan het denken gebracht en tot schrijven gezet. De d en dt als slotklank dienden een t te zijn: ik vint, hij wort; de verdubbeling van de d of t in de verleden tijd was niet nodig: ik bestede, ik vergrote, prate (i.p.v. besteedde, vergrootte, praatte).

Welnu, strikt taalwetenschappelijk gezien is er heus geen bezwaar tegen zo'n spelling: men spelle één klank met één teken en wel altijd met hetzelfde teken, een d is iets anders dan een t. Bij de v en de f en de s en de z passen we dit al eeuwen lang toe: ik geloof - wij geloven, ik verlies - wij verliezen; bij de p en b niet: ik heb (uitgesproken hep) wij hebben. Er zou maar één bezwaar zijn en dat is: waarom dit systeem alléén toepassen bij de werkwoordvormen? Binden - ik bind - hij bindt - ik bond moet dus zijn: bint-bint-bont. Maar waarom zou men dan **de bond** handhaven en er niet **de bont** van maken? Zo ook ik luit en het geluit, ik biet en het aanbod, het brant en de brant. En idem met de b: ik top - wij tobben - dat getop, ik krap - wij krabben - de krap. Bij de meervoudsvormen: een vot en de vodden (zoals een dief - de dieven) Consequent redenerende, zou men voor de verandering bij de bijvoeglijke naamwoorden evenmin mogen terugschrikken: de oude man is out, de goede vrouw is goet, zo'n kout weer.

Het is de vraag of men - op dit punt gekomen - wel zou mogen stoppen met de vervaardiging van een ‘logische’ spelling. Eén teken voor één klank: waarom een ie, een oe, een ei, een ng goedkeuren? Men zou kunnen antwoorden dat we maar een beperkt aantal tekens hebben en dat we ons met combinaties op sommige plaatsen nu eenmaal moeten redden. Men kan evengoed op het voorstel TKF antwoorden dat we ‘nu eenmaal’ een historisch zo gegroeide werkwoordspelling hebben die zelfs logisch in elkaar zit met stam en uitgang. We willen ermee maar zeggen dat de ene voorgestelde verandering in de werkwoordspelling consequenties **moet** hebben voor de rest van de spelling. Het is onredelijk, goed te keuren: het bord wort oud.

Een radikale hervorming van de spelling is, voor zo ver wij weten, het laatst voorgesteld door Fr. S. Rombouts in zijn boek: *Naar een betere spelling!* (Tilburg, 1957). Eén zin eruit (blz. 99): ‘We zitten op et ogenblik met 'n chaos, 'n niet langer te harden verwarring. Om orde te scheppen is moderne efficiënsi nootzakelek. De spelling, ook di van woorden van vreemde herkomst, moet zó drasties vereenvoudecht worden, dat ze met 'n minimum van tijt en inspanning kan worden aangeleert. Des te meer tijt en enerzji komt er vrij voor et ijgenleke taalonderwijs dat zeer veel te wensen overlaat.’

De autoriteit in de spelling van werkwoordsvormen is dr. I. van der Velde, oud-inspecteur L.O., gepromoveerd op een studie waarvan de titel onheilspellend is nl. *De tragedie der werkwoordsvormen* (tweede druk, Groningen 1960). Hij concludeert daarin dat ons onderwijs voor vele tienduizenden leerlingen faalt, vermoedelijk 80.000 tot 100.000 per jaarklasse! Maar ook hij schrikt ervoor terug de regel der gelijkvormigheid (dus stam vind + uitgang t, zoals loop + t) op te geven. Op blz. 202: ‘Is er voor zo'n radicale spellingwijziging een meerderheid te vinden in het Nederlandse volk?’ En even verder spreekt hij van een ‘beslissende conclusie’: ‘Om redenen van opportuniteit handhaven we de huidige verbale spelling, zoeken we de therapie in een gewijzigde didactiek’. Vrij vertaald: het is op het ogenblik heel onverstandig de werkwoordspelling te gaan veranderen: je krijgt er alleen maar ruzie door; we moeten een betere manier vinden om de kinderen de spelling bij te brengen.

Het is - jammer genoeg - volslagen onmogelijk om alle inzenders aan het woord te laten. We moeten volstaan met een paar snippers.

(P.) Uitstekend idee. De kans wordt dan groot dat mijn kinderen eindelijk eens een voldoende halen voor dictee. Het is voor mij een wanhoop om ze uit te leggen wanneer er dt moet. Ik heb diep respect voor alle onderwijzers die dat wel kunnen.

(A.L.) Laat u niets wijsmaken. Ik ben zelf onderwijzer en heb de kreten dat er met een makkelijker spelling meer mogelijkheid voor goed taalonderwijs zou komen, al zo dikwijls gehoord. Dat zeggen nl. alle vereenvoudigers van de laatste halve eeuw. Mijn ervaring is dat de oplettendheid en concentratie die kinderen moeten hebben voor de spelling van de werkwoorden, aan het *hele* schriftelijk werkstuk ten goede komen.

(V.) Ik geloof dat het voorstel - met enige noodzakelijke uitbreidingen - juist is. Slechts één opmerking: wij worden steeds meer internationaal. Welnu, vereenvoudigingen zullen ook het internationale, vreemde woord moeten aantasten. Dit nu acht ik funest. Onze spelling is nu in ‘bevroren’ toestand. Laat die zo. Wij zitten in een ‘Westerse’ beschaving en een te grote afstand van de internationale spelling is voor ons een last.

(T.V.) De geschreven taal is een grootheid die in theorie van de gesproken taal afhangt maar *in praktijk een geheel zelfstandig leven leidt*. De geschreven taal is een grootheid op zichzelf. Laat haar zoals ze is; als er veranderingen moeten komen (ei-ij, ou-au enz.), dan *het liefste heel geleidelijk!*

(K.v.A.) Alles op zijn tijd. We hebben de aanval van de Woordenlijst in 1954 moeten doorstaan en we hebben gecapituleerd. Spaar onze generatie voor een nieuwe en nu nog veel ingrijpendere hervorming.

(Mr. v.d. B.) Uitvoering van dat plan zou in vele gevallen de bedoeling van het geschrevene minder duidelijk maken. Het is helaas waar dat ontstellend weinig mensen een redelijke kennis van de toch zo logische en duidelijke werkwoordsvormen aan de dag leggen. De oorzaak? Onverschilligheid en onvoldoende begrip. Dat bij deze taalverhaspelaars het onderwijs iets zou bereiken, lijkt me een illusie.

(F.R.) Ik ben een kleine bol, eenvoudig bankbediende, en heb nooit last gehad met dt-t-d, zelfs zonder aan spraakkundige regels te denken van 2e of 3e persoon, tegenwoordige of verleden tijd, of zo iets. Als ik niet weet hoe ik een werkwoord moet kneden waarin een d of een t voorkomt, wel dan denk ik aan een ander zonder d of t in de stam. Ik word, jij wordt, hij wordt; twijfel ik, wel dan: ik zie, jij ziet, hij ziet. Zo weet ik drommels goed wanneer een t aan een d moet geplakt worden. Moet men daarvoor houder zijn van diploma's?

(J.v.R.) Veel debatten betreffende de spelling worden - al dan niet openlijk - beheerst door de gedachte: 'Schrijf, zoals je spreekt', dus zoveel mogelijk fonetisch. Deze gedachte is naar mijn mening in beginsel onjuist. Wanneer de gesproken en de geschreven taal beide tot doel hebben gedachten over te brengen, staan de geschreven taal daarvoor in verhouding tot het gesproken woord slechts een schamel aantal hulpmiddelen ten dienste. Namelijk de letters van het alfabet en enige leestekens. De geschreven taal mist de mogelijkheden van de stembuiging, de intonatie, de sterkte of de zwakheid van het geluid, de pauzering, en vele meer. Daarom is de geschreven taal wel verplicht allerlei hulpmiddelen te baat te nemen, om de ware bedoeling duidelijk te laten blijken. Een van die middelen - en zeker niet het minste - zijn de werkwoordsvormen.

(J. Fr.) Wat TKF wil, is m.i. het taalonderwijs aanpassen bij het intelligentiepeil van de stomsten der stommelingen, hetgeen toch niet tot het gewenste doel leidt.

Weet u, dat er lieden zijn, die niet eens hun eigen naam en adres foutloos kunnen schrijven? Dat een taal vrijwel fonetisch geschreven kan worden en volstaan kan met eenvoudige vervoegingen en verbuigingen, bewijst het (veelgemaakte) Esperanto. Maar... Nederlands is nu eenmaal een natuurlijke en geen kunstmatige taal; dus moet men voorzichtig zijn met veranderingen (ook in de spelling).

(J.A.T.) In een huisorgaan van een Amsterdamse onderneming staat de oplossing. Ik citeer hieruit: 'un werkuluku vurbeeturing trat pas in naa du derdu weeruloorlog (1998-99) toen proofessor doorhakur ejnduluk du vaan van du volstrektu konsukwensii in spelingzaaken verhiif. Zijn grontreegul lujde: een klank - een teekun, als ju alu langu klinkurs dubul sgrejft en alu kortu klinkurs enkul, kun ju ju nooijt vurgisun.'

(J.W.) Met de gedachtengang van TKF kan ik voor een groot deel instemmen. Van die werkwoordsvormen met dt op het eind moeten wij toch werkelijk eens af! Ik ben ervan overtuigd dat dit ouderwetse geval nu eindelijk eens tot een oplossing moet worden gebracht.

(J.H.) Wetenschappelijk is het antwoord op de vraag van TKF in het decembernummer bijzonder eenvoudig: linguïstisch is de beste spelling die waarbij ieder foneem door een afzonderlijk teken aangeduid wordt. De huidige spelling kan dus heel wat verbeterd worden. F. Rombouts heeft een radikaal voorstel in 1957 gedaan. Weerklank heeft de spelling Rombouts niet gevonden. Misschien is er werk voor een nieuwe vereniging tot vereenvoudiging van onze spelling? De tegenstand zal groot zijn, want al die mensen die met zoveel moeite redelijk hebben leren spellen, zullen zich tegen een nieuwe spellingsregeling verzetten, omdat zij nivellering vrezen. ‘Levensdrift is distinctiedrift, eenheidsdrift is doodsdrift’ zegt Carry van Bruggen.

(A.S.) Wanneer men leest ‘hij vint’, dan kan men, wanneer men dat ziet, er nooit uit maken, dat het ww. ‘vinden’ is, wat óók gel(d!)t voor ‘ik wort’. Bij ‘hij prate’ kan men nooit zien dat hier de *v.t.* bedóéld wordt, terwijl er geen enkel ww. ‘beste’ (voor ‘besteden’) bestaat! Zoals TKF voorstelt, wordt de verwarring van begrippen of bedoelingen nòg groter dan deze nu al is.

Genoeg. Op elke snippet is weer een kolom antwoord mogelijk. Die TKF zit waarschijnlijk, gnuivende in zijn hol, te genieten van de verwoestingen die zijn spelkneedbom heeft aangericht.

De Vlaamse televisie en haar geslacht

De schrijver van ‘Tien jaar tille’ (decembernummer van O.T.) vraagt zich af of men ook in Vlaanderen, zoals in Nederland, van de radio zegt: **hij** wordt aangezet. Ja, dat is inderdaad het geval. Maar van de televisie wordt **zij** gezegd. Dat het gevoel voor het genus, namelijk voor **hij** en **zij**, hier nog levend is, komt hierdoor dat nagenoeg iedereen van jongs af, zo al niet in het gezin, dan toch zeker daarbuiten, via het dialect het verschil ingeprent krijgt door de vorm van het lidwoord. In de gewone omgangstaal hoort men, en zegt men zelf ook: ‘Wij hebben thuis ne radio’ (voor mannelijke woorden die met een klinker of met een bepaalde medeklinker beginnen: nen auto; nen boom); maar: ‘We hebben 'n televisie’ (zo ook: 'n kat enz.). Als het woord onzijdig is heeft het lidwoord weer een andere vorm: e paard.

Mij verbaast nog altijd de snelle ontwikkeling die het Nederlands in dat opzicht in het Noorden heeft doorgemaakt. Drie jaar geleden las ik in een Noordnederlandse krant het volgende. ‘Een bekend spreekwoord zegt dat de Spanjaarden in staat zouden zijn zelfs de zon te verdobbelen, nog voordat **hij** was opgegaan.’

Valt dit gebruik van **hij** voor de zon, als in de boven aangehaalde zin, mij altijd onmiddellijk op, ik weet uit het groene boekje dat het zo mag, en dus heb ik er vrede mee. Maar waar ik minder vrede mee heb, is dat het voornaamwoord **zij**, dat in het Noorden, ter aanduiding van dieren of zaken, uit de gesproken taal verdwenen is, in de geschreven taal weer opduikt, en wel daar waar het volgens het groene boekje **niet** mag, bijvoorbeeld in ‘zij moet geoefend worden’, waar het gaat over de wil.

Volledigheidshalve zij vermeld dat het gevoel voor het genus ook bij ons al enigszins aangetast is. Met name wat het gebruik van de bezittelijke voornaamwoorden betreft. Hier vindt een verschuiving plaats ten voordele van **zijn**. Vermoedelijk is daarbij invloed in het spel van min of meer vaste uitdrukkingen als ‘tot **zijn** recht komen’, die men dan achteloos, zonder aanpassing aan het geslacht, ook voor vrouwelijke begrippen als waarheid gaat gebruiken. Bij de jeugd schijnt het nog verder te gaan. Ik had eens de gelegenheid een dertigtal opstellen van ongeveer twaalfjarige leerlingen in te kijken. Het ging over hun schoolbank. De paar leerlingen die thuis Frans spraken buiten beschouwing gelaten, waren er zeven of acht die de bank met **hij** aanduidden. Twintig jaar geleden was dat nog ondenkbaar.

L.

Straatnamen III

Naar aanleiding van uw artikel in oktober 1961 vestig ik uw aandacht op de mogelijkheid om op grote schaal namen van andere landen, steden, eilanden e.d. te gebruiken.

Zo zou men een Z.-Amerikabuurt kunnen hebben, met straten als: Valparaisostraat, Rio de Janeiroaan, Barbados Boulevard, of een Afrikabuurt met: Durbanstraat, Natallaan, Vrijstaat Boulevard etc.

Het voordeel van dit systeem ligt dunk mij daarin dat het onze bevolking enig begrip bijbrengt van aardrijkskunde (waaraan nogal wat mankeert) en hetgeen ons ten goede zou komen bij het uitbreiden onzer handelsbetrekkingen.

Ook zou men bij het toepassen van dit systeem een keuze kunnen doen uit de meest welluidende en gemakkelijk uit te spreken namen, want de keuze van continenten, oceanen, steden, eilanden etc. is vrijwel onbeperkt.

In verband met dit laatste wijs ik op namen zoals bijv. in Den Haag: de Goetlijfstraat en het Goedlijfpad. Deze namen hebben een weinig esthetische klank, doch bovendien zou het iemand iets kunnen schelen of een zekere meneer Goetlijf in anno 1600 Baljuw in Den Haag was? De namen van landen en steden blijven echter, en zoals gezegd leren ons volk iets op het gebied van landen en volken.

E.M.

In en te

Ons kantoor behandelde de vraag of er iets te zeggen zou zijn voor resp. ‘in Den Haag’ en ‘te 's-Gravenhage’.

Hier later nog eens over nadenkend, vond ik dat er toch wel enig verband is tussen de combinatie ‘in en Den Haag’ enerzijds en ‘te en 's-Gravenhage’ anderzijds.

Het wil mij voorkomen, dat 's-Gravenhage de officiële, de deftige, de ambtenarennaam is voor onze Hofstad en Den Haag de gewone, dagelijkse, burgerlijke naam.

Dit verschil in karakter voel ik ook in dezelfde geest bij de beide woordjes te en in, en de door mij voorgestane combinaties zouden dan wel de voorkeur verdienen, zonder dat men kan zeggen, dat het gebruik andersom fout is.

Heeft u wel eens bemerkt, dat officiële antwoordenvelopen steeds vermelden, bijv. ‘Aan den Heer Inspecteur der Belastingen *te* Maastricht?’

In een normale adressering zal wel niemand het woordje ‘te’ gebruiken, dat ietwat archaïsch aandoet en naar ambtenarij riekt.

J.v.R. (Maastricht)

Remedial teacher

In december 1961 hebben we met enige verbazing melding gemaakt van de nieuwe baan van **remedial teacher** die het openbaar onderwijs van Amsterdam aanbood. De afdeling onderwijs dezer gemeente schrijft ons naar aanleiding daarvan, ‘dat na de tweede wereldoorlog een groeiende belangstelling is ontstaan voor het probleem der leermoeilijkheden, waarmede sommige leerlingen van scholen voor lager en voor voortgezet onderwijs te kampen hebben. De gedachte is daarbij naar voren gekomen in de scholen hulp te bieden door speciaal daarvoor aangestelde leerkrachten. Deze hulp wordt in de Engels-Amerikaanse literatuur aangeduid met de term “remedial teaching”.

F.A. Butler omschrijft in *The Improvement of teaching in the secondary school*, Chicago 1946, dit begrip als volgt: “Remedial work is chiefly judging the way a mind should function in making a needed adjustment and then setting conditions so that the mind follows the way”.

“Remedial teacher” is dus een typisch vakwoord, gebruikt door (school) psychologen en pedagogen. Het woord is vermoedelijk ontstaan naar analogie van de in Amerika - en ook in ons land - gebruikte term

“visiting teacher”, waaronder werd verstaan een functionaris die in geval van leer- en gedragsmoeilijkheden in contact treedt met de school en het gezin.

Deze functionaris wordt tegenwoordig betiteld met de naam schoolmaatschappelijk werker(ster).’

Laat de ‘schoolpsychologen en pedagogen de pret van het ‘typische vakwoord’. Hoe heet nu zo'n tietsjer in de doordeweekse taal van de gewone man?

IJzeren gordijn

In de rubriek U Vraagt stelde u de herkomst aan de orde van de term: ijzeren gordijn.

Die is bekend.

Na de gebeurtenissen van februari 1948 in Praag ten gevolge waarvan Tsjecho-Slowakije in de Russische invloedssfeer geraakte, hield Churchill in het Lagerhuis een rede waarin hij opmerkte ‘An iron curtain is coming down over Europe.’

Met dit gezegde heeft hij evenzeer school gemaakt als de generaal die tijdens de Spaanse burgeroorlog opmerkte dat Madrid in hoofdzaak door ‘de vijfde kolonne’ werd belaagd.

Bandrecorder

In Onze Taal van november wordt bandrecorder veroordeeld, m.i. terecht. Maar de Nederlandse naam ‘luisterlintspreker’ bevalt mij minder: een woord om je tong over te verstrikken. Wat is er trouwens tegen ‘band’? In mijn Koenen-Endepols van 1931 staat als eerste betekenis ‘reep van linnen, katoen, zijde, enz.’ Moeten wij nu band in de betekenis van lint veroordelen als germanisme, omdat de Duitsers nu toevallig voor lint altijd Band zeggen? Dan kun je wel aan de gang blijven. Om het mooi te houden voel ik dus meer voor ‘bandopnemer’ (dat kun je ook lekker zeggen). De functie van ‘weergever’ moet je er dan maar bij denken; die zit ook niet in het oorspronkelijke recorder, en het opnemen is toch de primaire functie.

Tussen haakjes: recorder betekent in het Engels ook blokfluit, zoals u wel weet. Bandrecorder zou dus ook een blokfluit aan een (draag)band kunnen zijn, of een blokfluit met linten; mooi ding voor folkloristen.

Ir. J.R.

Woorden en dingen

Men krijgt soms de indruk dat taalzuiveraars binnen de kring der technische vakken ter vervanging van buitenlandse technische woorden naar woorden zoeken, die een definitie belichamen. Maar een woord is in de eerste plaats een symbool en beklijft in onze geest door traditie of door het beeldend vermogen. Welnu, ‘beeldbuis’ is beeldender dan de definitie of omschrijving ‘weergeefbuis’. Hadden de deskundigen niet kunnen zien aankomen, dat dit laatste woord een doodgeboren kindje zou blijken? Ik weet echt niet wat een symmetreertransformator is, maar voel aan mijn klomp, dat het Engelse bazooka een beeldend woord moet zijn, een geestige vondst, die voortkomt uit de waarneming van de gelijkenis met het gelijknamige oorlogstuig. Zo ken ik een filmopereur, die een omvangrijke projectielantaarn steevast aanduidt

als ‘het kanon’. Waarom heeft men niet de moed gehad om in plaats van beeldmengpaneel en geluidmengpaneel - weer van die ‘omschrijvingen’! - een eenvoudig en niet zo opgeschroefd wetenschappelijk klinkend woord te kiezen voor videomixer en audiomixer? Bestaan er praktisch-technische bezwaren tegen ‘beeldmenger’ en ‘geluidmenger’? Als men wil aanduiden, dat men het paneel zelf bedoelt, bestaat toch altijd de mogelijkheid om te zeggen het paneel van de geluidmenger resp. van de beeldmenger? Of speelt mijn tekort aan kennis van deze bijzondere techniek mij parten? De bij natuurwetenschappelijk onderlegden vaak waar te nemen neiging woorden als definities te beschouwen ben ik onlangs ook in de papierbranche tegengekomen. Daar komt de aanduiding van het gewicht per vierkante meter nogal eens voor. Deze grootheid noemen sommigen vierkantemetergewicht en anderen gramgewicht. Wat zeggen nu deskundigen?... Gramgewicht is onzin, want het gewicht van een gram van het papier is altijd één! Omdat ik een zeker verband zie met de genoemde taalmoeilijkheden in de televisiewereld, ben ik erover gaan nadenken met het volgende resultaat. Als definitie is vierkantemetergewicht even onvolledig als gramgewicht. Het ene woord leert ons niet, dat het om aanduiding in grammen gaat en het andere laat ons in het ongewisse over de als eenheid gekozen oppervlaktemaat. Als men - uitgaande van de vergissing dat een woord een definitie moet inhouden - iets op ‘gramgewicht’ tegen heeft, kan men evengoed zeggen, dat het andere woord aanleiding geeft tot de domme veronderstelling dat een vierkante meter, een maat dus, een gewicht heeft. Het gewicht van een hoeveelheid geleverd, geproduceerd, in- of uitgevoerd papier wordt in de handel en in de statistiek aangeduid in kilogrammen of in tonnen. Als men het over grammen heeft begrijpt iedere vakgenoot dat het gewicht per vierkante meter is bedoeld. Mijn slotsom is, dat beide woorden even goed zijn, maar dat het kortste de voorkeur verdient. Is u het daarmee eens?

Genormaliseerd is weliswaar het woord ‘basisgewicht’ in de zin van ‘gramgewicht’, maar dat zal door de praktijk van de handel, die duidelijkheid vereist, stellig niet worden aanvaard. ‘Basisgewicht’ is nl. reeds ingeburgerd voor ‘gramgewicht van het grondpapier’ b.v. van een soort, waarop een kunststoflaag is aangebracht!

Een hiermee vergelijkbare kwestie is in Onze Taal aan de orde gesteld: hoe vertaalt men het woord ‘yield’, belangrijk voor de handel in verpakkingsmaterialen? Het verdient volgens mij aanbeveling inderdaad maar moedig te beginnen met te zeggen en te schrijven: ‘Het soortelijk oppervlak van dit cellofaan is 30 m²/kg’. Na verloop van tijd gaat men dan wellicht over op: ‘Het soortelijk oppervlak is 30’. Wegens de aansluiting bij de algemeen bekende term ‘soortelijk gewicht’ geef ik aan ‘soortelijk oppervlak’ de voorkeur boven twee andere mogelijkheden, die zijn uitgedacht aan de hand van de gramgewichtoverpeinzing: kilo-oppervlak en vierkantemeteroppervlak. Logische bezwaren gevoel ik tegen geen van beide. Als men de voorkeur aan een van deze twee woorden zou geven zou dat dunkt me moeten wezen, omdat een van de metrische eenheden erin vermeld wordt. Vergelijk de in de papierhandel gebruikelijke synoniemen gramgewicht en vierkantemetergewicht. In dat geval zou ik voor kilo-oppervlak gevoelen, want dat is het kernachtigst.

Van A.

[Nummer 3]

De moedertaal in het bedrijfsleven

De Vereniging van Leraren in Levende Talen heeft in het begin van dit jaar haar gouden jubileum gevierd, met een feestelijke vergadering, een congres, een tentoonstelling waarop ook ons Genootschap vertegenwoordigd was. In ons land waar op de middelbare school het talenonderwijs zo'n ruime plaats inneemt, verricht deze vereniging door haar publikaties, haar tijdschrift en commissies voortreffelijk werk. Tijdens de vergadering van 3 januari 1962 heeft dr. J. Bartels, lid van de Directie Nederland van de Unilever, een voordracht gehouden over het gebruik van de moedertaal in het tegenwoordige bedrijfsleven.

Het stemt ons tot dankbaarheid dat de voorzitter van de jubilerende vereniging ons toestemming heeft gegeven om in ons blad de voordracht van dr. Bartels op te nemen. Jammer genoeg kunnen wij, wegens plaatsgebrek, niet meer dan ten hoogste een derde van de tekst overnemen. Wie de gehele rede wil lezen, verwijzen wij naar het tijdschrift *Levende Talen*, februari 1962 (uitg. Wolters, Groningen).

De belangrijkste voorwaarde voor het schrijven van een goede brief is beheersing van het onderwerp waarover men schrijft. Ongelukken ontstaan zodra iemand de taak krijgt een brief te schrijven en dan van zijn chef onvolledige inlichtingen ontvangt. Wat dit betreft vind ik het ook altijd een moeilijke opdracht voor de eindexamencandidaten een briefwisseling te moeten opstellen naar aanleiding van een situatie, waarin zij zich eigenlijk niet geheel hebben kunnen inleven. Het zal velen Uwer bekend zijn, dat vroeger het beroep correspondent bestond. Deze correspondenten vervaardigden meestal met doorschrijfpennen zakenbrieven aan de hand van veelal summier gegevens van hun chefs. Stenografie en schrijfmachine hebben het gelukkig mogelijk gemaakt, dat tegenwoordig zij, die een zaak behandelen, ook zelf de correspondentie voeren. Hoe gauw een mededeling, die door een derde wordt overgebracht, onduidelijk wordt, illustreer ik even door een briefje aan te halen, dat ik over een ontwerp voor een nieuw laboratorium ontving. Het luidde als volgt:

‘Onze ingenieurs hebben erop gewezen, dat de plaats van de hoofdtrap met slechts één brandtrap, moeilijkheden zal kunnen veroorzaken voor de personeelsleden die het verst van de buitentrapp verwijderd zijn, in geval dat brand de toegang tot de hoofdtrap zal blokkeren’. Niemand zal uit dit briefje kunnen opmaken, hoeveel trappen er geprojecteerd waren.

Naarmate de brieveschrijver het onderwerp beter beheerst, ontstaat - en ook hiervan zijn er vele voorbeelden in de praktijk bekend - een nieuw probleem, namelijk, dat de schrijver zich vaak onvoldoende realiseert hoe moeilijk het voor de ontvanger van de brief kan zijn de bedoelingen van de schrijver goed te begrijpen, indien de ontvanger het onderwerp van de brief minder goed beheerst dan de schrijver. Een brief schrijven betekent dan ook zich verplaatsen in de gedachtenwereld van de ontvanger, die nu eenmaal veel minder gemakkelijk dan de gesprekspartner om

nadere uitleg of verduidelijking kan vragen. Dit alles impliceert, dat elke brief een duidelijke formulering vereist.

Wat dit betreft wordt nogal eens gezondigd. Een belangrijke oorzaak hiervan is het feit, dat brieven in het bedrijfsleven meestal gedicteerd worden en onduidelijkheden ontstaan dan bijv. als men vlugger denkt dan spreekt en dus bepaalde er wel bij gedachte aansluitingen in de brief worden weggelaten. Een heel onschuldig voorbeeld van dit veel voorkomende euvel vormt de bedankbrief van een jubilaris:

‘Doordat ik, direct aansluitend aan mijn jubileum, enige

tijd vakantie heb genomen, zij het mij vergund U hiermede alsnog mijn hartelijke dank te betuigen voor Uw gelukwens....' Het excuus voor de wat late reactie op de gelukwens is kennelijk ergens tussen hoofd en pen blijven steken.

Een m.i. zeer belangrijke oorzaak van slordig en onduidelijk taalgebruik in het bedrijfsleven is het feit, dat heel vaak een brief niet rustig van begin tot het eind kan worden gedicteerd, maar dat het dicteren vele malen wordt gestoord door telefoongesprekken en andere onderbrekingen. De telefoondraad is vaak de schuldige als de draad van een betoog wel eens zoek is. Te weinig heeft men of geeft men zich in het bedrijfsleven de gelegenheid een brief eerst in concept op te stellen. De Overheid volgt hier een voorzichtiger methode en ik meen, dat de minute altijd nog een nuttige functie vervult.

Bijzondere zorg is natuurlijk nodig bij het opstellen van telegrammen en telexberichten. Kort en bondig formuleren is nu eenmaal een kunst, die niet iedereen verstaat. Een voorbeeld ter verduidelijking: Olie wordt soms in vaten verzonden en dan vaak met vat en al verkocht en soms in tankwagon getransporteerd. Zo'n tankwagon wordt dan natuurlijk niet meeverkocht. Een exporteur nu wilde een prijs overseinen voor olie, te leveren niet in vaten maar in tankwagon. Hij telegrafeerde toen: 'Offreer voor prijs $\times$ 10 ton olie *inclusief* tankwagon', in plaats van *in* tankwagon en bood aldus heel wat meer te koop aan dan hij dacht en dan hij wilde.

Nu ik vastgesteld heb, dat in een wereld, waarin het tempo steeds hoger wordt, ook steeds grotere eisen voor de kunst van het stellen moeten gelden, volgt al vanzelf, dat ook hier de taak van het onderwijs er niet gemakkelijker op wordt. Het valt mij geregeld op hoe zelfs vele academici moeilijk kunnen stellen, laat staan dicteren. Ter adstructie een voorbeeld uit het proza van een zeergeleerde heer:

'De capaciteit wordt door de orders van de huidige afnemers maar gedeeltelijk gebruikt, zodat een grote niet uitgebuite overcapaciteit aanwezig is. Dit terwijl de installatie in Engeland, waar de grondstof van derden gekocht dus niet in eigen bedrijf wordt geproduceerd, de produktie nauwelijks meer aankan en een uitbreiding van deze installatie in overweging was'.

U hebt ongetwijfeld de dubbele openslaande portebrisée deur eruit gehaald al was hij dan in het Duits vertaald.

Uit de voorbeelden, die ik citeer mag U natuurlijk niet concluderen, dat iedereen in het bedrijfsleven de moedertaal mishandelt. Wat ik alleen wil betogen is, dat er m.i. nog veel ruimte is voor verbetering in het taalgebruik. Daarbij is het mij opgevallen, dat - en zeer verwonderlijk is dat natuurlijk niet - juristen vaak veel beter dan bijvoorbeeld andere academici geleerd hebben zindelijk te denken en te schrijven. Het komt dan ook geregeld voor, dat brieven via een juridische afdeling worden geleid, niet omdat de inhoud juridische aspecten bevat, maar alleen om er zeker van te zijn dat het geschrevene duidelijk de bedoeling van de schrijver weergeeft.

Ik heb tot nu toe over het zuiver stilistische aspect van het schrijven nog weinig gezegd. Ook hier geldt, dat de factor haast en het feit, dat de meeste brieven worden gedicteerd, ertoe leiden, dat het cijfer voor de stijl van het geschrevene vaak niet hoog kan zijn. Ik behoef U nauwelijks te vermelden, dat tante Betje ook bij het bedrijfsleven een veel geziene gast is. Voorbeelden van haar optreden kent U ongetwijfeld te over en.... behoef ik dus hierover niet verder uit te weiden.

Sprekende over de nadelen, die het dicteren van brieven soms én voor de duidelijkheid én voor de stijl heeft, kan ik toch op een positieve kant welke stenografie

voor het brieven schrijven heeft, wijzen. Ik doel op het feit, dat door het dicteren van brieven logischerwijze de afstand tussen spreektaal en schrijftaal vermindert. Als gevolg hiervan - en dit is m.i. een belangrijk winstpunt - wordt de schrijftaal persoonlijker. De gedachte, dat een brief onpersoonlijk moet zijn, is m.i. onjuist. De brieveschrijver, die zich door zijn stijl en niet door de overigens toch meestal onleesbare handtekening van anderen onderscheidt, verdient daarvoor waardering. Ik heb van de waarde van persoonlijkheid in stijl een voorbeeld dat ik U niet wil onthouden. Het gaat over een merkenkwesitie tussen twee zeepfabrikanten, waarvan er één - een Nederlander overigens - pas kort tevoren na een loopbaan in het buitenland in Nederland is teruggekeerd. De eerste brief luidde als volgt:

‘Waarde A, waarschijnlijk zult ge kunnen begrijpen, dat ik een beetje verbaasd heb gekeken, nadat ik m'n ogen had uitgewreven, toen ons door Uw Maatschappij een Deurwaardersexploit werd betekend over een onbenullige merkenkwesitie. Als wij hier in Nederland onder Zeepfabrikanten eens iets hebben over een merk, dan bellen we elkaar eens op of we schrijven een vriendelijk briefje en het is bij mijn weten nog nooit voorgekomen, dat op een dergelijke wijze de zaak niet in orde kwam. Misschien mag ik U op deze goede Hollandse gewoonte wijzen, die U vermoedelijk nog niet bekend is. Ik vind het altijd maar naar wanneer collega's - zonder dat daartoe aanleiding bestaat - met Deurwaardersexploiten gaan werken. Dit moest mij toch even van het hart. Met vriendelijke groeten.’ Van het antwoord - dat een happy ending had - citeer ik alleen het begin:

‘Beste B, Ja, dat zit me een beetje dwars, die brief van U van 3 maart, want het is verre van mij om U te willen grieven, en uit Uw schrijven blijkt wel dat dit gebeurd is.’ Tot zover dit epistel.

Nauw verbonden met de factor persoonlijkheid, is het gebruik van de humor in de correspondentie. Het is merkwaardig te constateren hoe vaak gemeend wordt, dat een zakelijk stuk het hanteren van de humor uitsluit. Toch geloof ik, dat menige brief en menig stuk zouden winnen als de dorre zakelijkheid zou worden opgefleurd door enige humor.

Al eerder noemde ik de noodzaak van overtuigingskracht. Overtuigen per brief is veel en veel moeilijker dan overtuigend spreken. En toch geldt in het bedrijfsleven in het bijzonder, dat vaak belangrijker dan gelijk te hebben is gelijk te krijgen. Bovendien gaat naarmate de communicatie gecompliceerder wordt, het ‘goede zaken verkopen zichzelf’ slechts zeer ten dele op. Van groot

belang voor het overtuigen is m.i. de compositie van de brief, het rangschikken van de argumenten en een zeer zorgvuldige samenstelling van de argumentatie. Natuurlijk geldt dit in beginsel evenzeer bij de mondelinge gedachtenwisseling, maar dan heeft men tenminste nog gelegenheid om te observeren of en hoe de gesprekspartner door de argumentatie wordt beïnvloed en bestaat nog de mogelijkheid om de redenering aan te vullen en te versterken. Verkopen per brief is bijzonder moeilijk en dit geldt ook voor het verkopen van een idee.

Ik zou vanmiddag verre van volledig zijn als ik geen aandacht zou schenken aan de barbarismen. Overigens heb ik de indruk, dat de germanismen na de oorlog terrein verloren hebben aan de anglicismen al kan zeker niet gesteld worden, dat de germanismen met Hitler zijn ten onder gegaan. Ik heb begrepen, dat ik wellicht tweedracht zaai onder Neerlandici als ik zeg, dat de uitdrukking *'beter als'* één der meest voorkomende germanismen is. Over een moderner germanisme zoals in de zin, die vaak een opdrachtgever te horen krijgt: 'Ik zal het gelijk even doen, Mijnheer.' zullen de meningen wel meer *'eenduidig'* zijn. Een voorbeeld van de gegroeide invloed van het Engels is het nogal eens gebruikte: 'Het punt dat ik wil maken' (the point I want to make).

Van de barbarismen naar het onnodig gebruik van vreemde woorden il n'y a qu'un pas. Ik meen, dat naarmate de contacten tussen verschillende taalgebieden steeds inniger worden, het waken voor de zuiverheid van de moedertaal een steeds gebiedender eis is. Het gebruik en het misbruik van vreemde woorden is trouwens niet zo'n modern verschijnsel als velen wel denken. Het viel mij op, dat in een briefwisseling uit het jaar 1907 niet werd gesproken over aandelen, maar over shares, niet over katoenolie maar over cotton oil en niet over de verhoging van invoerrechten, maar over een zoll-verhoging. Tot mijn grote verbazing werd het woord manager ook toen blijkbaar al verkozen boven dat van directeur. Ik citeer één enkele zin uit deze brief van ruim vijftig jaar geleden:

'Zij verklaarden met een redelijke winst tevreden te willen zijn en overtuigd te zijn, dat er van de zaak niets kon komen, indien zij den Zoll op de cotton oil voor een deel in Anspruch wilden nemen, maar dat zij Mk. 3, - moesten hebben om een behoorlijk dividend van 7 à 8% op hun ordinary shares te kunnen uitkeeren.'

Er zijn dacht ik twee hoofdoorzaken die tot het onnodig gebruiken van vreemde woorden in de moedertaal aanleiding geven. De eerste oorzaak is luiheid. Men geeft zich eenvoudig niet de moeite om de vreemde woorden te vervangen door goede Nederlandse. In de zin die ik U net voorlas zou dit heel weinig moeite zijn geweest. Soms is dat veel moeilijker, juist omdat zo veel nieuwe begrippen op technisch en commercieel gebied uit het buitenland, en tegenwoordig in grote mate uit de angelsaksische wereld tot ons komen. Voor het begrip marketing is nog steeds geen even kort Nederlands synoniem uitgevonden en zo zouden er meer voorbeelden aan te halen zijn.

De tweede oorzaak voor het onnodig gebruik van vreemde woorden is snobisme. Een Engelse titel streelt kennelijk veler zelfbewustzijn. Een bedrijf, dat een academicus in opleiding wil nemen zou persé zijn wervingskracht verkleinen als het inplaats van de aanmelding voor trainees open te stellen, sollicitanten voor de functie van kaderleerling zou oproepen. De product-manager zou zijn vriendjes niet graag vertellen, dat hij de functie van artikel-chef bekleedt. Menig verkoopleider zal zijn oud-leraar liever mededelen, dat hij het tot sales-manager heeft gebracht. De

copy-writer van een reclamebureau zou zich wat onwennig voelen als hij voortaan tekstschrijver zou heten. En de directeur van een bedrijf dat over een computer beschikt zou daar wellicht iets minder trots op zijn als hij voortaan over een rekenautomaat zou moeten spreken.

Bij een jubileum passen wensen. Ik heb er met betrekking tot het onderwijs in de moedertaal een drietal.

De eerste is deze, dat steeds meer de centrale positie van het vak Nederlands op de scholen wordt erkend. Dit betekent, dat het niet alleen de taak van de leraar Nederlands is op het juiste gebruik van de moedertaal toe te zien, maar dat hier een plicht voor alle docenten bestaat, die der b-vakken niet uitgezonderd.

Mijn tweede wens is, dat nog meer dan nu al het geval is getracht wordt de vaardigheid in het bondig formuleren aan te kweken. Ik besef, dat meer tijd voor dit onderwerp betekent minder tijd voor een ander, maar ik zou in dit verband willen opmerken dat het gemakkelijker is zijn kennis van de literatuur door zelfstudie te vergroten dan zonder hulp zijn vaardigheid in het formuleren te oefenen.

Het ijzeren gordijn

Nog andere gegevens: 1. Eiserner Vorhang betekent in het Duits ook brandscherm. 2. De uitdrukking komt voor in een telegram van Churchill aan Truman in mei 1945. Churchill zelf zegt ervan dat dit telegram 'may be called the Iron Curtain telegram'. 3. Het blad van Goebbels, Das Reich, heeft 'der eiserne Vorhang' gebruikt op 18 februari 1945. 4. Men vindt de term ook in het boek van Lady Snowdon: Through Bolshevik Russia (1920). De laatste zin van hoofdstuk II luidt: 'we were behind the iron curtain at last!'

Wij wachten nu rustig een negentiende-eeuwse vindplaats af.

De televisie hij!

1. Het gevoel voor het genus leeft in Vlaanderen inderdaad op een andere wijze voort dan in Holland. Het kind van wie de moedertaal een streektaal is, wordt daarin vertrouwd gemaakt met het drieklassensysteem. Als dat kind later ABN gaat praten, dan zal dat streektaalige genusgevoel ervoor zorgen dat in de meeste gevallen het genusgebruik van de spreker overeenkomt met de 'officiële' genusaanduiding. In de meeste gevallen: naar mijn gevoel is bv. **rivier** m. Als ik ABN spreek en me in dit geval door mijn genusgevoel laat leiden, zal ik dus een 'fout' maken - **rivier** is immers volgens De Vries en Te Winkel v. en volgens ons

groene boekje v. (m.). Het is goed mogelijk dat enkele van de leerlingen die van de **bank** schreven dat **hij** oud of hard was, door hun streektaalige genusgevoel werden ‘misleid’. In West-Vlaanderen bv. is **bank** vrij algemeen een m.-woord. ‘Volledigheidshalve zij dus vermeld dat het gevoel voor het genus ook bij ons al **lang** ‘enigszins aangetast is’ - als je het zo bekijkt! Maar ik wil daar niet verder op ingaan. Het is nu wel duidelijk geworden dat men voorzichtig moet zijn met veralgemeningen.

2. Dat blijkt ook uit het geval televisie. In mijn dialect zegt men: Wij hebben **nen** televisie, net zoals: Wij hebben **nen** radio. Televisie is - althans zeker in de betekenis: televisietoestel en dat waarschijnlijk onder invloed van radio - in mijn dialect een m.-woord. Uit een onderzoek dat ik een tijdje geleden heb ingesteld naar het genus van een duizendtal substantieven in Zuid-Nederland, blijkt dat televisie in 75, over alle Vlaamse provincies verspreide plaatsen (van de 100 waarvoor ik een gegeven heb genoteerd) als m.-woord wordt gebruikt. Onder invloed van dit m.-gebruik komt televisie uiteraard ook als m.-woord voor in het ABN dat door Vlaamse streektaalsprekers bij gelegenheid wordt gesproken, óók als niet de betekenis televisietoestel, maar televisiebestel is bedoeld: de televisie met **z'n** programma voor de tieners (B.R.T. 16-10-61). De veelgebruikte afkorting TV zal ook wel enige invloed uitoefenen.

3. Ter geruststelling van de heer L. en van de vele andere Vlamingen die zich voortdurend verbazen ‘over de snelle ontwikkeling’ die het Noordnederlands ‘heeft doorgemaakt’, wil ik ten slotte nog vermelden dat de Hollanders al langer dan drie jaar geleden van de **zon** zeiden dat **hij** was opgegaan. Gerrit de Veer, die van 1594 tot 1597 met o.m. Willem Barents, een reis naar het Noordpoolgebied maakte, heeft daar een boeiend verslag over geschreven. En daarin gebruikt hij de zon voortdurend als m.-woord: de **son** ghingh noch effen soo hoogh boven den horisont dat wy **hem** noch sien conden, hoewel wy **hem** dien dagh niet saghen. Hetzelfde zou in verband met vele andere substantieven (o.m. **koe**, dat als m.-woord zoveel Vlamingen zo vaak ergert!) kunnen aangetoond worden. Maar dat lag nu niet in mijn bedoeling. Ik wou er vooral op wijzen dat men ‘Vlaanderen’ voor wat het genus betreft, niet gewoon als een taalkundig onverdeeld gebied mag beschouwen, en dat men bij het beoordelen van verschuivingen vooral niet te veel mag steunen op eigen indrukken.

G.G. (Leuven)

U vraagt

of wij het Nederlandse woord voor **Outward Bound** weten. □ Dat is blijkens persberichten een school in Zeeland voor zeer stoere jongens. Wij kennen daar geen eigen woord voor. □ Toch ontstaan er tientallen nieuwe woorden en uitdrukkingen. Een ervan: **onbehagen**. Natuurlijk al een heel oud woord, maar het heeft nieuwe inhoud gekregen: een gevoel van onbehagen, sociaal onbehagen. □ Handig woord dat onbehagen. Je kunt er heel netjes mee zeggen hoe verschrikkelijk ontevreden je bent over alles waarmee de grote hanzen vrede hebben. □ Een bekend sociologisch woord dat de massa bezig is te misbruiken: **patroon**. Voorbeelden: hij leidt(!) een geheel ander levenspatroon; (advertentie): in overeenstemming met iemands smaakpatroon. □ Nu wij heel lang geleden schadeplichtig hebben aanvaard, mag - dunkt ons - **zegplichtig** evenmin het bestaansrecht ontzegd worden. Een

zegelplichtig stuk zou een stuk zijn dat aan het zegelrecht is onderworpen. Natuurlijk is de man die zegelt plichtig en niet het stuk. Maar een technische hogeschool is geen hogeschool die technisch is maar waar de technische wetenschappen worden bestudeerd; deze wetenschappen zijn op hun beurt evenmin technisch maar enz. □ Met eigen ogen gezien dat een groot levensmiddelenfabrikant in het noorden van het zuiden des lands op de omslag van snijkoek heeft laten drukken: hersteller (volgt de naam). Een koekhersteller dus. □ Hoe zit dat met die des-uitspraak in woorden als de volgende? Desillusie, desinfectie, desorganisatie, desodorisatie enz. Dee of des? Een woordenboek als Koenen (25) geeft aanwijzingen: desintegratie (ee); bij desillusie staat dat niet. Het lijkt ons niet zo'n enorme zonde tegen de beschaving als iemand des zegt waar de Fransen dee zeggen. □ In **destalinisatie** wel echt dee en geen des. □ Wij zeiden: lieder**en**kenner. Maar, zeggen de precieze lieden: dat moet zijn liederkenner, net als liedertafel (en eierspijs, kindertaal). Liederlijk. □ De prijs voor het langste woord van de maand gaat naar de schepper van het heus bestaande gezinsschuilplaatsluchtverversingsinstallatie. □ Met de afvalwaterzuiveringsinstallatie van een paar maanden geleden is het niet zo erg gesteld. De mannen van deze installatie werken ook voor een zuivere taal; men denke aan hun schepping: **klaarmeester**. □ Verzorgen blijkt men voor alles te kunnen gebruiken: een boek verzorgen, een concert verzorgen, een godsdienstoefening verzorgen, een programma verzorgen. Goed materiaal voor stijlboekjes om de leerlingen te oefenen in afwisseling. □ Zolang er taal gesproken wordt, zolang moeilijkheden en twijfels in de klemtoon: uniform, stimulans, Noordzee, ananas, moesson. Hoe moet het nu? Oppassen met al die dingen; er is bijvoorbeeld een **curie** en een **curie**. De school van de mammoet is: a-tu-**nee**-jum. Vecht nu alvast allen tegen wat wij hoorden: **attee**-nujum. (Eigenlijk heel begrijpelijk naast dat athene). □ Volzin voorkomend op de veerboot Gorkum-Woudrichem: art. 11. het is verboden bij hoog water en harden wind paarden of hoornvee te vervoeren met een pont of met een hengst waarmede ook andere personen dan de geleiders van die dieren worden vervoerd. □ De Engelsen zijn gemakkelijk met het overschakelen van bijwoord naar bijvoeglijk naamwoord: the then director (de toenmalige directeur). Het Nederlandse: het affe werk, de uite kachel verschijnt nog maar hier-en-daar blozend-aarzelend in druk. De Afrikanen gebruiken rustig: die **destijdse** gebeurtenis, die **onlangse** artikel. Wij zouden op dit punt niet zo huiverig moeten zijn. Vooral dat onlangs in plaats van recent lokt ons aan.

Jaarvergadering

datum: zaterdag 19 mei 1962

tijd: 15.00 uur

plaats: Pulchri Studio - Den Haag

Na de behandeling van de agenda, die in het volgende nummer zal worden opgenomen, spreekt **prof. dr. W. Pée** uit Brussel over:

ABN in België

[Nummer 4]

Genootschap onze taal

Jaarvergadering

**zaterdag 19 mei 1962, 15.00 uur,
Pulchri Studio
Lange Voorhout 15, Den Haag.**

Na de gebruikelijke mededelingen en verslagen zal een nieuw bestuurslid worden gekozen.

Het bestuur stelt kandidaat de heer drs. A.J.S. van Dam, directeur van het Onderwijskundig Studiecentrum te Amsterdam.

Daarna houdt **prof. dr. W. Pée** uit Brussel een inleiding over: **Het A.B.N. in België.**

Wij nodigen al onze leden uit deze belangrijke vergadering bij te wonen.

Privacy

Over de massa, de horde, de kudde is genoeg geschreven en geklaagd. Er is niets aan te doen: we moeten nu eenmaal samen leven. Samenleving. Maatschappij. Gemeenschap. Dit leven met de anderen, dit geborgen zijn in een groep, betekent soms een bron van geluk. Maar het zijn-met-elkaar, de gemeenschap kan op onze zenuwen werken: de mens wil wel eens alleen zijn, ongestoord, met eigen plezier en verdriet, zonder opdringerige nieuwsgierigheid van anderen, zonder de dwang van het met lotgenoten samenwerken; hij wil dan geen ander gezelschap verdragen dan dat van die hem dierbaar zijn.

Buiten zijn woonst is hem dat genot van het onbespiedzijn nauwelijks nog gegund. Waar kan de Hollandse Randstedeling, zo hij geen tuintje met heel hoge omheining heeft, buiten nog alleen zijn? Ja, zelfs thuis is de flatbewoner slechts echt alleen, als zijn boven- en onderburen weg zijn, als hij het gehoest, het geruzie, het gelach, de radio, de televisie en de hond van de anderen boven, beneden en naast hem niet meer hoort. De Engelsen hebben voor dat alleen-zijn, het domein-van-jezelf een goed woord: PRIVACY. Het is: de afzondering, de eenzaamheid, het particulier-zijn, ook de stilte, de geheimhouding. Het is een grove inbreuk op iemands privacy als we zo maar zonder enige noodzaak iets kwaads uit zijn vroeger leven openbaar maken: wat voorbij is, is voorbij. Op de formulieren van de Engelse 'voetbalpool' kan men met een kruisje aangeven dat men - ingeval van winnaar te zijn - geen 'publicity' wenst. De pool zwijgt dan in alle talen, maar wee u als u het half miljoen wint en een of andere Engelse krant ziet in uw boffer een lekker verhaal: uw privacy is weg.

De mens heeft het recht op privacy. In het weekblad van de Engelse radio the Listener and BBC Television Review (22 maart 1962, blz. 504) zet G. Dworkin dit

recht uiteen. Verleden jaar is er een wetsontwerp in Engeland ingediend: **the Right of Privacy Bill**.

Terug naar het Nederlands. Privacy is een woord dat steeds meer gebruikt wordt, kennelijk omdat het begrip hier steeds meer van toepassing is en omdat er geen apart, kernachtig Nederlands woord voor bestaat. Als ik iemand 's avonds laat om niet-dringende zakelijke redenen opbel, stoort ik hem in zijn privacy. Als iemands foto en naam - zonder zijn toestemming - voor reclame worden gebruikt, betekent dit een schending van zijn privacy. Straks in de vakantie gaan we uit onze baan (de massa) weg, voor twee, drie weken de privacy in: maar waar ter wereld vinden we die? De reis ergens heen, naar dat allereenzaamste witte eiland, is al een bezoeking: volle treinen, volle wegen en straks is dat witte eiland ook nog vol. Een zeer groot toeristisch bedrijf adverteert met reizen 'waarbij de privacy bewaard blijft...'

Wie waagt het erop, voor privacy een Nederlands woord te verzinnen? Is het begrip zo exquisiet, zo chic of zo shocking dat we maar liever geen beroep moeten doen op de moerstaal? Privé, privaat, particulier zijn ook gewoon bezit van de gewone taalgebruiker geworden. Bestaat er al een woord voor? Of moet het woord

dat het nieuwe begrip moet vangen, nog gemaakt worden?

Het begrip privacy is in zoverre nieuw dat Van Dale in 1950 het nog niet kende. Van Dale 1961 kent het wel degelijk. Blz. 1580: 'privacy - (Eng.) v. persoonlijke vrijheid, het ongehinderd in eigen kring of met een partner ergens kunnen vertoeven'. Men voelt dat 'persoonlijke vrijheid' niet geheel samenvalt met privacy. Privacy is privacy, zal menigeen zeggen, probeer ons niet in de plaats daarvan een of ander gebrekkig Hollands woord in de hand te stoppen. We zouden het toch graag willen doen. Het woordenboek kent het verouderde 'alleenheid'. Er bestaat ook 'zelfheid' maar dat is 'eigen persoon' en ook 'egoïsme'.

Te abstract dat woord? Privacy, naar de vorming vertaald: privatie, is geen greintje concreter of plastischer. Maak dan zelf een woord. Zet naast de samenleving de alleenleving of eenleving, naast maatschappij de alleenschap. Rare woorden, maar het is niet meer dan een kwestie van wennen. Bruikbaar zou ook zijn huisvrede, dat 'de onschendbaarheid van iemands huis' aangeeft. Het woord is in onbruik geraakt, we kennen het alleen nog in huisvredebreek. Het zou het bezwaar kunnen hebben dat de gebruiker teveel aan het begrip huis herinnerd wordt: privacy is ruimer, gaat veel verder dan de vier muren waarbinnen onze vrede niet gebroken mag worden.

Wellicht komt ook in ons land nog eens een voorstel in de Tweede Kamer, een Nederlandse Right of Privacy Bill. Tegen die tijd behoren de rechtsgeleerden een Nederlands woord daarvoor geschapen te hebben. Vanouds hebben wijsgeren en wetkundigen de geleerde taal kunnen omzetten in de volkstaal. Middeleeuwse theologen schiepen woorden als indruk, invloed, inkeer, binnenste, neiging, inprenten, oorsprong, wezenlijk, werkelijk, opgetogen. Stevin werkte aan de taal van de wiskunde en de natuurwetenschappen. Hugo de Groot legde de grondslag voor de rechtstaal in zijn Inleidinghe tot de Hollandse Rechtsgeleerdheid.¹⁾

Puristen worden altijd belachelijk gemaakt; er is - voor onze tijd - iets onwezenlijks in hun streven. Echte puristen die alle vreemde woorden willen weren, zijn er eigenlijk niet; althans, wij hebben ze nooit ontmoet. We leven internationaal en we hebben internationale woorden nodig; ze kunnen overigens onze mogelijkheid tot uitdrukking vergroten.

Maar men kan ook te veel de puristen honen. Hoeveel duizenden Nederlanders hebben niet (door hun schoolboekjes!) om Hooft leren lachen met zijn vernufteling en tegenrolhouder, zonder te beseffen hoeveel woorden van Hooft wèl in het Nederlands gemeengoed zijn geworden? Wat wordt er niet gehaspeld in de uitspraak van het (in klank moeilijke!) woord: concierge! (om nog maar te zwijgen van de spelling). Jammer dat het woord 'havenaar' er nooit in gegaan is. En nu privacy: de goede Engelse uitspraak ervan is heus niet zo eenvoudig; spaar ons voor de vermoording van het Engels, de verbastering van de concierge tot kusjersje is genoeg. Privacy verdient een Nederlands woord; dan kunnen we er allemaal mee overweg.

De Fransen en hun zorgen

Frankrijk is het Mekka van de taalminnaars. Hoe dikwijls hoort men niet dat een bereisde en belezen klager over de taaltoestanden in eigen land zijn verhaal afsluit met een jaloerse overpeinzing als: in Frankrijk is dat allemaal anders; daar wordt gewerkt aan keurige uitspraak, keurige zinsbouw, keurige woordenkeus. Nu willen

1) Zie hiervoor: De Vooy, C.G.N. Geschiedenis van de Ned. Taal.

wij zeker niet ontkennen dat in Frankrijk de moedertaal in hoge ere staat en dat de belangstelling voor taalzaken er zeer groot is. (Hebt u de discussies in de Franse pers gevolgd over de naam van Frankrijks nieuwste schip? Is het La France of Le France?). Maar men kan ook overdrijven. Overdreven lijkt ons bijvoorbeeld de bekende (onlogische) lofprijzing van het Frans: *ce qui n'est pas logique, n'est pas français*.

De grote Weense schrijver Hofmannsthal heeft eens verteld hoe hij bij het schrijven van een Franse brief ongevraagd hulp kreeg van een Parijse jongedame. Hij was met een vriend in een Parijs café bezig met het samenstellen van een brief. Luid twistten zij met elkaar over de juiste opstelling, totdat het meisje aan een tafeltje naast hen, merkende dat buitenlanders moeite met Frans hadden, ongevraagd te hulp kwam. Hofmannsthal was geestdriftig en hij schreef later: 'Dat is alleen maar in deze stad mogelijk. Als een volk zo met zijn taal vergroeid is en zo doordrongen met zijn literatuur, wat er ook gebeurt, dit volk vergeet niet. Ons gevaar is het vergeten.' De uitspraak - hoe begrijpelijk ook na die aardige gebeurtenis in dat café - lijkt ons sterk overdreven. Er zijn meer landen waar behulpzame en tegelijk taalminnende mensen wonen.

De Fransen hebben grote taalzorgen. Zij zien de rol van het Frans in het internationale verkeer steeds kleiner worden. In eigen land komen de Engelse en Amerikaanse woorden en uitdrukkingen in even sterke mate binnen als in het onze. Kranten en tijdschriften verzetten zich daartegen in 'taalhoekjes'.

Het tijdschrift van Larousse, *Vie et Langage*, houdt zich herhaaldelijk met het vraagstuk van de Engelse woorden in het Frans bezig. Drie semi-officiële groepen, het Office du vocabulaire français, het Comité consultatif du langage scientifique en het Comité d'études des termes techniques français, proberen het Frans zuiver te houden. Voor zover wij dat van hier kunnen beoordelen, is het succes niet al te groot.

Enige voorbeelden: pipe line - oléoduc, abstract - abrégé, check list - liste de contrôle, engineering - ingénierie, referee - arbitre, caravan - roulette. Het beroemde blad voor de automensen, *l'Argus de l'automobile*, kreeg een lofprijzing van Larousse omdat het in plaats van het (in Franse oren zo lelijke) parking gebruikte: **parcage!** De Figaro is, na een hevige strijd van de Franse taal mannen, eindelijk ertoe overgegaan in plaats van speaker (vrouwelijk: speakerine) te gebruiken: *annonceur*. De voldoening over deze twee successen doet vrezen dat het met de andere voorstellen niet zo best is afgelopen.

In Frankrijk is men trots op het Frans, inderdaad, men spreekt er graag over 'le génie' en 'la gloire de la langue française.' Wij benijden, eerlijk gezegd, de Fransen daarom en wij zouden de eersten willen zijn

om hun succes toe te wensen in hun strijd voor hun moedertaal. Leest men in Franse taalbladen, dan ziet men dat daar vrijwel dezelfde vraagstukken aan de orde zijn als hier. Ook daar de ‘laxistes’, de mensen die het wel geloven, die hun schouders op halen voor bewuste taalcultuur. De meerderheid is laxiste, zoals ook hier, zoals overal ter wereld.

Interessant is de wedstrijd van Larousse om de Emile-de-Girardin-beker. De eerste april is voor Larousse de dag-zonder-fouten: ‘Journée sans accident de vocabulaire dans la presse de langue française’. De kranten van die dag worden nauwkeurig bekeken op ‘taalfouten’. Wie de minste heeft, krijgt de prijs, genoemd naar een bekende Franse journalist. Het resultaat van de laatste jaren was dat de grote kranten die dag alle vrijwel foutloos verschenen! Ze gingen ex aequo, gelijk over de eindstreep! Nu 1 april dit jaar een zondag is en er op die dag weinig kranten verschijnen, wil Larousse een andere prijs uitreiken. Bijvoorbeeld aan de Figaro voor de aanvaarding van annonceur.

Ten slotte de spelling. Ook (en zelfs!) in Frankrijk verlangt men naar een betere spelling. Er is daar een ‘Commission ministérielle pour l'étude des problèmes orthographiques’, die werkt aan een vereenvoudiging van de Franse spelling. Zij zal elke verandering vermijden die ‘de Franse taal zal mismaken in haar grafisch aspect en die ernstig de gewoonten van de ontwikkelde lezers zal schokken.’ Toch zal op menige plaats het mes in de sacrosancte Franse spelling gezet worden. Voorbeelden die ook de Fransen mishagen: chant-champ, honneur-honorer, phantasme-fantôme. Gedacht wordt aan de radicale opruiming van de th en de ph (de zg. Griekse letters) en de aanvaarding van de t en de f. **Als** dat ooit zover komt, betekent dat ook een steun voor de jongste vereenvoudiging van de Nederlandse spelling.

Vaktaal, geen wartaal!

De bijdrage over vaktaal in O.T. van februari 1962 nodigt uit tot het plaatsen van een aantal kanttekeningen en aanvullingen.

Natuurlijke tegenover conventionele tekens

Omdat we zèggen: ‘waar rook is, is vuur’, is het nog niet waar dat de aanwezigheid van rook alleen maar kan **betekenen** dat er ook vuur is. Het natuurlijke ‘teken’ **rook**, betekent waarlijk niet anders dan dat er **rook is**, die kan zijn ontstaan door brand, door vuur, door smeuling, doordat iemand een sigaret heeft aangestoken, door een ontploffing, door een niet-explosieve chemische reactie en wellicht door nog andere oorzaken.

Het is slechts doeltreffend om te spreken van ‘teken’ of ‘signaal’, indien met de bedoelde zaak informatie wordt overgebracht. Rook kan informatie overbrengen; in oude tijden bijvoorbeeld: de vijand komt; thans bijvoorbeeld: de fabriek werkt, of: er is brand. Alleen in die omstandigheden kan men rook als een ‘teken’ opvatten; in het algemeen gesproken **betekent** rook niets anders dan het is; men gebruike dan niet de uitdrukking ‘teken’.

Taal als middel tot informatie-overdracht

Het is duidelijk dat taal - zelfs in overwegende mate - dient tot overdracht van informatie. De ervaring leert dat niet alle informatie zich leent tot overdracht met behulp van taal. De informatie in een muziekstuk, in een schilderij e.d. begrepen, kan niet met behulp van taal worden overgebracht. Veelal behoeft het gesproken woord de aanvulling van gebaren, stembuigingen (is dat taal?), gelaatsuitdrukkingen om de beoogde informatie-overdracht in een aanvaardbare mate te doen slagen.

Conventie tegenover natuurlijke groei

Men is uiteraard vrij woorden een betekenis toe te kennen die men zelf wil. Indien men daarbij afwijkt van de gewoonte die geldt in de kring waar en het tijdstip waarop men een woord gebruikt, wordt men niet begrepen; de taaluiting kan dan niet als middel tot informatie-overdracht dienen.

Het is niet doeltreffend om - in het kader van een bespreking over verschijnselen van vaktaal - de taal als een systeem van conventionele tekens aan te duiden, zonder uitdrukkelijk te vermelden welke van de beide gangbare betekenissen van het woord 'conventioneel' men bij deze naamgeving op het oog heeft:

- a. bij overeenkomst, bij afspraak;
- b. volgens gewoonte, volgens in een bepaalde kring geldende normen.

Dit is daarom niet doeltreffend, omdat in het onderscheid tussen algemene taal en vaktaal het verschil tussen beide betekenissen van 'conventioneel' juist een grote rol speelt.

Geen enkele natuurlijke taal berust op een overeenkomst, een afspraak. Natuurlijke talen zijn natuurlijk gegroeid; zij groeien - voor zover zij niet 'dood' zijn - nog steeds naar de natuur. Woorden en zegswijzen ontstaan en sterven uit; woorden veranderen van betekenis; zinsconstructies komen in zwang en verouderen; gebruiksgewoonten veranderen, soms snel soms langzaam. Er is geen autoriteit die kan decreteren wat een woord betekent, of een zinswending goed of fout is; de usantie geeft de doorslag. Op zijn best kan een vorm worden goed- of afgekeurd door taalkundigen op grond van zijn analogie of gebrek aan analogie met andere vormen waaromtrent geen twijfel bestaat.

Het is dan ook niet juist wat de heer Van Steenhoven over de taalelementen schrijft: dat zij 'evengoed anders hadden kunnen uitvallen of iets anders hadden kunnen betekenen.' Gegeven deze gemeenschap, met deze historie, waarvoor deze taalgebruiker spreekt, is het taalgebruik, de taalgewoonte volledig gedetermineerd. Maar.. hiermede is niet volledig gedetermineerd welke informatie door hetgeen die taalgebruiker zegt, wordt overgebracht. De natuurlijke groei en niet een willekeur, is hier oorzaak van.

Elk vak - niet slechts de techniek - heeft behoefte aan wel volledig gedetermineerde termen. Woorden (en andere aanduidingen) waarvan de betekenis voor ieder die het vak kent dezelfde is. Daartoe is een definitie van die woorden nodig. De behoefte aan zodanige,

gedetermineerde termen ontstaat uit de noodzaak geen twijfel te laten over de bedoeling die wordt overgebracht aan andere, eventueel toekomstige beoefenaren van het vak.

Verwarring kan nu ontstaan indien voor deze gedetermineerde termen dezelfde woordvormen worden gebruikt die reeds in de algemene taal bestaan en gangbaar zijn, doch dáár andere, vaak mede andere, betekenissen hebben. Verwarring kan nu ook ontstaan indien de algemene taal vaktermen weer ontleent aan de vaktaal; daarop volgt immers onvermijdelijk weer een natuurlijke groei, waardoor de term in de algemene taal een betekenis krijgt die afwijkt van hetgeen bij conventie in de vaktaal is vastgelegd.

Het als voorbeeld aangevoerde ‘stopcontact’ is daarvan een goed exempel. Op gezag van de heer Van Steenhoven neem ik aan dat stopcontact vanouds een technische term is, voor het samenstel van contactdoos en contactstop. Toen dan dit woord in de algemene taal werd overgenomen, bestond er bepaald geen behoefte aan een woord voor dit samenstel, doch wel aan woorden voor de leden ervan. De contactstop werd niet aan de vaktaal ontleend, maar werd ‘stekker’¹⁾; de vakterm contactdoos werd evenmin overgenomen, wellicht omdat de spraakmakende ‘men’ er niets ‘dozerigs’ in ziet; een doos is in het algemeen bestemd om iets in op te bergen. Bleef over het stopcontact, dat voor de vakman het geheel was, doch voor de leek het te benoemen deel ging betekenen. Een dergelijke betekenisverschuiving is toch niets ongewoons in een natuurlijk groeiende taal (vergelijk ‘televisie’ - het gehele stelsel, voor ‘televisieontvangtoestel’ - het deel uit dat stelsel).

De vaktaal kan zich tegen de eerstbedoelde verwarring wapenen door de ontlening aan de natuurlijke taal zoveel mogelijk te beperken, dat wil zeggen door aan kunsttermen de voorkeur te geven boven gangbare woorden uit de natuurlijke taal. Tegen de tweede verwarringsbron (ontlening door de natuurlijke taal aan de vaktaal) bestaat geen afweermiddel, tenzij dan de uit anderen hoofde ongewenste, wat middeleeuws aandoende geheimhouding.

Het lijkt mij dat de vakbeoefenaren daarin maar moeten berusten; als de verwarring te groot wordt, doen zij goed een nieuw woord te bedenken en overeen te komen.

Code en vaktaal

Als we een code definiëren als: een systematische conventie voor het overbrengen van informatie van de ene plaats naar andere plaatsen, of van het ene tijdstip naar andere tijdstippen²⁾, waarbij ‘conventie’ moet worden verstaan als een afspraak, een overeenkomst, dan kunnen wij de vaktermen van een bepaald vakgebied beschouwen als elementen van een code.

- 1) Koenen-Endepols van 1935 geeft het woord stekker nog niet, hoewel ik meen mij stellig te herinneren dat het toen reeds gangbaar was; mijn grootmoeder noemde zo'n ding echter een ‘pen’. De na-oorlogse Prisma-woordenboekjes bevatten het woord wel. De Algemene Winkler Prins (deel 3; 1956) vermeldt het vakwoord contactstop, met de mededeling: ‘in het dagelijks leven veelal nog als stekker aangeduid’. Veelal zou waarschijnlijk best algemeen mogen luiden.
- 2) Ontleend aan Automatisering en taalkunde, Uitg. Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering. Amsterdam 1961, pag. 5.

Dit is een nuttige onderscheiding van de natuurlijke, algemene taal, waaraan het karakter van ‘afspraak’ ontbreekt.

De vaktermen als code-elementen opgevat, dienen uiteraard onderscheiden te zijn; dat wil zeggen een term voor het ene vakbegrip moet anders zijn dan de termen voor alle andere vakbegrippen. Voorts moet de conventie, de afspraak, bij de beoefenaren van het vak voldoende algemeen aanvaard zijn. Voor zover de code-aanduiding niet uit woorden bestaat (doch bijvoorbeeld uit wiskundige symbolen, of uit willekeurige letter- en cijfercombinaties) is hiermede de kous af. De vakman, althans de groep vaklieden, is autonoom in het vormen en definiëren van deze termen.

Zodra echter de code-elementen woorden zijn, woorden zoals zij ook voorkomen of zouden kunnen voorkomen in de algemene taal, is er aanleiding het oordeel van de taalkundige te vragen en ernaar te handelen. Deze woorden toch staan zo dicht bij het algemene taalstelsel, dat zij mede dit algemene taalstelsel zullen beïnvloeden. Indien de door de vakman bedachte woordvorm te sterk afwijkt van het gebruik van de zorgvuldige taalgebruiker, zal er een (verdere) invloed tot taalvervorming van uitgaan.

Nu is zeker niet alle taalvervorming afkeurenswaardig; in het bijzonder niet de vervorming die spontaan opkomend, vrij algemeen weerklank vindt. Teveel kunstmatige vervorming of te snelle vervorming leidt echter tot onzekerheid omtrent de grenzen van zorgvuldig taalgebruik bij een grote groep taalgebruikers en dient daarom te worden vermeden.

Uit taalkundig standpunt dient men aan code-aanduidingen, die uit woorden bestaan, de eis te stellen dat zij behoren tot een der volgende groepen:

- a. eigennamen;
- b. aan ‘dode’ talen ontleende samenstellingen, mits gevormd volgens de voor die talen geldende min of meer exacte regels;
- c. aan andere vreemde talen ontleende woorden, mits in de betekenis waarin zij in die andere taal geijkt zijn;
- d. internationale woorden (deze behoren veelal ook tot categorie b), eventueel in vorm aangepast;
- e. Nederlandse woorden of samenstellingen, hetzij ontleend aan vroeger taalgebruik, hetzij kunstmatig gevormd, mits gevormd in overeenstemming met het Nederlandse gebruik (‘taal-eigen’);
- f. Nederlandse woorden of zinswendingen ontleend aan het gangbare spraakgebruik, mits in een betekenis die duidelijk afwijkt van de gangbare, doch daaruit door gedachtenassociatie wel af te leiden is. (Te sterke aansluiting aan het algemeen spraakgebruik schept verwarring omdat de ontvanger van de taalmededeling niet kan onderscheiden of het code-element is bedoeld, dan wel het gangbare algemene woord, met zijn vage betekenisgrenzen).

Dat de technicus meer behoefte heeft aan codezelfstandige naamwoorden dan aan codewerkwoorden lijkt in het algemeen verklaarbaar omdat het bijzondere dat definiëring heeft in het algemeen meer bestaat uit concrete zaken, dan uit handelingen. Als het apparaat waarmee een handeling wordt verricht door zijn benaming (code, vaktaal) geheel is gedetermineerd, kan de handeling zelf zonder bezwaar met een algemeen (nietcode-)woord worden beschreven. Het komt ook verklaarbaar voor dat meer behoefte bestaat aan benaming van procédés (met substantiva) dan van handelingen. Ik meen dat dit voor vele andere vakgebieden dan de techniek ook geldt. Toch noteer ik uit een verklarende woordenlijst voor een beperkt vakgebied³⁾ een aantal werkwoorden die als code-aanduidingen kunnen worden opgevat: administreren; afkappen; aftasten; blokkeren; coderen; comprimeren; getransistoriseerd; instellen; inlezen; uitlezen; programmeren; omzetten; oproepen; ponsen; overdragen; overheenschrijven; schoonmaken.

Het is dus zeker niet zo dat uitsluitend zelfstandige naamwoorden in vaktaal gebruikt worden als code-aanduidingen.

Vaktaal, geen wartaal!

Of de vaktermen van een bepaald vakgebied bestaan uit woorden of uit andere aanduidingen, de vakmangebruiker zal niet kunnen vermijden deze in gewone, algemene taal te gebruiken, tenzij hij een kunstmatige taal heeft ontwikkeld, met een eigen syntaxis. Er bestaan slechts enkele van dergelijke kunstmatige 'talen'. De meest bekende daarvan is ALGOL (samentrekking van **Al**gorithmic Language), waarin vele wiskundige processen ondubbelzinnig kunnen worden omschreven. Deze taal is in 1960 in haar definitieve (voor zover iets in dit verband definitief genoemd kan worden) vorm gepubliceerd. Een aantal begrippen, voornamelijk handelingen, is scherp gedefinieerd en de daarvoor te gebruiken aanduidingen (woorden en andere symbolen) zijn exact overeengekomen. Bovendien is de syntaxis geheel gedefinieerd.

Een van de andere kunstmatige talen, die voor toepassing op veel wijder gebied is bedoeld, is LOGLAN (**Log**ical Language). De ontwikkeling daarvan is minder ver voortgeschreden dan die van ALGOL.

Ook ten aanzien van de zinsbouw van dergelijke kunstmatige talen is de vakman uiteraard autonoom. De beoefenaar van een vak waarvoor niet zo'n kunstmatige taal bestaat (lang niet voor elk vak is er behoefte aan), zal zijn code-aanduidingen echter moeten gebruiken binnen een of andere natuurlijke taal.

Als dat zo is, mag hem ook de eis gesteld worden dat hij deze natuurlijke taal gebruikt in overeenstemming met de regels voor een zorgvuldig taalgebruik. Dit is een eis die de taalkundige aan iedere taalgebruiker kan en moet stellen. Het niet voldoen aan die eis kan zelfs in sommige gevallen tot misverstaan bij de ontvanger van de informatie (de hoorder of de lezer) leiden, ook al worden de juiste vaktermen gebruikt.

Samenvattend: noch ten aanzien van de vorming van code-aanduidingen (vaktermen) in woorden, noch ten aanzien van het op de algemene taal berustende

3) Vaktermen met betrekking tot de administratieve automatisering. Eerste voorlopige uitgave 1959.

gebruik van die vaktermen in enig zinsverband, behoeft vaktaal ooit wartaal te zijn. De taalkundige aanvaarde dat er vaktermen zijn, die als code-aanduidingen moeten worden gezien, waarover hij geen ander advies kan geven dan het antwoord op de vraag of zij zijn gevormd in overeenstemming met de regels voor de woordvorming in de taal waaraan zij zijn ontleend. De taalkundige zal nimmer met recht kunnen zeggen ‘eigenlijk betekent een woord dit of dat’, alleen de conventie van de vakgenoten zal uitmaken welke betekenis dit woord in dit vakgebied heeft.

De vakman-taalgebruiker aanvaarde dat niet de gehele goegemeente zich bij zijn conventie aansluit. Als hij - onder vakbroeders zijnde - maar weet wat een woord betekent, dan kan het hem koud laten welke inexacte en dubbelzinnige omschrijvingen de leek wil gebruiken. De vakman-taalgebruiker zij zich overigens bewust dat hij niet in een kunstmatige taal spreekt en schrijft, zodat hij zich, overal waar hij geen code-aanduidingen gebruikt, als elke praktische taalgebruiker dient te onderwerpen aan de regels van zorgvuldig taalgebruik die ter plaatse en ten tijde van zijn optreden gelden.

A.B. Frielink.

Een van de.

In een boek dat handelt over zekere syntactische problemen van onze taal lees ik het volgende: ‘... het zogenaamde eenheidsaccent, dat van de samenstellingen één van de belangrijkste uiterlijke kenmerken is’. Men zou willen weten, of met dit ‘één van de’ bedoeld is: niet meer dan één. Zou men deze klemtoon veronderstellen, dan betekent dit, dat de schrijver onder de belangrijkste uiterlijke kenmerken er nog weer één speciaal wenst te signaleren. Ik houd het erop, dat dit niet de bedoeling is geweest. Het doet ook niet veel ter zake, want het voorbeeld kan met tientallen andere ontwijfelachtige worden vermeerderd. Daarin vindt toepassing de ‘regel’, dat accenttekens kunnen gebruikt worden met onderscheidende, niet klem-aanwijzende functie. Wij kennen dit bij een bepaalde gebruikswijze van ‘voor’. Erg gelukkig kunnen we daar toch niet mee zijn, om gelijke reden als die ons hindert bij ‘één van de’, maar bij ‘voor’ is de frekwentie geringer, en de hinder dientengevolge ook. De zogezegde regel wil, dat in de combinatie ‘een van de’ ‘één’ wordt geschreven, omdat ‘een’ daar geen lidwoord is, dus ter onderscheiding van dat lidwoord. Die onderscheiding is overbodig. Erger, ze is schadelijk, en de vraag dringt zich op: wanneer zullen we er eens mee ophouden? Ze is schadelijk, omdat wij aldus handelend een andere onderscheidingsmogelijkheid prijsgeven, die geenszins overbodig is. Het is integendeel biezonder nuttig, met accenttekens te kunnen aangeven, dat men het beklemtoonde telwoord bedoelt: ‘één, en niet meer’. Daar moeten we die tekens voor reserveren. Wat men met de eerstbedoelde onderscheiding in feite bereikt, is veeleer verwarring.

Welke spraakkunstige naam iemand wil geven aan het onbeklemtoonde ‘een’ in ‘een van de’ is thans niet onze zorg. Alleen zij erop gewezen, dat in dit geval de onstentenis van klemtoon nooit leidt tot vertoonlozing, zoals bij het lidwoord. Naar deze zijde bestaat in de praktijk geen gevaar voor ontsporing. Daarentegen belemmert het gelaakte misbruik het vlotte begrijpen. Doorlopend ook verleidt het voorlezers van teksten tot onjuiste reproductie.

Daarom: laat ons ermee ophouden.

L.C.M.

De taal in de Kamer

Een van de leden van de Eerste Kamer, prof. dr. I.A. Diepenhorst, heeft bij de behandeling der begroting van het Ministerie van O., K. en W. de aandacht gevestigd op het gebrek aan zorgvuldigheid dat velen tonen in het taalgebruik. Uit zijn rede, waarin hij ook pleitte voor ons Genootschap, halen wij het volgende aan.

‘Met opzet, vraag ik even de aandacht voor op dit ogenblik in Nederland veelvuldig gepleegde taalzonden, niet om het purisme te verdedigen - ik heb er oog voor, dat het purisme ook zijn grenzen heeft - maar om te onderstrepen het belang van de hantering van onze moedertaal op een werkelijk verantwoorde wijze. Ik weet heel goed, dat het zelfs Hugo de Groot niet is gelukt om bepaalde Nederlandse vaktermen te smeden. Wij spreken van “hypotheek” en niet van “onderzetting”, trouwens wij ondergaan, zonodig een “operatie” en niet een “kunstbewerking”. Er zijn enkele op dit ogenblik verontrustende verschijnselen. De tijd van de vakantiegenoegens nadert opnieuw en, mag men de reisbladen geloven, dan is er een bijzonder genoeg weggelegd voor hen, die door een convertible van standing met synchro mesh hun caravan laten trekken naar een exotische bungalow, waar dan voor een cruise een steamer klaar ligt met purser op de uitkijk. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat men dit op een wat andere wijze schetste. Wij leven in een periode van een krappe arbeidsmarkt. Slaat men de couranten op, dan blijkt, dat grote behoefte bestaat aan allround salesmanagers; dit slaat dan niet op de lijn, op de corpulentie van de bedoelde figuren. Er wordt ervaring gevraagd in alle branches, in zonderheid b.v. in die van de technische tapes. Ter geruststelling staat er dan bij, dat een redelijke kennis van de talen wordt vereist en dat men de sollicitaties niet met ball-point mag schrijven. Misschien nog tekenender is, dat deze week werd gevraagd een tekenaar, die tot lay-out man kon worden opgeleid. Wat ten slotte - ik begeef mij geheel en al op vreemd terrein, mijnheer de Voorzitter - de mode betreft, heb ik juist deze week kunnen aantreffen de vermaning om de pillbox maar op te bergen en om een hoed met rand te nemen. Wij kunnen allen de “nouveau-té” van de “twistrok” in de zeer nabije toekomst tegemoet zien en ten slotte heb ik nog andere en eigenaardiger aanduidingen gevonden. Wanneer, althans zo is mijn indruk, wordt gewezen op het belang van de foundation, dan is dat niet een aanbeveling van steunzolen’.

Havenen.

De opmerking op blz. 18 over havenaar richt onze aandacht een ogenblik op **have** en vooral op de merkwaardige geschiedenis van **havenen**. Have - bezit hangt duidelijk samen met hebben; wie niets heeft, is **haveloos**. Voor je have zorgen is: **havenen**. Het woord betekent in algemene zin: verzorgen, zowel van personen als zaken gezegd. Van dit havenen. zijn oudtijds gemaakt goed begrijpelijke afleidingen als: **havening**, **havenis** (zorg, verzorging, verpleging; eigenlijk het oude woord voor ‘service’!),

havenschap (waarmee je het lichaam verzorgt: in-het-bad-gaan, verschoning), **wanhavenis** en **havenaar**, dat Hooft heeft gebruikt voor zijn (stadhuis) havenaar: concierge.

Men kan echter deze have-woorden (o.i. op havenaar na) niet meer gebruiken daar de betekenis ‘zorg’ verdwenen of op zijn minst verouderd is. Een geheel tegenovergestelde betekenis is daarvoor in de plaats gekomen: toetakelen, beschadigen (waarschijnlijk door ironie ontstaan: slecht havenen, slecht verzorgen). Iets dat **gehavend** is, is wel het tegengestelde van wat verzorgd is. Dezelfde verandering heeft ongehavend doorgemaakt: van onverzorgd, smerig naar ongedeerd, onbeschadigd.

Kunstfout

In O.T. is wel eens over kunstfout geschreven. Nu heeft niemand minder dan het Gerechtshof te Amsterdam zich ermede moet bemoeien wat een kunstfout eigenlijk is. In zijn arrest van 23 november 1961, gepubliceerd in *Schip en Schadee* 1962, nr. 14, komt immers de volgende overweging voor: ‘dat geïntimeerde niet is geslaagd in het bewijs, dat de chauffeur bij het besturen van de vrachtauto redelijke zorg heeft betracht, integendeel - indien de botsing niet door een gebrek van het vervoermiddel zou zijn veroorzaakt - voormelde toedracht de gevolgtrekking zou wettigen, dat voormelde botsing niet aan een **kunstfout** in de zin van art. 9 lid 3 A.V.C., namelijk een lichte fout bij het beoordelen van een verkeerssituatie gelijk ook een ervaren chauffeur wel eens maakt, zou zijn te wijten, daar het tegen een boom sturen van een motorrijtuig alleen en uitsluitend door het te dicht langs die bomen rijden zonder dat de verkeerssituatie, het weer of het wegdek daartoe aanleiding waren, een ernstige niet meer als een **kunstfout** aan te merken onoplettendheid en onredelijke gedraging of nalatigheid van de chauffeur oplevert;’

Mr. H.S. (Rotterdam).

Dat mag best!

Een van onze grote dagbladen vertelde in een verslag over de verkiezingen (29 maart 1962) dat de avond met een **lachertje** begonnen was, d.w.z. met enige vrolijkheid over een gebeurtenis, waar men om moest lachen. Een lachertje, schreef iemand ons, is verkeerd gevormd: de uitgang -er geeft de man aan die iets doet en hier **wordt** iets gedaan, nl. gelachen.

Deze redenering is onjuist. Inderdaad: -er geeft de persoon aan die iets doet: bakker, slager, eter, schrijver, lezer, meeloper. Enzovoorts. Daarnaast niet alleen de persoon maar ook het ding dat iets doet: veger, brander, wekker, klinker, wijzer, gieter, waaier. Enzovoorts Het wonderlijke nu is dat vanouds **ook** in deze soort vorming een passieve betekenis mogelijk is: de **loper** is iets waarop gelopen wordt, zoals de **trekker** iets is waaraan getrokken **wordt**.

Heel mooi Nederlands zijn **aflegger** en **twijfelaar**: het ding legt niets af noch twijfelt: het wordt afgelegd en er wordt over getwijfeld (of het lang dan wel kort is). Zo ook **trapper**, **overgooier**. Een **boffer** is de vent die boft maar ook het geval waarmee geboft wordt. Een **legger** is behalve de kip die legt ook nog de balk waarop (de vloer) gelegd wordt. De afkomst van het gerecht **uitsmijter** schijnt duister. Een **voorlader** is een vuurwapen dat van voren geladen wordt. Dan het wat burgerlijke

rokertje. Van de laatste jaren is **meezinger(tje)**, een lied dat zo in trek is dat het meegezongen wordt. (Goede vertaling voor hit en schlager).

Merk bij rokertje en meezingertje onze onafleerbare neiging tot verkleinen op. Vele -er-woorden krijgen het verlenginkje dat het woord zo onvertaalbaar maakt. Een meevallertje, tegenvallertje, slippertje, nakomertje, afzakkertje, opfrissertje. Kent u er ook nog een paar?

Een tweetal pseudo-anglicismen

1. Opgevangen uit de mond van een bromfietsberijder, die bezig was uit te weiden over de kwaliteiten van haar nieuwverworven bezit. Ze noemde het voertuig een 'Captain'. Het was in feite een Kaptein Mobylette.

2. crèche - crash

Gelezen in een krant: 'De tolk had mij niet verteld, dat de Russische vrouw haar kinderen, zo er geen grootmoeder is die op ze past, naar een van de vele kindertuinen (crashes, zeggen wij) brengt.'

Het windjack (die Windjacke) blijft niet zonder gezelschap. Voor het overige zijn de kindertuinen even alemannistisch als het windjack.

L.C.M.

Indringers in het Afrikaans

Drie vreemde indringers wat ek nou orals ontmoet, selfs in die hoogste kringe, is:

(1) **Uitgesproke** in die betekenis **openhartig, ronduit, reguit. Uitgesproke kritiek** beteken glad nie dieselfde as **outspoken criticism** nie, maar alleen kritiek wat **uitgespreek** is. As van iemand gesê word dat hij **uitgesproke** is, dan beteken dit alleen dat hij heeltemal uitgepraat is.

(2) **Uitstaande** beteken in Afrikaans ‘wat uitstaan, uitsteek’, bv. **iemand met uitstaande ore**, bakore. 'n Mens kan ook praat van **uitstaande skuld** wat nog ingevorder moet word en van **uitgestane pyn**. As jy iets of iemand baie ergerlik vind, kan jy sê: **Ek kan dié vent nie uitstaan nie.**

In Engels kan 'n mens figuurlik praat van **an outstanding performance** wat ons kan vertaal met '**n opvallende, treffende, buitengewone, uitblinkende, merkwaardige, voortrefflike of uitstekende prestasie**. Dit sou seker nie 'n kompliment wees as ons praat van '**n uitstaande politikus** of **redenaar** nie, want dan sou 'n mens kan dink dat daar iets wanstaltigs in sy vershyning is. 'n Saak wat **of outstanding importance** is, kan in ons Boertaal aangedui word as '**besonder belangrik**'.

(3) **Out-and-out**. Gedagtelose taalgebruikers praat sommer van '**n uit-en-uit skurk**' as hulle '**n deurtrapte skurk** bedoel. Die Engelse uitdrukking kan ook goed weergegee word deur **volslae, deur-en-deur, uiterste, aarts- . An out and out supporter** kan vertaal word: '**n ondersteuner deur dik en dun**'.

Hierdie drie indringers kan ons gerus nou die deur wys.

P.C. Schooners (Die Afrikaanse Woordeboek)

Yield I

De oerbetekenis van het werkwoord ‘to yield’ is zonder meer: *geven*. Dit in vele subschakeringen, waarvan de voornaamste zijn geworden:

to yield in de zin van: meegeven, meebuigen, toegeven, zich overgeven, de geest geven, capituleren, opbrengen, renderen, produceren. De zelfstandige naamwoorden volgen de zin der werkwoorden.

‘Yield’ is dus bijvoorbeeld: de buigingstolerantie van een staaf staal. Dit is een letterlijke betekenis.

Overdrachtelijk gebruikt is ‘yield’ de mate, waarin iemands karakter bereid of capabel is, een compromis aan te gaan. Voorbeeld: ‘The American political yield in this cold war...’ Ander voorbeeld: ‘sometimes a father shows yield to his son...’

Doch in de zin zoals in dec. '61 naar voren gebracht is de betekenis ‘yield’ zonder mogelijke twijfel die van gegeven opbrengst of *rendement*. Men spreekt van ‘the yield’ van een akker = de oogstopbrengst. In andere verbanden van ‘the yield’ van een oliebron = aantal barrels per dag.

Het is hier het *rendement* van een pound cellofaan, wanneer dit vlak wordt uitgewalst. Het enige merkwaardige is, dat de diktespecificatie ontbreekt. Het maakt nog al enig verschil, of men een pound cellofaan uitperst tot de dikte van een millimeter of zo vliedun als b.v. het cellofaan rond een pakje sigaretten. Dit doet echter niets af aan de compacte duidelijkheid van het begrip 'yield'. Het is eenvoudigweg de opbrengst, plat uitgestreken en plat uitgemeten, van een pound cellofaan; derhalve uitgedrukt in oppervlakte-eenheden.

W.v.d.H.

Yield II

Ik ken yield in de volgende betekenissen: a) zwichten, toegeven, en b) opbrengen of opbrengst, van bouwland (yield of a crop). Dit laatste houdt dan verband met het begrip yield van 'vS. & B.'. Ik heb echter zo'n idee, dat deze heren wat in de war zijn, want bij deze yield is alleen sprake van een oppervlakte tegenover een gewicht, en daar mis ik dan de dikte van het vel cellofaan. Maar misschien is die dikte al latent aanwezig in het vakjargon. Wat zou er tegen zijn te spreken van 'opbrengst': de opbrengst van 1 kg kunststof is 30 m² cellofaan (van X mm dik?).

Ir. J.R.

Stekker en stopcontact

In dit blad is onlangs (februari 1962) onder de wat onduidelijke titel 'Vaktaal is wartaal?' getracht enige fundamentele trekken van de vaktaal te onthullen. De studie van vaktalen is reeds lang geleden vrij intensief ondernomen en juist de laatste jaren zijn er op dit gebied een aantal belangrijke publikaties verschenen. Terecht heeft de auteur, G. van Steenhoven, gedefinieerd: technische taal is een geheel van vakwoorden. Maar daarmee is ook een essentiële grens getrokken, die hij overigens verwaarloost. Als speciale woordenschat mag men de technische taal niet stellen tegenover de algemene taal met haar complete grammatische apparaat, haar syntaxis en haar bijna onbeperkte uitdrukingskracht. Technische taal is niet meer dan een provincie van onze woordenschat, zij is een deel-taal en niet autonoom, zij het dan ook dat een speciale groep belanghebbenden daarvoor een bijzondere verantwoordelijkheid kan aanvaarden.

Juist nu techniek een steeds groter gebied van ons werk en dagelijks leven gaat beheersen, worden de benamingen voor technische zaken en begrippen het gemeenschappelijke bezit van allen. Of zij kunnen functioneren in de omgangstaal van velen wordt niet langer in hoofdzaak bepaald door het begrip van de ingewijden, maar door de bruikbaarheid en door het taalgevoel van de gehele taalgemeenschap.

De heer Van Steenhoven schijnt de heimelijke wens te koesteren om de taalkundigen slechts te laten grazen in het gebied der algemene gevoelstaal, om anderzijds een soort zelfstandig technisch Katanga te stichten waar men zich eindelijk vrij kan wijden aan de nauwkeurigheid en helderheid van uitdrukking in vaktalen. Zelfs hoopt hij op een 'stille opmars' vanuit zijn gebied naar dat der filologen.

Ik heb eens lichtzinnig beweerd dat ik genoeg had aan de naam stopcontact voor zo'n ding waarin je een stekker kunt steken, en dat ik minder waardering had voor de naam wandcontactdoos. De heer Van Steenhoven probeert mij K.O. te slaan met de verklaring dat ik helemaal niet weet wat een stopcontact, noch wat een wandcontactdoos is. Ik heb dit blindelings te aanvaarden, want zo zijn de feiten.

Maar wat zijn de werkelijke feiten in de gewone wereld van normale mensen, elektrotechnici en elektriciens inclusief. Sinds de

invoering der elektriciteit in de woning (die ik nog bewust heb beleefd in 1920) heten de dingen om stekkers in te steken stopcontact, en zo heten ze nog, ook in de winkel van de installateur. Maar in 1955 is een boekje verschenen waarin een groep belanghebbenden de onderlinge afspraak heeft gepubliceerd om wat in het algemene Nederlands stopcontact heette wandcontactdoos te noemen; teneinde de verwarring te vergroten heeft men de oude term van een nieuwe inhoud voorzien. Wat stopcontact betreft, heeft dit papieren kindje nooit geregeerd, behalve dan in prijscouranten van grossiers en in ambtelijke voorschriften. In de jongste druk van de dikke Van Dale zie ik zelfs staan: ‘stopcontact - officieel genaamd **wandcontactdoos**’ en de rest van de omschrijving betreft alleen maar dat ding aan de muur. Is de redactie van dat woordenboek dan ook gek? En zo ja, wie stelt die diagnose?

Het is een heilloos misverstand te menen dat men binnen de techniek autonoom zou kunnen uitmaken wat de woorden betekenen, vooral als het gaat om dingen die niet specifiek aan techniek of wetenschap zijn voorbehouden.

De waan van een volstrekte eigenmachtigheid is nog gevaarlijk ook, wanneer zij zich doet gelden bij de creatie van nieuwe woorden. Men kan geen vruchtbare bijdrage leveren aan de technische terminologie door methodisch de positieve en negatieve wetten te negeren die onze woordvorming sinds eeuwen hebben beheerst. Men hoeft niet te hopen dat zijn maaksels ooit ingang zullen vinden, wanneer men alleen in logica gelooft en minachting heeft voor uitspreekbaarheid, klankeffecten, associaties en beeldkracht.

Nog twee opmerkingen tot slot, om misverstanden te voorkomen. Ten eerste: taalkundigen zijn niet de uitvinders van de taalregels die zij willen doen respecteren; zij pogen een cultuurgoed te verdedigen tegen veronachtzaming. Ten tweede: technici zijn niet de taalbarbaren die zij kunnen gaan lijken door een gekunstelde scheiding tussen hun taalgebied en dat van ons allen. Integendeel, in de wereld van techniek en natuurwetenschap wordt met grote toewijding en zelfkritiek gestreefd naar wezenlijke taalverrijking. Ook het gesignaleerde boekje uit 1955 getuigt daarvan.

Technische Hogeschool Eindhoven

Drs. J.J.M. Bakker

U vraagt.

Of wij dan niet weten dat hengst (O.T. maart 1962, blz. 16) nog meer betekent dan hengst. Daarover laten we ons niet uit. □ In elk geval geeft Van Dale twaalf betekenissen bij hengst m. en één betekenis bij **hengst** v. (m.), nl. ‘klein, sterk vissersvaartuig inz. op de Schelde, half gedekt, met schuine steven’. □ Dat gedoe van ons (vorig jaar) over tandschoon is blijkbaar vruchteloos geweest. Na okselfris duikt nu op **vriesvers** (vriesverse spullen in zakjes voor de soep); de jongste aanwinst is van een oliemaatschappij die ons bang wil maken voor **motorvreemde** benzine en ons **motorzuivere** wil aansmeren. Duidelijk is dit allemaal wel. □ Duidelijk is niet helemaal wat die ‘vooraanstaande handelonderneming’ met een zelfstandig **road-man** bedoelt die zij in een ad aanlokt. Hij moet hebben ‘energie, pioniersgeest, commercieel inzicht, organisatievermogen en omgangsvormen.’ Zoiets kan je toch niet allemaal bij een wegman verwachten. Vertegenwoordiger? Handelsreiziger? Het eerste is verburgerlijkt (zegt men) en het tweede is onder-de-stof (zegt men). We kunnen weer drie jaar vooruit met de roadman. □ De woorden uit de loonkunde

zijn heerlijk Nederlands. Graag horen we een geestig en tekenend woord als **opstapje** (= tussentijdse loonsverhoging), zoals we blijde franje (zie vorig jaar) begroetten. □ Dat Outward Bound in de Outwardbound school is het Nederlandse '**het zeegat uit**', maar zeegatschool is raar. □ Dan: een school voor harding. □ De tekst bij de veerboot Gorkum-Woudrichem is dus goed. Wij hebben met onze hengst een geweldige bok geschoten. □ Een hengst is een 'droog' schip, d.w.z. zonder bun. Van dit scheepstype bestaat nog een zestal. Vier ervan zijn ingeschreven in het Stamboek voor Ronde- en Platbodempjachten; zie de Waterkampioen, jan. 1961, blz. 48. □ Het ijzeren gordijn was dus al bespeurd in 1920. De Times Literary Supplement (1961) meldt ergens dat de Rus Rosanow in een van zijn werken in 1918 de uitdrukking heeft gebruikt. □ De vijfde kolonne is - zegt een kenner - niet van Franco maar van Lora St. Oswald, toen verslaggever in Spanje, nu lid van de Engelse regering. □ Wij verzamelen materiaal voor een nieuw etymologisch woordenboek. **Benelux**. Volgens de 'Navo-krant 1962' komt het voor de eerste keer voor in The Economist van 6-8-1947 en is een schepping van de Vlaamse correspondent van dat weekblad, dr. F. Asperslagh. Is dat zo? □ Wij hebben geleerd alle drukwerk te wantrouwen. □ Wij zoeken naar de schepper van twee prachtige woorden: **Randstad** en **Deltaplan**. □ Minder prachtig maar wel heerlijk is de vertaling van manager's disease: (echt gelezen in een blad) **bazenpest**. □ **Gorkum** is het door de weekse woord voor Gorinchem en Woudrichem kennen de aldaar wonende niet anders dan **Woerkom** (zeggen ze). Hoe zit het met Doetichem?

[Nummer 5]

De maand van het ontleden

Het is wel duidelijk dat geen van ons allen zou slagen voor de komende toelatingsexamens van de middelbare scholen en gymnasia. Slechts genieën weten, op rijpere jaren gekomen, nog welke belangrijke havenplaats aan de Guadiana ligt, wat kwelders, slikken en schorren zijn, wanneer de Reductie van Groningen plaats vond en wie de belangrijkste generaals in de Spaanse successie-oorlog waren. Hoe lang zouden wij erover moeten peinzen eer wij wisten hoeveel liters water geschonken kunnen worden in een bak van 15 dm lang, een halve meter breed en 60 cm hoog, waarin een vierkant blok van 18 cm enz. Maar met verlof om in een flinke encyclopedie te kijken, zouden we ons met die rivieren en generaals wel weten te redden en als ze ons wat meer tijd gunden kwamen we uit die bakken met water ook nog wel. Een groot genadeloos struikelblok zou echter zijn wat het K.B. van 19 maart 1938, staatsblad 365, van al onze jongetjes en meisjes die hogerop willen, onverbiddelijk eist: kennis van de zinsdelen en de woordsoorten; bij de hulpwerkwoorden en de bijwoorden zonder nadere onderscheiding.

In vele duizenden Nederlandse gezinnen is de meimaand de maand van de zinsontleding: de elf- en twaalfjarigen krijgen hun laatste oefening. Thuis zitten ze met pakken huiswerk en het hele gezin helpt mee. Als de leden van dat gezin tenminste kunnen (of willen). De grote wetenschappelijke gezinsautoriteit, de vader die alles kan en alles weet, zit, heimelijk tandenknarsend, voor vraagstukken waarbij geen woordenboek, geen encyclopedie, geen ambtelijke af commerciële relatie hem kan helpen.

Wat is het onderwerp in: deze brief wemelt van de fouten? Vader: wat wemelt nou eigenlijk? En dan het koppelwerkwoord, ha het koppelwerkwoord waarvan wij de negen vertegenwoordigers zolang zullen blijven kennen als wij weten wat er in 1600 gebeurd is. Niks an, Jan. Kijk: 'Nu is die man al oud geworden'. Oud zegt wat van man, namelijk die ouwe man, dus oud naamwoordelijk deel van het gezegde. Goed. Maar nu: 'In de kamer is het al koud geworden'. Kijk: koud slaat op... ja waar slaat het op. Het kouwe het bestaat niet. Op het weer, het klimaat. Dus het kouwe weer. Ja maar in de kamer is toch geen weer... Het meewerkend voorwerp, daar kunnen alle volwassen Nederlanders nog in hun slaap inlichtingen over geven: 'Je moet er aan of voor bij kunnen zetten of weg kunnen laten'. Goed: 'Het geheugen speelde hun (of toch soms hen?) parten'. Wat kun je daar bijzetten of weglaten? En de woordsoorten, ze bieden niet veel minder rampzalige problemen dan de zinsdelen. Er zijn - buiten het taalonderwijs - maar heel heel weinig vaders in ons land die hun naar-de-HBS-hunkerende knaap kunnen uitleggen dat 'dat' in 'het bericht dat hij komt' iets anders is dan 'het bericht dat hij leest'. Geen nood, de onderwijzer kan dat wel.

Er bestaat een soort communis opinio dat al dit onderwijs in de spraakkunst er alleen maar goed voor is om de deuren van de middelbare school te openen, want daarna - wij hebben het menigmaal zo van ouders horen formuleren - 'wordt of

helemaal niets meer aan spraakkunst gedaan òf wordt zo'n vreemde spraakkunst gegeven dat die van de lagere school zinloos is geworden.'

De ruimte ontbreekt ons om op dit verwijt uitvoerig in te gaan. Voor zover wij kunnen nagaan, is de klacht sterk overdreven. Op vrijwel elke middelbare school wordt voldoende spraakkunst onderwezen en zelfs nog meestal ook op de traditionele wijze. Hier en daar zijn enige 'uitschieters', boeken en leraren die het spraakkunstonderwijs radicaal gewijzigd hebben, maar het gros krijgt nog steeds het bijwoord, de bepaling van gesteldheid enz., zoals wij het in onze jeugd gehad

hebben en zoals die spraakkunst nu nog - ter instructie voor het toelatingsexamen - op de lagere school wordt onderwezen. De eerste zin uit een onlangs verschenen boek over de Nederlandse spraakkunst¹⁾ luidt: 'Men kan nog rustig zeggen dat praktisch alle schoolleerlingen worden opgevoed volgens de grondbeginselen van de traditionele grammatica'.

Daarnaast zijn de taalgeleerden intensief bezig met modern spraakkunstig onderzoek; wij noemen o.a. dr. B. van den Berg, dr. P. Paardekooper, dr. A. de Witte, dr. H. Schultink, het instituut van prof. A. de Groot in Utrecht.

Het 'grote publiek' (leken met belangstelling voor taalkwesties) staat wantrouwend tegenover de moderne spraakkunst. Het verwacht van de taalkundige dat hij museumsuppoost is, d.w.z. dat hij nauwgezet ervoor waakt dat alles op de plaats blijft waar het sinds Aristoteles en vooral sinds de Renaissance staat.

Het zou ons veel te ver voeren dit warnet van wantrouwen tegenover de nieuwe taalkunde te ontwarren. In hoofdzaak zit ons ons onderwijs van vroeger dwars. Heerst er niet de mening dat het ouderwetse taalonderwijs ons goed leerde schrijven en dat al dat nieuwe gedoe de schuld ervan is dat de jonge generatie niet meer kan schrijven? Maar wie weet zeker dat men vroeger zoveel beter schreef? Het is erg jammer dat dit wantrouwen bij zovelen gemeengoed is geworden. Eigenlijk zouden wij er blij om moeten zijn dat zoveel bijgelovigheden en folklore in letter en klank langzaam worden opgeruimd. Maar de mens geeft niet graag een stuk traditie prijs en hij staat gauw klaar degene die iets durft aanvallen van zijn persoonlijke taalopvattingen, van cultuurschennis te betichten.

Dat onze kinderen hier en daar een andere term gebruiken dan wij vroeger, is toch niet zo onrustbarend. Op sommige punten is de terminologie van onze schoolspraakunst inderdaad verouderd en dat is voor een juist begrip van de taal niet bevorderlijk. Hoe geesteloos wordt dan het ontleden van de zin. Een koppelwerkwoord zit in een rijtje; komt 'schijnen' voor, dan dreunen de kinderen op: 'naamwoordelijk gezegde'; als dit fout is, blijft nog maar één ding over: 'werkwoordelijk gezegde'. Er zijn tegenwoordig boeken, die het bestaan van deze 'koppelwerkwoorden' geheel verwerpen en waarlijk niet ondoordacht! Oppassen is evenwel geboden: het zou onvoorzichtig zijn, in de wilde gedachte, dat van de hele ontleding eigenlijk niets klopt, alle moeizaam verworven wijsheden en inzichten van de eeuwen mede overboord te gooien! Maar het onderwijs in de vreemde talen dan? Hoe willen de kinderen ooit een vreemde taal leren zonder kennis van naamvallen, aanvoegende wijzen enz.? Wij hebben een brief van een vader gehad, die de onvoldoende voor Frans van zijn kind weet aan de nieuwe Nederlandse spelling die de geslachten had afgeschaft! Wij zal er vast van overtuigd dat men een vreemde taal beter kan leren, wanneer men de verschijnselen in zijn eigen moedertaal goed kan beoordelen. Juist deze overtuiging brengt met zich mede dat de moedertaal geen hulpknecht voor de vreemde talen mag zijn. Als men weet, dat een bepaalde constructie in het Nederlands anders is, zal men deze in een vreemde taal beter begrijpen. Maar men leert toch een zin in een vreemde taal als vertaling van het Nederlands? Zij die het uit hoofde van hun vak kunnen weten, krabbelen ook daarvan terug. Wij leerden in onze jeugd de regels, daarna zinnnetjes, waarin die regels waren toegepast. Tegenwoordig gaat dat meestal andersom. De kinderen krijgen direct een

1) De Witte, A.J.J. de en Wijngaards, N.C.H.: de structuur van het Nederlands. Malmberg, 's-Hertogenbosch 1961.

stuk in een vreemde taal en moeten daaruit de regels afleiden. De oude spraakkunst van vreemde talen gaf achtereenvolgens hoofdstukken als: het lidwoord, het werkwoord, het telwoord enz. Tegenwoordig komt in elke les van de voornaamste verschijnselen een klein beetje, zodat de leerlingen telkens gehele stukken uit de taalwerkelijkheid voor zich hebben.

‘Waarom beijveren zich niet alle Nederlandse taalgeleerden om een goede spraakkunst samen te stellen?’ Zo wordt ons dikwijls gevraagd. Laten wij aan de ijver van onze geleerden niet twijfelen. Er is echter iets anders. In de eerste plaats moet men bij de opbouw van een spraakkunst, die zich bezig houdt met de vorm van de **Nederlandse** zin, met de uiterste voorzichtigheid en objectiviteit te werk gaan. In de tweede plaats vertoont de kaart van de hedendaagse spraakkunst nog vele witte plekken: terra incognita, die slechts na langdurig onderzoek bekend zal worden. In de derde plaats: de moeilijkheden bij het leren van vreemde talen worden te groot, wanneer de Nederlandse spraakkunst ineens te hoog uitschiet boven de klassieke basis, waarop bijna alle schoolleerboeken voor vreemde talen zijn gebouwd. In de vierde plaats: het is niet raadzaam de oude begrippen en termen op te ruimen, als daarvoor voorlopig niet iets beters kan komen.

Nog een misverstand dient uit de weg geruimd te worden, nl. de gedachte dat al dat rumoer om de spraakkunst typisch Nederlands is, dat wij - zoals een lezer dat onlangs schreef - ‘het taalverknoeiendste land ter wereld’ zijn... In andere landen is net zo veel aan de hand; deskundigen kunnen u daarover inlichten.

Of u nu na lezing van bovenstaande ongeordende notities meer succes zult hebben met uw kinderen (de Toetsnaald!), betwijfelen we. Misschien wel wat meer plezier. Zinnetjes ‘waar u niet uit komt’ stuurt u maar naar ons. Straks in september stappen uw twaalfjarigen naar de middelbare school met spiksplinternieuwe boeken waarin nog veilig het stokoude onderwerp-en-gezegde opgesloten zijn en blijven. Dat hulpwerkwoord van modaliteit en bepalingaankondigende voornaamwoord zijn wie weet voorgoed verdwenen.

De meervouds-n

aan sommige voornaamwoorden komt me voor als 'n totaal overbodige complicatie van onze schrijftaal. Mocht ik: ‘Dezen waren aan het typen, genen aan het telefoneren’ zonder die n schrijven, dan zou toch niemand kunnen twijfelen aan het getal noch aan de hoedanigheid van de daders. In het geval: ‘Ik zag ze beiden’ geeft de context de nodige opheldering. Die meervouds-n werd trouwens nooit ernstig gelegitimeerd. Het kan geen spraakregel zijn, wat er ook over gezegd wordt,

want onze n heeft helemaal niks met het woordverband te zien. En als we naar 'n spelregel zoeken, dan dient zich alleen de uitspraakregel aan, maar nergens hoor ik de voorgeschreven slot-n bij het spontaan spreken.

Persoon of geen persoon, ziedaar 'n onderscheid dat alleen maar duidelijk *kàn* zijn. Behalve in 'n geval als: 'Beide(n) struikelen, de ruiters en het paard', zoals op het XXIV Vlaamse Filologencongres te Berde kwam; voor zover me bekend: zonder 'n oplossing te krijgen.

Voornaamwoord of niet: daar heerst nogal wat verwarring. Men leest regelmatig: 'Ik ken er enkelen', alsof het laatste woord het voornaamwoord was en niet het onooglijke 'er': ik ken enkele ministers. Id.: 'Ik zag ze beiden', nl. beide verloofden.

Op het zelfstandig of bijvoeglijk gebruik kan men z'n scherpzinnigheid mooi te kijk stelen. In: 'Veel van onze tegenspelers' zou 'veel' zelfstandig attributief zijn en dus geen meervouds-n dulden, toegegeven dat 'n n in dat geval 'geen ontorende fout' genoemd mag worden. Wie wist dat het zo simpeltjes was?

Het lijkt wel dat we die meervouds-n aan de Barok te danken hebben. 'n Onschuldige klein beetje mooidoenerij. Maar zouden we voor dit anachronisme niet feestelijk bedanken?

P. Hoorneart (Assebroek)

Liggen = zijn

Enige jaren geleden werd het gebruik van *liggen* als koppelwerkwoord algemeen. Het was merkwaardig hoe snel dit nieuwe modewoord terrein veroverde. In plaats van het loon *was* zeer hoog, schreef en zei men nu: het loon *lag* zeer hoog. Uitdrukkingen als 'de verhoudingen *lagen* scheef, de toestand *ligt* hier heel anders', werden algemeen aanvaard. Op zichzelf is er m.i. geen bezwaar tegen deze gang van zaken, maar er zijn wel eens gevallen, waarin het gebruik van *liggen* in plaats van *zijn* ietwat dwaze constructies veroorzaakt. Ik noteerde bij mijn lectuur deze week:

1. Ten opzicht van andere beroepen *ligt* het onderwijssalaris heus niet zo slecht.
2. Bij een normale interland in het Olympisch Stadion *ligt* dit getal (journalisten. P.) op maximum 130.
3. De gemiddelde temperatuur *ligt* in deze maand in de orde van grootte van 6 graden.

J.P. Paulusse

Nederlands in den vreemde

Ieder die enige kennissen of vrienden in het grote Duitstalige gebied heeft, weet dat men daar in het algemeen van de Nederlandse literatuur en van de Nederlandse taal heel weinig weet. 'Nederlands' is zoiets als 'plattduitsch' en dat kan iedere Duitser spreken als hij de ei in een ie (Deich-diek) of in een ee (Stein-steen) verandert, verder komt de kennis van de gemiddelde Duitser niet; hij weet er ten hoogste nog enige uitgekauwde grapjes bij te vertellen over het Nederlands als keelziekte. Deze toestand kan ons koud laten; ten slotte zijn er ook genoeg Nederlanders die geloven dat je van Frans Italiaans kunt maken door alle Franse mannelijke woorden een o en dito vrouwelijke een a te geven.

Nogmaals, dit zou ons koud kunnen laten, ware het niet dat onze taal door de gemiddelde Duitser eenvoudig *niet voor vol* wordt aangezien: Nederlands is een Duits dialect...

Aan de andere kant leren honderdduizenden Nederlandse kinderen al sinds jaar en dag Duits, een voor een Nederlands kind heus geen simpel karweitje, maar het moet want deze buurtaal is nu eenmaal een wereldtaal. Nederlandse leraren in de Duitse taal, bezoldigd door de Nederlandse Staat, brengen ons de Schwere Wörter, de naamvallen en de umlaut bij om ons, met die wetenschap uitgerust, in het Duits te laten spreken en van de Duitse literatuur te laten genieten. Daar is niets op tegen: wij moeten ook Engels en Frans leren. Maar Duitsland *grenst* aan ons land: tenminste in de Duitse grensstreken zou men *enig* begrip van de Nederlandse taal, beschaving en geschiedenis mogen verwachten. Daar is de toestand al niet heel veel beter. De enige mogelijkheid om daarin wat verandering te krijgen is de invoering van Nederlands als volwaardig studievak aan de Duitse universiteiten. ‘Elk volk dat zichzelf respecteert en zijn respect voor de cultuur van de burens duidelijk meer en meer bewijst, kan met recht erop aandringen door de anderen eveneens au sérieux te worden genomen. Alleen leerstoelen kunnen een taalgemeenschap het prestige en de achting geven die ze verdient en waarop ze prijs stelt.’ Aldus *Josef Kempen* in een pas verschenen boekje, *Nederland in Duitsland*, (uitgeverij Zwijsen Tilburg 1962) dat wij u van harte aanbevelen.

Kempen heeft in O.T. al meer dan eens getoond dat hij een geestdriftig voorvechter is van het onderwijs in het Nederlands langs de Duitse grens. Hij hamert er voortdurend op dat Nederland en België aanzienlijk meer tijd, geld en aandacht moeten besteden aan de propaganda van hun taal en beschaving in het buitenland. De Scandinavische talen (te zamen ‘kleiner’ dan het Nederlands!) trekken in Duitsland meer belangstelling. Ons land bezit blijkbaar weinig wervingskracht, uitstralingskracht; het interesseert merkwaardigerwijze het gros van de Nederlanders nauwelijks of hun taal in het buitenland enig aanzien geniet.

Men kan uiteraard niet verwachten dat Duitsers, Engelsen enz. op zo'n schaal Nederlands zullen leren als wij Duits, Engels, enz. moeten leren. Ook in talen geldt de wet van vraag en aanbod: m.a.w. met onze taal kom je niet zo ver. Maar men hoeft er niet in te berusten dat onze taal geheel onbekend en daarmee onbemind blijft (om van bespot nog maar te zwijgen). Gelukkig zijn er tekenen die erop wijzen dat er iets verandert. Prof. dr. Heeroma heeft het onlangs zo uitgedrukt: ‘We mogen na de tweede oorlog de dankbare getuigen van een nieuw Duitsland zijn. We hebben weer burens gekregen die we liefhebben en respekteren kunnen. Wij wensen dat ook zij ons hun achting betuigen. Wij wensen liefde en achting aan weerszijden van de grenzen.’

Hetwelk doende, enz.

In de taalkundige tijdschriften *Nieuwe Taalgids* (LV, 117) en *Taal en Tongval* (XIII, 150) schrijft prof. dr. C.B. van Haeringen een interessante bijdrage over de beroemde slotformule **Hetwelk doende, enz.** aan het slot van verzoekschriften. De geschiedenis van die onbegrijpelijke groet is zonderling.

‘Uit die geschiedenis blijkt dat die formule, vooral het **enz.** daarin, goed beschouwd verre van eerbiedig, maar eerder nonchalant is tegenover de autoriteit aan wie het verzoekschrift is gericht. Het subject van dat **doende** was oorspronkelijk die autoriteit; de betekenis van **Hetwelk doende** was ongeveer “als gij dit doet”, nl. “als gij mijn

verzoek inwilligt”, en dan volgde een voor de autoriteit bedoelde heilwens of vriendelijkheid. Dat vriendelijke vervolg nu wordt in **Hetwelk doende, enz.** niet meer onder woorden gebracht, maar met het **enz.** om zo te zeggen ter invulling overgelaten aan de geadresseerde zelf. Een wel heel zonderlinge handelwijze tegenover een geadresseerde, aan wie toch de verzoeker veel al “verschuldigde eerbied” bewijst.’

Daar de steller van het verzoek de formule niet meer begrijpt, vat hij meermalen doende op als: indien **ik** dit doe, en niet als: indien **u** dit doet. Zo ontstaan vermakelijke constructies als: hetwelk met den meesten eerbied is doende... (volgt ondertekening). Prof. Van Haeringen vermeldt een recent voorbeeld van een uitvoerig verzoekschrift van taal- en letterkundigen dat aan de Minister van O., K. en W. was gezonden. Dit verzoekschrift eindigde met: Hetwelk doende met verschuldigde hoogachting, (volgen acht handtekeningen). Als de tekst van het verzoekschrift inderdaad zo is als in de pers was opgenomen, dan zijn de acht ondertekenaars doende. En de zin van de formule is dat de Minister iets doet.

U vraagt

heus te veel als u wilt weten of wij die n in Doetinchem (vorige maand, blz. 24) uit domheid, per ongeluk of met boze bedoelingen hebben weggelaten. □ Wij zijn gewend te zeggen dat ‘de kentekenen waren **vele**’ fout is, moet zijn **talrijk**. □ Jammer dat sommige heel veel gebruikte Engelse woorden met Nederlandse of bijna-Nederlandse klank niet een gewone Nederlandse spelling mogen hebben. Nee, niet research en service, maar woorden als (Nederlands gespeld:) trening, resen, miksen, sjook, sjek. Woorden dus die met geen enkele statusophouderij in verband gebracht kunnen worden; kunnen ze dat wel, dan maar Engels blijven. □ Niemand behoeft het met de vorige opmerking eens te zijn (resen-reeste-gereest is simpeler dan racete, geraced). Als wijzelf lid van een hockeyclub waren, zouden we evenmin prijs stellen op de hokkiestik. □ De schap kan men vergelijken met het isme. □ **In principe**, makkelijk clichéetje als we nog niet helemaal willen toehappen: in principe nemen we de uitnodiging aan. □ **Puzzel** en **puzzelen** heeft het groene boek wel tot Nederlands gepromoveerd. □ **Leerkracht** in zeer veler oren heel nare abstractie voor **onderwijzer, leraar**. □ Of dat heer in aan de heer inspecteur, aan de heer minister enz. een wettelijk voorschrift is. Dat weten we niet. Het doet ons gekunsteld aan. □ Zo is ook **kelner** algemeen aanvaard in de officiële lijst met één 1, dus geen kellenner meer. □ Gelezen in een heel bekend blad: roof- en andere dieren; ernstig bedoeld en niet als schoolmeesterskwinkslag gelijk: melk- en andere boeren. □ Dat het geboortencijfer, geboortenregeling, geboortenbeperking enz. zo zou zijn, hadden we niet gedacht, maar het is heus zo. Meervoud dus; in het enkelvoud valt niet te cijferen, regelen of beperken. □ Dan zijn er lieden die ervoor pleiten **wat** als voornaamwoord toe te laten achter het-woorden, dus het boek **wat** ik lees, het begrip **wat** we wekken, het huis **wat** we bewonen. □ De officiële grammatica wil dit gebruik niet aanvaarden, maar weest u nu eens heel eerlijk: vindt u mensen die ‘het huis wat daar staat’ zeggen, echt onbeschaafd spreken? Of on-Nederlands? □ Lange tijd gedacht over de vraag of er verschil is tussen ‘dat zou hij geschreven kunnen hebben’ en ‘dat zou hij hebben kunnen schrijven’. Niet erachter gekomen. □ Andere zin: ‘dat zou zijn vrouw geweest kunnen zijn’ en ‘dat zou zijn vrouw hebben kunnen zijn’. Allerlei betekenissen in verzonnen verhaaltjes geprobeerd. □ Het damesbroekje dat bij ons een nietszeggend slipje is, heet in het Afrikaans een **amperbroekie**. □ Een groot Nederlands weekblad kloeg over de gekke fruitnamen die voor huisvrouwen onuitspreekbaar zijn: Bonne Louise d'Avranches, Reine Claude d'Oulaine, Golden Delicious. Van Reine Claude herinneren we ons vele varianten, geschreven op de kartonnen borden van de A'damse venters: rijneklouden enz. Iemand heeft voor de appel Golden Delicious.. Gouden Liesje horen gebruiken. Zeer, zeer goed. □ Wat is de klemtoon in inzittende? Van Dale 1961 geeft de klem aan de zit. □ **Gegroeiheden** is wel een koene constructie, maar verworvenheden zijn er nu eenmaal ook. □ Grote voorraad -er-woorden erbij gekregen, o.a. misser, oplegger, uitbrander, schuiver, loeier, zoethouder, opdoffer, opstopper, uitschieter, opfrissertje. □ Delta was al heel lang een waterwoord in onze waterbouwkundige kringen. Na februari 1953 kwam ‘vanzelf’ (d.i. zonder dat iemand lang over de naam dacht) de deltacommissie. Na die deltacommissie al die andere deltawoorden. Aldus een binnenstaander. □ Velen zeggen dat Plesman de schepper is van **Randstad**. □ Een vraag met een baard: kent u de verleden tijd van komkommersla? Antwoord: kwamkwammersloeg. □ En het voltooid deelwoord?

Antwoord: boerenkool. Dan moet u zeggen: waarom? Antwoord: het is onregelmatig.

□ Er is lang geleden verhaald **geworden** dat enz. Lijkt ons niet juist. Dat foefje met geworden is lagerschools. Door de bakker is het brood gebakken. Lijdende vorm, want ‘je kunt er geworden achter zetten’; dat kun je wel maar wie doet zo iets echt? Nooit gehoord: ... is het brood gebakken geworden. □ Uit onze voorraad banale stoplappies: ergens in me achterhoofd, nog niet jarig zijn, niet om over naar huis te schrijven, zo-en-zominded, boze tongen beweren, je krijgt er wat van, een punthoofd, dat komt in de beste families voor, after all, dan ben je nergens, in de clinch. We hebben er nog veel meer. Het staat iedereen vrij ze te gebruiken. □ Ik wou voor ik wilde kan men toch niet meer vulgair noemen. Vooral niet naast ik zou. Maar het meervoud levert wel een probleempje. (We wouwen?) □ Gelezen in een veel gelezen weekblad: ‘Bronkhorst heeft weer een eigen kerk (enz.) waar de gemeente weer ongeremd kan zingen en waar de predikant zich **in voldoende privacy** kan omkleden’.

□ Ziet u wel dat er wat met dat privacy aan de hand is? De volgende keer meer over de vertaling van dat woord. □ Wij hopen dat u ons standpunt zult inzien. Liever: dat u de juistheid van ons standpunt zult inzien (of iets van dien aard.) □ Die ouwe getrouwen als ener, mijner, uwer, onzer, dezer, dier en zo zijn wel fraai maar niettemin een beetje oudbakken. Als we nu eens zeiden dat deze vormen aan Duitse stijl doen denken? □ Het is ten (langen) laatste (leste). En te(r) rust(e). En te(r) elfder ure. En waarschijnlijk nog wat varianten daarvan. □ De gewone Nederlandse ochtendgroet is mogge en nachtgroet is truste. Overdag zegt men veelal hoj. □ Die drie groeten vindt men in geen enkel Nederlands-voor-buitenlanders. □ Dat ad in het vorige nummer (blz. 24) verwondert enigen. Het is een Engels-Amerikaanse afkorting voor advertentie. Engels wordt steeds meer Chinees (éénlettergrepig): deb, op, mike = debutante, operation, microphone. Ander voorbeeld: shall we **mote**? Is gelijk: shall we go by motor car? □ Maar wij geven hier geen Engelse les. Hoe vertaal je een **climb down**? Dat is een ‘verlaging van eisen’. □ Trial-and-error is **gissen-en-missen**.

□ De Engelsen doen dat meer met die combinatie werkwoord-bijwoord. Bijvoorbeeld: een break down (in de betekenis ‘analyse’), een build up (‘organisatie’), een write up (‘rapport’). □ Follow up was ook zo iets. Wij dachten gewoon aan **nabereiding** gelijk de voorbereiding.

[Nummer 6/7]

Joe en nonjoe

In Engeland is het begonnen in 1954. In dat jaar publiceerde de Engelse professor Alan Ross van de Universiteit van Birmingham een artikel in een Fins taalkundig tijdschrift, *Bulletin de la Société Néophilologique de Helsinki*. Het artikel was getiteld *U and Non-U, an essay in sociological Linguistics*.

U is Ross z'n afkorting voor 'upper class' en non-u voor 'non upper class'. Met grote nadruk zegt Ross dat hij nu eenmaal een term moet hebben en dat de beide woorden 'factual' zijn d.i. feitelijk, op feiten berustend en niet te maken hebben met 'reprobation', d.i. afkeuring.

Ross gaat uit van de gedachte dat de upper class niet noodzakelijk 'better educated, cleaner or richer'¹⁾ hoeft te zijn dan iemand die niet daartoe behoort. Er zijn nog maar 'a few minor points of life' waarmee men zich kan onderscheiden. Een scherpe demarcatielijn is evenwel het taalgebruik, zowel het bij het schrijven als bij het spreken. In de geschreven taal zijn de 'class indicators' voornamelijk te merken bij namen op enveloppes, bij begin en einde van brieven, bij het gebruik van woorden als Sir, Miss, Lady enz., bij het gebruik van voornamen, bij namen op kaartjes. Het aantal voorbeelden dat Ross daarvan geeft, is niet bijzonder groot. Tot op zekere hoogte is het Engelse gebruik vergelijkbaar met ons (ingewikkelde) stelsel van weledel en zeergeleerd en weledelgestreng.

Meer materiaal biedt de gesproken taal. In de eerste plaats blijkt de uitspraak mogelijkheden tot apartheidspolitiek te bieden. Enige voorbeelden wat klemtoon betreft: U is **temporarily**, non-u: temporarily; u is **formidable**, non-u: formidable; u is **interesting**, non-u: interesting. Voorbeelden wat de klank betreft: in u-taal rijmt get op bit, just op best, de laatste lettergreep van handkerchief op stiff, catch op fetch. U-lieden laten de l in golf niet horen, zij spreken medicine uit als een woord van twee lettergrepen.

Een rijke voorraad biedt de woordkeus. I'll have my bath is heel mooi u, maar met I'll take a bath staat de spreker aan de andere kant van het gordijn. Greens voor vegetables is non-u, hetzelfde geldt voor radio in de plaats van wireless. Andere paren: non-u is serviette, u is table-napkin; non-u is mental, u is mad; non-u is mirror, u is looking glass.

Ross wijst erop dat al dit gesplits in twee groepen, uit taalkundig oogpunt gezien, niet veel om het lijf heeft; daarvoor zijn de verschillen toch te klein, te weinig talrijk. Voorts leiden ze een maar kort leven: menige u-uitspraak of u-woordkeus was vroeger non-u en omgekeerd.

Maar al was de demarcatielijn taalkundig nog zo zwak en had hij vrijwel geen enkele invloed op de eigenlijke bouw van de taal (grammatica en zinsbouw), Ross had met zijn objectieve, neutrale artikel een geweldige knuppel in het Engelse standenhok gesmeten. Dat wil zeggen: het artikel sluimerde rustig in het Finse vakblad, totdat enige Engelse essayisten er lucht van kregen. Toen barstte de controverse los.

1) We laten het Engels maar onvertaald. De voorbeelden zijn uiteraard helemaal onvertaalbaar.

Nancy Mitford maakte gebruik van Ross z'n afkortingen en woordenlijst ten behoeve van haar sarcastisch, maar toch geestig artikel over de Engelse adel; zij werd aangevallen door Evelyn Waugh in een open brief en daarna begonnen pas goed de artikelen in Engelse tijdschriften en vooral de ingezonden stukken van geamuseerde en verontwaardigde of quasi-verontwaardigde lezers. Men zegt dat er zelfs ruzies in zeer exclusieve Engelse clubs zijn ontstaan over de waarde van u en non-u. Sommige u-mannen verlaagden zich zo ver dat ze voortaan de echte non-u uitdrukking 'cheers!' gingen gebruiken als ze hun glas whisky hieven. Wie het Engelse leven niet van nabij kent en niet ongeveer hetzelfde gevoel voor humor bezit als deze eiland-

bewoners, staat heel vreemd tegenover dit gedoe en kan er zeker geen plezier in hebben. En wie er geen plezier in heeft, kan beter alles wat over u en non-u geschreven is, ongelezen laten²⁾.

Op het einde van zijn artikel beweert Ross dat het Engels in elk geval van de Europese talen de geschikste is om er ‘class-distinction’ in te bestuderen. Hij vermoedt dat er in het Duits ook zo iets bestaat en weet zeker dat zelfs in het Russisch van de klassenloze Sowjet Unie het verschijnsel zich voordoet. Hij hoopt dat er meer studies zullen verschijnen over het onderwerp in de verschillende Europese talen.

Kijkt men naar het Nederlands, dan stuit men eerst op de moeilijkheid van de naam. U en non-u zou desnoods, als vakterm, kunnen blijven bestaan; in onze taal kan men er nog het woordenspel met u (het voornaamwoord van de tweede persoon) mee spelen. Wij verkiezen voorlopig maar de termen joe en nonjoe, zijnde volslagen nieuwe woorden zonder inhoud, ook al heeft dat non het bezwaar van iets ‘niet-aanwezig’, iets dat er had moeten zijn, een gebrek dus, te suggereren.

Over het onderwerp joe en nonjoe in het Nederlands hebben we vele gesprekken gevoerd met mensen uit verschillende bevolkingsgroepen. Het resultaat ervan is voor ons eigenlijk wat teleurstellend geweest. Vooreerst stuit men op enige weerzin, al of niet uitgesproken. Over zulke dingen praat je niet, is de hoorbare of onhoorbare reactie. Men praat er ook niet over of je een vrouw op de trap laat voorgaan dan wel niet: men **weet** dit en handelt dienovereenkomstig; erover praten is ‘klein’, betekent jezelf aan de verkeerde kant van de streep plaatsen. Anderen verzetten zich weer uit alle macht tegen de gedachte dat er standsverschil (een nonjoe woord en nonjoe begrip!) in de taal zou bestaan. Ze vermoeden verdenking van minachting voor alles wat ‘beneden’ is en verdenking van jaloersheid voor alles wat ‘boven’ is. Het is uitermate lastig in deze kwestie objectief en neutraal te blijven: men moet als het ware uit zijn eigen moedertaal kruipen en het Nederlands in onze samenleving bekijken als een belangstellende buitenlander, liefst dan nog een uit een ver continent.

Sommigen zoeken het verschil ook in een richting die hier niet ter zake doet. Ze beginnen dan met zg. vulgaire klanken (maan i.p.v. mijn, zou i.p.v. zo) of met typisch Hollandse dialectresten (hun hebbe, dat ken niet, ligge-legge), of met foute uitspraak van vreemde woorden (alinea, **z**jurist, normal**l**iter) of met het gebruik van lelijke, grove woorden (liever hier geen voorbeelden). Het onderwerp is trouwens veel meer sociologisch dan taalkundig. Men zou kennis moeten hebben van sociologische onderzoeksmethoden om het verschijnsel waardig te kunnen analyseren.

Er bestaat over het Nederlandse joe en nonjoe, voor zover wij weten, nog niet veel literatuur. Knappe en geestige waarnemers van ons menselijk reilen-en-zeilen, als Elias en Carmiggelt, geven soms in hun schetsjes duidelijk blijk van een scherpe opmerkingsgave waar het ons standelijk taalgebruik betreft. Dr. C.A. Zaalberg biedt in een noot bij een toespraak in 1960³⁾ een lijstje aan van mogelijk joe en nonjoe, maar laat - heel wijs! - aan de lezer over welke kant van de demarcatielijn joeër is. Hier volgt het:

tram

trem

- 2) Men leze anders het Penguin-boekje nr. 1348 Noblesse Oblige, waarin o.a. het artikel van Ross staat.
- 3) Zaalberg, C.A.: De taalleraar als taalpoliticus. Groningen, blz. 22.

luitenant	luitenant
annenas	annenas
konsul	konsul
Floris Vijf	Floris de Vijfde
geholpen	geopereerd, behandeld
(niet) blijven	(niet) lekker vinden, houden van
beslist	bepaald (bijwoord)
de kleine	het kind
ech(tg)enote	vrouw
vandaag te dag	tegenwoordig
de Weled. Heer	de Heer
pantalon	broek
kostuum	pak
poeder	poeier
gehad hebben	gekregen hebben

Gesprekken met mensen die er behagen in schepten op joe en nonjoe te jagen, en eigen waarneming hebben ons nog de volgende rij geleerd, links nonjoe, rechts joe (omgeven door vraagtekens van twijfel!):

dame (aanspreekwoord)	mevrouw
roomboter	boter
in bad geweest	een bad genomen
ondergetekende (gesproken)	ik
een borreltje	een ouwe, een jonge
aangenaam	hoe maakt u het
verkering hebben, met iemand lopen	een vrindje (vriendinnetje) hebben
goeie kennissen	vrinden
visite	bezoek
mijn excuses	verontschuldiging
gebakje	taartje
ligt in 't ziekenhuis	is opgenomen
de griep hebben	griep, een griepje hebben
mensen, jongens	lui, lieden
japon	jurk
(veel, weinig) centen	(veel, weinig) geld

een goeie betrekking

wagen

bovenhuis

meester (beroep)

meester (aanspr.vorm)

schooljuffrouw

juf (aanspreekvorm)

sju (uitspraak)

viela

connectie

fijn

studeren, leren

voor dokter studeren

ma, pa, va

sorry

een mooie baan

auto

flatje

onderwijzer

meneer

onderwijzeres

juffrouw

zju

villa (uitspraak)

relatie

heerlijk, prachtig

werken

medicijnen studeren

moeder, vader

het spijt me, neem me niet kwalijk

z'n derrière	z'n achterste
mevrouw Jansen (aanspreekvorm)	mevrouw
meneer (aanspr.vorm)	meneer Jansen
verdomd warm	verdomde warm
reumatiek	reuma
ergens op studie zijn	ergens studeren
in Leiden studeren	in Leije studeren
ik verzoek u beleefd	ik verzoek u
woning	huis
molières	(lage) schoenen

Er is ook nog een groep typische joewoorden, d.w.z. woorden die geen nonjoetegenvoeter hebben. Men zou bijvoorbeeld kunnen denken aan het woordje 'kwalijk', dat is heel kwalijk, een kwalijke vent. Of aan het etentje dat het dineetje verdringt. Of begint dat etentje al een burgerlijk luchtje te krijgen? Hoe zit het eigenlijk met dat woord burgerlijk zelf? Heeft dat niet een bijzonder kwalijke nonjoeklank gekregen? Vragen te over. Als je lang over al die woorden denkt, ben je geneigd overal een vraagteken bij te zetten en ten slotte maar de hele zaak van de tafel te vegen.

We hebben nog meer woordjes voor de lijst, maar we vrezen, onze nonjoeheid verradende, ons al genoeg geblameerd te hebben. Let wel: niemand hoeft zich een ongeluk te schrikken als hij in dit lijstje ontdekt dat hij zijn leven lang een nonjoeling is geweest, niemand hoeft het immers met bovenstaande scheiding eens te zijn; het verschijnsel kan ook geografisch en per groep en per leeftijd grote verschillen vertonen. (Bijvoorbeeld: **fijn** - een fijne film, een fijn boek, een fijne man - blijkt in de mode te zijn als typisch 'tiener'-woord).

Merkwaardig is dat in enkele gevallen het Nederlands en het Engels gelijk zijn: he is studying of an exam - he is working for: studeren voor - werken voor; het antwoord pleased to meet you (aangenaam!). Daartegenover staat dat het Engelse w.c. typisch non-u schijnt te zijn, terwijl kenners van de standentaal beweren dat w.c. hier joe is tegenover het nonjoeë toilet. (Het enkele Nederlandse w. voor w.c. is weer nonjoe).⁴⁾

Misschien zijn er mensen die na meditatie van dit alles zich vol walging afkeren van onze hypergecultiveerde samenleving met haar verwerpelijke verschil van standen, verwaandheid in manieren en kakkineuziteiten in taalgebruik; ze verlangen naar een simpele, natuurlijke taal van zich gelijk voelende mensen. Ze vergissen zich echter grondig als ze denken zo'n taaltoestand te zullen aantreffen bij natuurvolken. Ook daar vindt men heel fijne verschillen in taalgebruik die samenhangen met beroep, stand, ontwikkeling enz. Taalgebruik van en in een samenleving leidt daartoe, we zouden haast zeggen: onverbiddelijk, omdat wij mensen **nu eenmaal** zo met elkaar geleefd hebben, leven en zullen blijven leven. Een toppunt van joe is het welbewuste,

4) Een prachtig u-voorbeeld op dit netelige gebied geeft Ross in de zin: let me show you the geography of the house.

zeer verfijnde gebruik van nonjoe. Dus met opzet (en op den duur heel spontaan) gebruik maken van klassieke nonjoeërs als: dat ken, gescheje, we komme, veul, tegezwoordig, ik mot, verboje. De Engelsen hebben voor deze mensen de term ‘inverted snobs’! In een recent artikel in de Nieuwe Taalgids (55, blz. 158) wijst M.C. van den Toorn op dit verschijnsel en hij tekent heel terecht aan dat hij mot in de mond van een oudere officier deftig kan klinken, maar in de mond van een havenarbeider ruw. Het artikel haalt een schetsje (High Life) van Carmiggelt aan waarin deze een receptie van deftige heren beschrijft: ‘De spreker bediende zich van bennen en zullie met de studentikoze onbevangenheid die men zich op een bepaalde top van onverdachtheid gerust kan permitteren’.

Het grote gevaar van lijstjes joe en nonjoe is dat schrijfsters van boekjes over ‘etiquette’ zich ervan zullen bedienen om te laten zien ‘hoe het hoort’. Dan is er weer een nieuwe ladder waarlangs men naar boven kan klauteren als men ‘hogerop’ wil. Zijn er dan genoeg naar boven gekomen (is dat eigenlijk wel mogelijk?), dan komt er weer een nieuwe joetaal. Het is afschuwelijk. Waar is het einde?

Troost u met de gedachte dat er nooit een einde zal komen. Erger u evenmin; dat zou verrekke nonjoe zijn. Wie zin heeft ons te bestrijden in onze keuze joe en nonjoe, hij ga zijn gang. Wij zouden hem alleen maar willen aanmoedigen, want hoe meer materiaal en hoe meer onenigheid, des te beter. Wie zin heeft om vellen vol (voor ons nieuwe) joe en nonjoe op te schrijven en ze ons op te sturen, zal er ons een grote dienst mee bewijzen. Maar u moet plezier in de taalgordijntjes en taalmuurtjes hebben, anders kunt u het beter laten.

Jaarverslag 1961

In de jaarverslagen pleegt een onderscheid te worden gemaakt tussen de jaren waarin wèl en de jaren waarin géén congres wordt gehouden, waarbij dan uiteraard de congresjaren een groter levendigheid vertonen dan de congresloze jaren, waartoe het jaar 1961, het jaar waarin ons genootschap 30 jaar bestond, behoort. Niettemin zou het onjuist zijn het werken en streven van ons genootschap te zien als in het bijzonder op de congressen gericht. Om een beeld uit de economie te bezigen: de congressen vormen slechts tweejaarlijkse rimpelingen in de reeds jarenlang voortdurende hoogconjunctuur van ons genootschap.

Dat wij hier mogen spreken van een ‘hoogconjunctuur’ blijkt onder meer uit de voortdurende stijging van ons aantal leden en lezers. In 1961 kwam dit aantal op 9502, door een stijging van 631. Weliswaar beliep deze stijging in 1960 ongeveer het dubbele, doch daarbij moet worden bedacht dat in 1961 geen congres is gehouden, en bovendien door een tijdelijke leemte in de personeelsbezetting de werfacties in dit jaar tijdelijk zijn onderbroken. De hoop dat we de 10.000 zullen bereiken is gewettigd. Wanneer men om zich heen de stemmen beluistert, bemerkt men een steeds groeiende belangstelling voor de handhaving van een goed taalgebruik. Radio en televisie geven geregeld aandacht aan de Nederlandse taal, en daarbij wordt ons Genootschap niet vergeten. De verontrusting voor de vele verschijnselen van taalbederf speelt daarbij een rol,

naast een positieve belangstelling gericht op een verdere ontwikkeling van taalgebruik en taalgevoel. Ook in het parlement heeft onze taal aandacht. Herhaald zij hier hetgeen in de Eerste Kamer Prof. Diepenhorst - zelf een behendig taalgebruiker bij uitnemendheid - onder meer zeide bij de behandeling van de begroting van O., K. en W. voor 1962:

‘Het is alweer jaren geleden, dat in de troonrede werd aangedrongen op de betekenis van het goed lezen van Nederlands. Wij vormen thans in het steeds enger wordende Europa een klein taalgebied. Nog eens, van purisme behoeft geen sprake te zijn. Wij moeten blijven openstaan voor de vreemde, maar de kennis en de hantering van het verzorgde Nederlands hollen metterdaad achteruit.’

Dit betekent enerzijds dat het Genootschap en de leden bij het wekken van belangstelling een vruchtbare voedingsbodem zullen vinden. Het moet niet moeilijk zijn het ledenaantal nog aanzienlijk te vergroten. Anderzijds betekent het dat van het Genootschap en ook van de individuele leden in steeds toenemende mate een werkzaam aandeel zal worden verwacht in de behartiging van de belangen van de Nederlandse taal.

Een belangrijke taak is daarbij weggelegd voor ons Bureau. In 1961 had het Bureau met personeelsgebrek te kampen. Van 1 april tot 1 september was de plaats van secretaresse vacant. Op 1 september werd mejuffrouw Van Geemert als secretaresse aangesteld. Als men bedenkt dat naast het propagandawerk en de normale administratie honderden brieven moeten worden verwerkt, is het wel duidelijk dat het tijdelijk ontbreken van een secretaresse een zware handicap vormt.

Ons Bureau is nog steeds gevestigd in het A.N.P.-gebouw. De goede banden met het A.N.P. stemmen ons tot dankbaarheid. Ook voor de bestuursvergaderingen houdt het A.N.P. bij voortduring zijn gastvrije poorten voor ons open.

Het bestuur heeft in 1961 viermaal vergaderd. De heer S. Wehrens zag zich genoodzaakt om gezondheidsredenen als bestuurslid te bedanken. De heer Wehrens heeft van het begin af in de eerste gelederen van ‘Onze Taal’ gestaan. Hij maakte deel uit van het eerste bestuur en bleef 30 jaar lang die bestuurstaak met hart en ziel uitoefenen. Hij behoorde tot de kringen van het onderwijs maar bovenal waren het de doelstellingen van ons Genootschap in de meest ruime zin waarvoor hij met geestdrift opkwam. Het was dan ook een zware stap voor de heer Wehrens na 30 jaar deze plaats in ons bestuur te moeten beëindigen. Voor het Genootschap en voor het bestuur betekent het vertrek van deze grote vriend van ‘Onze Taal’ een verlies.

De voorzitter en de directeur hebben de heer Wehrens in Amsterdam bezocht en hem namens het Genootschap Onze Taal een boek geschonken.

De heer Smits heeft verzocht van zijn taak als secretaris te worden ontheven. Hij heeft zich - tot ons genoegen - bereid verklaard als gewoon bestuurslid aan de bestuurstaak te blijven deelnemen. Het secretariaat is overgenomen door de heer Van Lawick.

Een symptoom van de bloei van ons Genootschap, waarover eerder in dit verslag werd gesproken, is ook het feit dat in 1961 geen beroep op 's Rijks schatkist behoefde te worden gedaan. Hoezeer de belastingbetaler reden moge hebben te zuchten onder een zware fiscale druk, hij behoeft daarbij geen boze blikken op ‘Onze Taal’ te werpen.

In 1961 vertrok de culturele attaché van de Belgische Ambassade, de heer Marriën. De scheidende en de optredende secretaris maakten hun opwachting bij zijn

afscheidsonvangst. De heer Marriën droeg ‘Onze Taal’ een zeer warm hart toe, en de woorden van spijt welke wij bij het afscheid uitspraken waren dan ook bepaald niet louter vorm. De heer Marriën blijft als lid nog banden met ‘Onze Taal’ onderhouden.

Onze banden van vriendschap met de Belgische Vereniging voor Beschaafde Omgangstaal leidden ook in 1961 tot een aantal bezoeken door bestuursleden en de directeur aan door de V.B.O. georganiseerde bijeenkomsten. Dit waren onder meer de openings- en sluitingsfeestelijkheden van de Week voor Beschaafde Omgangstaal achtereenvolgens in Hasselt en Gent, en een bijeenkomst in Brussel op 11 juni ter hulding van dr. Leenen en ter viering van de tiende verjaardag van de V.B.O. Bij die gelegenheid sprak onze voorzitter een feestrede uit, waarin hij o.a. zeide:

‘Hoever zijn we gekomen? En wat zal er in de toekomst moeten worden verricht? Ik ben van mening, dat een visie op de gezamenlijke achtergrond van ons beider streven belangrijker is dan spectaculaire feitelijke resultaten. De doelstelling onzer verenigingen toch moge nagenoeg gelijk zijn, hun werkwijze en levensomstandigheden verschillen.

Laat ons in ons beider organen plaats voor elkaar open houden, elkaar raadplegen bij de voorbereiding van congressen, in het kader van het Belgisch-Nederlands Cultureel Akkoord streven naar samenwerking op het gebied der terminologie. Dit alles zal van onschatbare waarde zijn voor uw en onze taalcultuur. Nu uw vereniging in haar derde gedaante haar tiende verjaardag viert, hebt u hierin, op zuidelijke wijze, een voorwendsel voor een plechtige viering gezocht. Wij koele en reeds 30 jaar oude noorderlingen vieren niet zo gauw, maar steeds grijpen wij dankbaar een voorwendsel aan om naar uw gastvrije land te komen. Laat mij in dat besef namens het Genootschap “Onze Taal” de V.B.O. van harte met de dag van heden gelukwensen.’

Ook dit jaar waren er contacten met het Algemeen Nederlands Verbond. Enkele door dit verbond georganiseerde evenementen werden op uitnodiging door enige bestuursleden en de directeur bijgewoond. Jaarlijks wordt een aantal oude nummers van ‘Onze Taal’ aan het A.N.V. gestuurd, die dit verbond verdeelt onder zijn buitenlandse nederzettingen.

Zien wij op het jaar 1961 terug, dan willen wij niet het woord ‘tevreden’ in de mond nemen - hoe kan men tevreden zijn als er nog zoveel valt te verrichten - maar dan kunnen wij wel vaststellen dat ons Genootschap zich blijvend in een opgaande lijn bevindt, dat het ook buiten zijn kring sympathie geniet en dat zijn werkzaamheden in het maatschappelijk leven een nuttig, zelfs een onmisbaar element vormen.

De secretaris.

Maak zelf eens een nieuw woord

‘In het vlijpe bradje D. werd op een spogelbag in de haap oktober, des nottebags omtrent één oze, de dreile ijmeren zweke neergelaten van een goele priftigans,...’ enz. - Herkent u dit stukje onzin? Het is een smakeloze profanatie van de beginregel van een geheiligde Camera-tekst: De familieStastok: ‘In het kleine stadje D. werd op een donderdag in de maand oktober, des namiddags omtrent één ure, de steile ijzeren trede neergelaten van een gele diligence...’ enz. De naamwoorden in de oorspronkelijke regel zijn vervangen door andere woorden die niet Nederlands zijn, geen enkele betekenis hebben, maar Nederlands hadden kunnen zijn. Wat hun klankbouw betreft althans. De combinatie vl komt als beginklank voor: vlak; de lange ij na de vl: vlijm; de p na de ij: rijp; verbuiging is zelfs ook mogelijk rijp-rijpe, zo ook vlijp-vlijpe.

De leer die zich bezighoudt met de studie van de spraakklanken, in zover zij onderscheidende waarde hebben, noemt men de fonologie. Fonemen zijn klanken met onderscheidende waarde. De fonoloog bestudeert de verhouding van de spraakklanken tot het hele klanksysteem van de betrokken taal. Hij beschrijft o.a. de distributie van de fonemen, d.w.z. de plaatsen in het woord waar zij kunnen voorkomen. Zo is in het Nederlands voor een beklemtoonde klinker wel mogelijk een kn (knoop), een kl (klas), een kr (krot) en een kw (kwast), maar andere combinaties met k voorop zijn aan het begin van een woord onmogelijk: ks, kp, kt enz. Na een ui en ij is bijvoorbeeld wel een m mogelijk: ruim, rijm, maar nooit een r: duir, dijr kunnen niet bestaan.

Er zijn vele ‘open plaatsen’ in het Nederlands, in elke taal trouwens. Er hadden veel meer in het betrokken klanksysteem passende woorden kunnen bestaan. Prik en pril zijn er, kift en drift ook. Waarom niet prift? Dichters hebben zich soms, voor het plezier van de kolder, op de open plaatsen geworpen. Buddingh scheidt wonderlijke wezens als de bienekebolder. In de Nederlandse Nonsens op Rijm (uitgave Het Spectrum, Utrecht) staat het zonderlinge gedicht:

’t Was grol en gloei en slomig broei
 In lure, slore stirren.
 Het was sar stomig in mijn krol,
 Daar stonk een kwalm van schit en brol,
 Er sloomden glome knirren.

Toon Hermans noemt zich in zijn eerste One-man-Show een klankenverzamelaar. Hij parodieert daarin een voorzitter die een vergadering moet openen, laat de man een stuk Nederlandse zin zeggen: ‘mijn broer die zelf banketbakker is’, gaat dan verder met wat onbegrijpelijke maar Nederlands lijkende ‘lege’ woorden en pakt dan de begonnen zin weer op met gewone taal. Hij gaat zelfs nog een stap verder door Italiaanse klanken te maken waar Nederlands in doorklinkt: Nottebelle margarinetta, moetjes watore.

Men kan woorden als vlijp en prift synthetische woorden, kunstwoorden noemen. Als men voor het maken van nieuwe woorden alléén maar gebruik zou kunnen maken van kunstwoorden, zou men het geheugen van de taalgebruiker onnoemelijk zwaar belasten. Stel u voor dat de spelers in een voetbalelftal namen als: lars, kwiert, hijlzer, spurf, enz. zouden krijgen. Of dat de honderdduizenden nieuwe begrippen in de

techniek namen zouden moeten krijgen als: lief, schunt, sjak, luig enz. Toch is het idee niet zo ongezond als men op het eerste gehoor denkt. Voor helikopter is **hef** voorgesteld; het zou prachtig kunnen dienen in woorden als hefpiloot, hefpassagier enz. Voor de Rotterdamse Metro is aan trin gedacht (naast tram en trein): trinkaartje, trinuitgang. Eigenlijk jammer dat dit woord geen kans heeft gehad.

De kolossale uitbreiding van de 'materiële wereld' waarin wij leven, vraagt een vloed van nieuwe woorden, die geen enkele levende taal meer kan bieden. Men grijpt daarom vaak terug op klassieke stammen, die voor de oud-gymnasiast (misschien?) nog herkenbaar zijn, maar voor het overgrote deel van de taalgemeenschap toch nieuw zijn, **als het ware** synthetisch, **als het ware** kunstwoord. Het voordeel van dit middel is dat men met dergelijke stammen een ordening, een net van woorden kan opstellen: geo komt van het Griekse gè (aarde): geologie, aardkunde. Met geo maakt men geo-elektrisch, geo-chronologisch, geo-isotopisch. De scheikundige maakt met hydr (vergelijk: hydrogenium = waterstof) hydraat, hydride; het onderscheid in de uitgang duidt op verschillende waterstofverbindingen. Zeer bekend is het procédé bij de namen van geneesmiddelen: dermofungin, reverin, pyramidon, woorden waarvan sommige delen naar een bepaalde betekenis wijzen. In Nederland is zelfs de rekenmachine te hulp geroepen om tienduizenden van dit soort woorden te maken, waaruit de fabrikant dan een keuze zou kunnen doen.

Daarnaast maakt men ook gebruik van formulewoorden als V 200, 2 C V (Deusjevoo!) IBM 200, EABC 80 (een woord dat thuishoort bij de radiobuizen) of woorden als diode, duodiode. De natuurkundige en de elektrotechnicus kunnen u dozijnen van deze soort noemen. De mens heeft ten opzichte van deze woorden een volkomen zakelijke instelling. Het gaat hem om de dingen en niet meer; hij legt door middel van de naam geen enkele persoonlijke, menselijke verbinding tussen het ding en zichzelf. Soms zouden deze woorden ons een beetje angstig maken: ze vertegenwoordigen - denkt men dan - een geestloze tijd. Volkomen ten onrechte. Maar het is wel opmerkelijk dat in zgn. science-fictionromans, waarin griezelstof aangaande de toekomst wordt gepresenteerd, de dingen en zelfs de mensen dikwijls door middel van dit soort synthetische woorden worden beschreven: raket BX 109, landingsplaats WY 23.

Deze woorden zijn onbezield omdat ze niet historisch zijn, niet in de lange geschiedenis van de taal zijn meegekomen. Kan de mens dan geen nieuwe woorden meer maken, waarin hij iets menselijks legt? Kan hij dan geen beroep doen op woorden uit 'uitstervende' vakken als dat van de molenbouwer? Het laatste zou inderdaad mogelijk zijn, maar het effect zou waarschijnlijk niet veel anders zijn dan dat bij het synthetische woord, als het totaal onbekende woorden betreft; im-

mers, dat woord uit de molenbouwersvakaal is voor de bouwer van gasturbines even vreemd als welk kunstwoord dan ook.

Het voor ons gevoel zo geheimzinnige vermogen van de mens om zelf met het voorhanden zijnde klankenmateriaal nieuwe woorden te scheppen lijkt verdwenen. We nemen met de scooter de ‘scooter’ over en maken er geen nieuw woord voor als prift. Het ontstaan van woorden is vanouds een geliefd onderwerp geweest van wijsgeren. Trouwens, ieder van ons kan wel eens wat mijmeren over de intrigerende vraag waarom de man ‘man’ heet, de vrouw ‘vrouw’, en niet andersom. Plato redetwist in zijn dialoog Kratylus over de vraag of de woorden phusei dan wel thesei zijn ontstaan, d.w.z. of ze van **nature** zijn zoals ze zijn, dan wel geheel **willekeurig** gemaakt zijn. De waarheid ligt in het midden. Ze zijn zowel van nature als uit willekeur ontstaan.

Men vergeet bij mijmeringen over het ontstaan van de taal maar al te licht, wat voor een enorm lange tijd er nodig is geweest is voordat - biologisch gezien - de ‘mens’ bestond. Het jaar van zijn ‘geboorte’ uit het ontwikkelingsproces daarvoor wordt op ongeveer 500 000 v.Chr. gesteld. Hoelang heeft het geduurd eer het wezen uit die oertijden schedelbouw, hersenen, zenuwstelsel, hoor- en spraakorganen had, die hem tot echte taaluitingen in staat stelden? Karl Ammer rekent ons heel plastisch voor dat in de oertijden de mens één woord per duizend jaar schiep. Theorieën over de prikkel tot taaluitingen zijn er genoeg. Men heeft gedacht aan geluiden als begeleiding bij het werk, aan imitatie van natuurgeluiden, aan klanken bij seksueel contact, aan emotionele kreten bij pijn en vreugde. Het moment van de taalgeboorte is de symbolisering door middel van het geluid, d.w.z. dat het geluid het ding aanduidt, het vermogen dus dat de geluidmaker de wereld in hem en om hem heen in klanktekens kan beschrijven. Dat voor dit vermogen een zeer lange ontwikkeling nodig was, spreekt vanzelf.

Nu lijkt dan dat proces afgesloten; lijkt, want in werkelijkheid verandert de taal toch, komen er toch nieuwe woorden bij. De prikkels tot taalschepping komen niet direct meer uit het ritmische klanken uitstoten bij bomen vellen of bij roeien; lang bestaande loze kreten worden niet meer langzaam tot een woord dat als symbool gebruikt wordt. De mens pakt niet ergens een onbezet stuk klank (prift) en geeft het bewust een betekenis (scooter). Toch zijn er mogelijkheden in de moderne woordvorming, die aan dit idee doen denken. Ook nu worden klankbouwsels met een betekenis ‘bezet’; er wordt heel bewust naar gezocht, de honderdduizenden jaren durende groei uit de ongeordende ‘klankenbrij’ ontbreekt uiteraard. Een bekend voorbeeld is het woord ‘gas’, opzettelijk in de zeventiende eeuw door de Brusselse scheikundige Van Helmont gemaakt, naar de overeenkomst met het Griekse woord ‘chaos’.

Er zijn meer verschijnselen die gelijkenis vertonen met dat van de kunstwoorden. Het procédé is anders: aan een bestaand woord wordt een nieuwe betekenis gehecht. Soms ontstaan nieuwe woorden doordat eigennamen worden gebruikt voor nieuwe begrippen: ampère, celsius, ohm en in de jongste tijd: fermi, curie. Deze werkwijze is in het geheel niet nieuw; woorden als kiekje, flikje, guillotine, silhouet stammen van een eigennaam. Ja zelfs een van de meest Nederlandse woorden als fiets, nog geen honderd jaar oud en van afkomst onzeker, wordt wel eens afgeleid van Viets, de naam van een negentiende-eeuwse rijwielbouwer uit het midden van ons land. In ieder vak komen woorden voor die van eigennamen stammen. De medische

wetenschap heeft ze bij tientallen om anatomische delen of ziekteverschijnselen aan te duiden: buis van Eustachius, basedow-ogen. Tegen dit soort woorden zijn wel terminologische bezwaren te noemen, maar ze zijn in ieder geval handig; ze geven met één woord aan waar anders een lastige omschrijving nodig zou zijn: de ziekte van Darling = reticulo-endotheliale cytomycosis.

Een andere zeer bekende en geliefde methode om nieuwe woorden te maken is het gebruik van afkortingen. Het is handiger met DDT te werken dan met ‘dichloordiphenoxytrichlooraethaan’. Paul Zumthor meent in een verhandeling (1951) dat de neiging tot afkorten in Europa zich vooral uitgebreid heeft door Engelse en Russische invloed. Het Engels ging meer te werk met de beginletters van de woorden, het Russisch daarentegen met gehele lettergrepen. Het bekende Russische woord kolchoz = **kollektiwnoje chozjaistwo** (gemeenschappelijke boerderij).

Men kan onderscheiden: gedeeltelijke afkortingen, bijvoorbeeld D-trein, Technicolor, Euromarkt; lettergreepwoorden, bijvoorbeeld Benelux, Caltex, isotron, Horecaf; letterwoorden radar, ANP, NCRV, HBS, VARA. Bij de uitspraak van de laatste groep kan men te werk gaan op twee manieren, nl. ha-bee-es en vara. De eerste uitspraak vindt men wanneer het letterwoord uit medeklinkers bestaat. Grilligheden zijn ook hier: UNO is niet uu-en-oo maar uno, terwijl RAF nooit raf is maar altijd er-aa-ef, dit laatste wel onder invloed van de Engelse uitspraak. Meestal zijn afkortingswoorden afkomstig uit de commerciële, wetenschappelijke of officiële taalkring: een enkele maal ontmoet men in gemeenzame taal ontstane letterwoorden. Zo hebben wij eens iemand horen klagen over het ‘kirsysteem’, waarmee hij het gebruik bedoelde om de mensen met een Kluitje In het Riet te sturen!

Het is boeiend om te zien hoe de naar woorden hongerige reclamemannen in hun drang en hun plicht om origineel en aantrekkelijk te zijn, nieuwe woorden scheppen. Kijk maar rondom u op de schuttingen, op de winkelruiten, in de kranten. De Bijenkorf maakte de decenniade (decennium en olympiade?). De -omatics zijn niet van de lucht. De Nieuwe Taalgids (53, 159 en 54, 198) heeft gewezen op het zeer populaire achtervoegsel -ette, dat ‘een zekere luxe, verfijning, raffinement’ suggereert: modinette, bungolette, naturette, flexilette enz.

De reclamemannen (en niet alleen zij) maken ook in grote mate gebruik van het vreemde woord. Zouden sommige dezer woorden ook niet in zekere zin als kunstwoord kunnen worden opgevat? Ze gaan er vooral goed in, als ze precies in ons klankensysteem passen

en open plaatsen bezetten: team, set, strip, flat; m.a.w. er is ruimte voor een Nederlands woord *tiem*, *set*, *strip* en *flet*.

Vreemde woorden vervangen door gewone woorden uit de eigen taal is al een netelige zaak; nog hachelijker wordt het wanneer men voor dat doel buitenissige woorden voorstelt. Een interessante poging om nieuwe woorden te maken met bestaand (soms verouderd) materiaal heeft Ernst Schär ondernomen voor het Duitse taalgebied. In zijn boek ‘Betrachtungen zum Sprachtum der Gegenwart und Entwurf zur Wiederbelebung des deutschen Wortbaus’, gaat hij van de gedachte uit dat men voor nieuwe woorden veel beter stammen uit de eigen taal kan gebruiken dan uit dode talen. Zo neemt hij oude voorvoegsels en achtervoegsels. Een minister wordt een *Öberam* (oberste Behörde). Met -*od* (vergelijk ons Nederlandse *kleinood*) maakt hij *Rausod* (piano), *Mahlod* (dessert). *Hinguld* is interesse, *wixefach* betekent gecompliceerd, *Innewick* probleem, *Umeud* klimaat (nl. wat **om** iemand is), *zinnerich* klassiek (auf der Zinne - op de tinnen), *Andepfind* karakter (wat men bij een **ander** 'empfindet'). Soms fabriceert hij kofferwoorden als *Toso* voor baby (**Tochter** en **Sohn**), *Politz* voor fauteuil (**Polster** en **Sitz**). Goede vondsten zijn *grundingen* = mediteren (over de ‘Grund der Dinge’ denken), *Zuwalt* = attaché, *Querboll* = barrière (quer en *Bollwerk*), *birgisch* = alpinistisch.

Met dergelijke woorden heeft Schär geen schijn van kans in het moderne Duits. Daarvoor zijn de bestaande vreemde woorden al veel te veel in het maatschappelijke leven verankerd. Tegen het principe op zich zelf kan men moeilijk bezwaar maken; iets heel anders is het of men er verstandig aan doet zich van gangbare woorden te bevrijden door geheel nieuwe te scheppen. In sommige, voornamelijk door geografische oorzaken geïsoleerde taalgebieden komt ook het verschijnsel voor dat internationale woorden met eigen materiaal vertaald worden. Een bekend voorbeeld daarvan is het IJslands, waarin betrekkelijk weinig vreemde woorden bestaan. Radio is in die taal *utvarp* (denk aan het Afrikaanse *uitsaai*), televisie = *sjónvarp* (*sjón* is zicht, *kijk*), politieagent = *lögreglumathur* (wetregelman). Zelfs een typisch modern begrip als *sex-appeal* heeft een IJslandse vertaling: *kynthokki*. Men zou het haast in het Nederlands willen proberen: *sex-appeal* = *kunnelok*!

Kunnelok ziet er uit als een kunstwoord maar is dat toch niet. Het is een samenstelling van een zelfstandig naamwoord (vergelijk: van beiderlei **kunne**) en een stam van een werkwoord. Maar daarmee betreden wij een nieuw, werkelijk onafzienbaar groot veld van mogelijkheden om nieuwe woorden te maken: samenstellingen en afleidingen.

Privacy

In april 1962 hebben we het begrip en het woord *privacy* besproken en gevraagd om een Nederlands woord. Niet uit enige puristische overwegingen maar om met een duidelijk en gemakkelijk uitspreekbaar en spelbaar woord onze samenleving een dienst te bewijzen.

Genoemd zijn (behalve onze eigen voorstellen): *beslotenheid*, *vrijheidrust*, *eigenheid*, *zelfsfeer*, *zelfbestaan*, *privatie*, *privéleven*, *woonrust*, *leefrust*, *retraite*, *teruggetrokkenheid*, *eigenrijk*, *persoonsrust*, *persoonsvrede*. Elk van de woorden heeft zijn voor en zijn tegen. Wij voelen het meeste voor **persoonsvrede**. Het sluit aan de *huisvrede*, *huisvredebreuk* en bij het bekende woord *arbeidsvrede*. Dat de

persoonsvrede ook moet slaan op de beslotenheid van het gehele gezin, dunkt ons geen bezwaar.

Doetinchem

Het is dus Doetinchem en niet Doetichem. De bekende familienaam **Deutekom** laat zien hoe het woord geweest zou zijn als officiële mensen het niet tot Doetinchem hadden verstart. (Iemand heeft ons geschreven dat PTT brieven met adres Deutekom naar de afzender terugstuurt met de vermelding ‘onbekend’).

Beusekom - Beusichem gaat evenwijdig met Deutekom. In de buurt van Gorkum - Gorinchem ligt de plaats Kedichem, die de Kedichemmers in hun dagelijkse leven Kekum noemen.

Dat hem betekent huis (heem, Heim, home). Voorbeelden Arnhem (Arnik-heim), Bennekom (Benninchem), Ellecom (Ellinc-heim), Woudrichem, Zuilichem. Kekum heeft een hoogst officiële tegenvoeter in **Renkum** (uit Redichem) en enige andere -umplaatsen. Doetinchem is Dodinc-hem, is woonplaats van de zoon van Dodo. Een aanbevelenswaardig boek over plaatsnamen is het werk van G.J. Uitman: Wat zeggen onze aardrijkskundige namen? (Assen 1954).

Het schrift brengt ons tot de letteruitspraak. In verschillende steden is een Choorstraat, uitspraak Koorstraat, maar de argeloze lezer maakt er goorstraat van. Zo hadden Poeldijk, Katwijk, Naaldwijk, Sassenheim kunnen zijn Poeluk, Kattuk, Naluk, Sassum. Van dit verschijnsel bestaan nog veel meer voorbeelden.

Lingerie

De Afrikaanse benaming ‘amperbroekie’ (Onze Taal, mei 1962, pag. 28) vind ik zo mooi, dat ik hiervan in mijn vakblad graag melding zal maken. Over dit vakblad gesproken: het draagt de Franse naam ‘Lingerie’, welk woord in de loop van de jaren een zekere gevoelswaarde heeft gekregen. Lingerie kan men niet in het Nederlands vertalen door ondergoed, want heel veel ondergoed is - althans volgens de vakman - geen lingerie. Zo kan men advertenties lezen waarin een fabrikant zegt, dat hij het beste maakt ‘op het gebied van ondergoed en lingerie’. De Nederlandse woorden ‘onder- en nachtkleding’ geven vrij goed het begrip ‘lingerie’ weer, hoewel in de eerste plaats de gevoelswaarde (het meer luxe karakter) ontbreekt en ten tweede de vertaling enigszins onvolledig is. Verschillende artikelen uit de groep ‘corsetterie’ behoren namelijk tot de lingerie. Corsetterie is een verzamelnaam voor al die artikelen, die in Nederlandse vakkringen worden aangeduid met de Amerikaans-Engelse

term 'foundations'. Het Nederlandse woord voor korset, keurslijf, herinnert te veel aan de tijd van baleinen, veters en in de stof verwerkte metalen delen die nodig waren om de dame in kwestie zoveel mogelijk in te rijgen.

Vaak ben ik jaloers op het Duits, dat er een terminologie in de eigen taal op nahoudt; een korset is een 'Mieder', een 'Miederhöschen' wordt door ons 'vertaald' door 'panty'. Wat in het Duits een 'Halbrock' heet, noemen wij (op z'n Frans) een 'jupon'. De 'Körbchen' van een beha zijn bij ons de 'cups'; de 'Ausschnitt' zien wij voor een 'decolleté' aan. En een piama noemt men daar rustig een 'Schlafanzug'. Wat te zeggen van de volgende woorden, die bij de Nederlandse vrouw reeds zo zijn ingeburgerd, dat ze niet meer uit te bannen zijn: babydoll, nighty, sleepingbra, duster, peignoir, gaine, girdle.

Erg verdrietig dit alles, want men zou toch zeggen, dat de woordenschat van onze taal rijk genoeg is om voor al deze uitheemse benamingen goede Nederlandse woorden te vinden. Waarom spreken wij wèl van een sokophouder en komen er, zodra het over dameskousen gaat, 'jarretelles' aan te pas?

Enige tijd geleden vertelde een Belgische fabrikant me, dat de 'gein' voor hem een van zijn belangrijkste exportartikelen was; de man verkocht geen grapjes, maar had het Franse 'gaine' met een Vlaams kwastje overgeverfd tot 'gein'.

J. Schoemaker, hoofdredacteur van 'Lingerie'

U vraagt

nog niets over dat joe en nonjoe maar dat komt nog wel. Wie er eenmaal mee begint, kan er niet meer mee ophouden en ziet overal wat, ook waar niets te zien is. □ Zo **ongelukkig** en **invalide** of **minder valide**. □ Is u ook wel eens opgevallen dat zuigeling een woord is als rijwiel? Niemand zegt 'wat een aardige zuigeling', iedereen gebruikt bebie. Behalve in de samenstellingen zuigelingenverzorging, zuigelingensterfte, net als rijwielbewaarplaats en rijwielhersteller in plaats van fietsenstalling en fietsenmaker. □ Jacht op **één der** levert veel op. Bijvoorbeeld uit een nieuwe bloemlezing: 'De jonge Verwey kan men nog beschouwen als één der Tachtigers. De poëzie enz. schrijft hij in één van zijn allervroegste verzen'. □ De Randstad zit theoretisch als volgt in elkaar: een soepbord met de stedencirkel op de rand en een laag, vochtig middengebied. □ Een grote diversiteit op het gebied van de toeristenbewegwijzering is een grote verscheidenheid van wegwijzers voor toeristen. □ De term voorlader was vroeger niet voorlader maar tromplader, zegt een man die alles van ouwe wapens weet. □ Gelezen bij beschuit: **breukvrije** verpakking. Duidelijk. □ **Een krijgertje** is wat je krijgt en een **weggevertje** is wat je weggeeft. Rijke oogst weer aan -ertjes. □ Die Outward Bound School zou dan een hardmakertje kunnen zijn. □ Naast de bazenpest schijnen ook de bazensloop en de bazenslijt te bestaan. □ Dat weggevertje is natuurlijk een ding dat je graag kwijt wilt: zoals een sigaar van bedenkelijke kwaliteit. □ Een **warmblazertje** is een stuk dat een blaasorkest speelt om de instrumenten op goede temperatuur te brengen. □ Een van de vertalingen van Hetwelk doende, enz. luidt: hetwelk doende zult gij wel doen en zal de suppliant voor u bidden. □ 'Men kan rustig zeggen dat enz. (O.T. mei 62, blz. 26)' zou moeten zijn **gerust**. Daar zit veel waars in. □ Zelfde nummer blz. 28 levert: 'in voldoende privacy omkleden'. Wij hebben zeker niet willen zeggen dat dit omkleden goed is. Misschien was hier sprake van omkleden met waardigheid. □ Een

kip kan geen legger zijn maar is legster. Maar Van Dale zegt dat legger dertien betekenissen heeft waaronder ‘dier dat inz. kip die legt: die kippen zijn goede leggers.’ Typisch stedelijke narigheid: wij kennen alleen maar beesten en geen vrouwelijke of mannelijke dieren. Of komt dat omdat een kip geen zoogdier is? □ Dan is die balk evenmin een legger. Maar wel een ligger! Vraag het - zo roept een ingenieur uit! - maar aan de hele afdeling Weg- en Waterbouwkunde in Delft, want die kent niets anders dan liggers. De dorpsstimmerman zegt legger. □ De uitsmijter was het gerecht dat men nuttigde voordat men uit het koffijhuis (met volledige vergunning) werd gesmeten.

Het vierde grote taalcongres

VAN HET GENOOTSCHAP ONZE TAAL ZAL ZIJN OP:

ZATERDAG 13 OKTOBER 1962

IN HET KURHAUS TE SCHEVENINGEN

HOUDT U DEZE DATUM ALVAST VRIJ?

[Nummer 8]

Zakelijke verslagen

Schrijven is in het algemeen geen populair tijdverdrijf. Zeker niet voor hen die gewend zijn meer met het potlood dan met de pen om te gaan. Velen gaat rekenen, grafieken opstellen, schema's ontwerpen en tekenen beter af dan schrijven. De 'grondstof' voor het schrijven, woorden en zinnen, is zo 'onvast': een woord heeft veelal meer dan één betekenis, een zin kan zus en zo uitgelegd worden - maar een lijn is een lijn en een cijfer een cijfer.

In de industrie moet veel geschreven worden. Nieuwe projecten komen pas tot stand via een reeks van zakelijke, technische verslagen. De theoreticus, de ontwerper, de bouwer en de verkoper moeten kunnen overreden, argumenteren en beschrijven; zij moeten hun ideeën 'aan de man' kunnen brengen. Nu komt het in de industrie, in de technische wetenschappen wel eens voor dat dit schrijven van zakelijke verslagen mislukt. Het verslag wordt ter zijde geschoven, het is onduidelijk, te lang, te kort, slecht leesbaar, onlogisch, kortom: de schrijver - zo zeggen de geprikkelde lezers - kan geen Nederlands schrijven. En dan volgen nog enige terloopse bittere opmerkingen als: hij heeft het zeker nooit goed geleerd, het onderwijs heeft daar ook nooit aandacht aan besteed, het Nederlands is trouwens een te taaie en omslachtige taal, het Engels is gemakkelijker.¹⁾

Wij willen hier op deze verwijten niet ingaan. Ieder verslag moet op zijn verdiensten beoordeeld worden en het lijkt ons wat onrechtvaardig, zo maar zonder kennis van zaken iemand de schuld te geven van een 'mislukking'.

Natuurlijk zijn kennis van het onderwerp, logische denkwijze, enige verbale vaardigheid eerste vereisten voor succes in het schrijven van zakelijke verslagen. Lang niet elke mislukking (of wat daarvoor aangezien wordt) moet geweten worden aan het ontbreken van die vereisten. Het kan daarom zijn nut hebben eens te wijzen op enige andere kanten van de zaak.

1. De voorbereiding is slecht. Menigeen denkt dat schrijven wel 'vanzelf' gaat, dat de pen het werk wel doet als je eenmaal bezig bent, dat je inspiratie moet hebben en alleen maar inspiratie want 'anders kun je er wel mee ophouden'. Nu steekt in deze gedachte zeker iets waars. De mens denkt met zijn taal; hij probeert zijn nog wat vage voorstellingen op papier in woorden te vangen; via allerlei probeersels komt door het denken en 'knoeien' met taal de formulering tot stand. En inderdaad, de rol van de 'inspiratie' mag men - zelfs bij de droogste verslagen - niet onderschatten. Al proberende krijgen we plotselinge invallen: we doorzien samenhangen, we merken waar uitgeweid en waar gesnoeid moet worden.

Gevaarlijk is het echter, het werk geheel aan de pen en de inspiratie over te laten. Een zakelijk stuk, hoe kort ook, dient uitermate goed voorbereid te zijn. De gegevens behoren op de schrijftafel te liggen, zo uitvoerig mogelijk; de indeling staat van te voren vast. Dan is de grootste moeilijkheid overwonnen: de schrijver weet precies **waarover** hij gaat schrijven. De volgorde is overwogen - misschien zelfs tot in alinea's toe. De stap van het aantekeningenpapierje naar het klad is nu nog maar heel klein.

2. De schrijver begint te laat. Het excuus ‘geen tijd, geen tijd!’ is even banaal als het woord excuus zelf. Het zou de moeite van het aanvaarden waard zijn als de geen-tijd-hebber de enige ter wereld was die geen tijd had. Maar wie heeft wèl tijd? **Schrijven vergt nu eenmaal veel tijd**, voor de voorbereiding, de bezinning, de uitvoering, de correctie. Natuurlijk zijn er lieden te vinden die alleen onder heel hoge druk iets kunnen presteren: het verslag moet er 's ochtends om 8 uur zijn, de schrijver begint er dus de avond van te voren om

11 uur mee en hij werkt door tot het morgengloren. Verreweg de meesten hebben echter ruimschoots de tijd nodig - al zou het alleen maar zijn om tussen het werk door te kunnen rusten. Wie dit van zichzelf weet, moet er een gewoonte van maken, een dag eerder met schrijven te beginnen dan hij van plan was te doen.

3. De schrijver heeft te weinig of geen routine. Schrijven is in zekere zin ook een vak; men heeft ervaring nodig om te weten ‘wat kan’ en ‘wat niet kan’, ‘wat 't doet’ en ‘wat 't niet doet’. Onjuist is het als de werkgever van de jongeman die pas van school komt, eist dat hij het vak geheel verstaat. Iedereen heeft tijd nodig om zich ‘in te leven’ in een baan.

4. De werkplaats is slecht. De vuile, donkere, rokerige en lawaaiige fabrieken uit de 19e eeuw zijn verdwenen. Voor veiligheid en hygiëne wordt gezorgd; een legertje van inspecteurs controleert de condities waaronder de arbeider moet werken. Maar geldt die verbetering ook voor degenen die in de onderneming hun dikwijls zo ingewikkelde verslagen moeten schrijven? Zijn er genoeg kamers waar men - ongestoord! - kan schrijven? Kamers, voorzien van de nodige uitrusting, als woordenboeken, documentatiemateriaal enz.? Heus, het gaat niet om de groene kleur van de schrijfmachine (zo rustig voor de ogen) maar veeleer om een **sfeer** waarin de mens geestelijk kan werken. Nog maar al te dikwijls komt het voor dat de schrijver moet werken in een enorm vertrek waar mensen komen en gaan, telefoons om de haverklap rinkelen, schrijfmachines ratelen. Al brengen vriendelijke en mooie meisjes nog zoveel koffie rond met hun kantinekarretje, het schrijfwerk zal niet lukken.²⁾

5. De opdrachtgever is onredelijk.

a. Hij heeft een veel te vage opdracht gegeven; hij gelooft dat de schrijver (ook de jonge met zo weinig ervaring) het ‘wel zal snappen’. ‘Schrijf maar een stuk of wat bladzijden erover; zie dat je het over een dag of wat klaar hebt!’

b. Hij toont te weinig belangstelling. Meer dan eens gebeurt het dat een schrijver zijn zakelijk verslag bij de directie inlevert en het pas vele maanden of zelfs meer dan een jaar later terugkrijgt met het verzoek om het werk (meestal op onbelangrijke detailpunten) te corrigeren. Het is duidelijk dat men het dan op het laatst wel gelooft en voortaan het werk met de Franse slag maakt, totdat... er op een kwade keer een conflict komt.

c. Hij is een vitter. Vooral in de technische wetenschappen kan het lang duren, eer het moeizame en ingewikkelde werk van het onderzoek klaar is. De technische schrijver heeft uren en uren van afschuwelijk koeliewerk achter de rug eer hij een redelijk lopend, vlot leesbaar verhaal op papier heeft staan. Nog een paar avonden bijschaven en corrigeren en het werk kan weg. Wat een teleurstelling voor de schrijver als hij het werk na heel korte tijd terugkrijgt en moet merken dat de lezer alleen maar een vitter is! De gang van het betoog is wel begrepen - er was ook trouwens weinig op aan te merken - maar de stijl, het taalgebruik is op ergerlijke wijze bevit. Overal is de constructie van het type ‘gedaan worden’ met rood potlood veranderd in ‘worden gedaan’; een enkele tikfout die een d in plaats van een t opleverde, is met uitroeptekens aangedikt; een woord dat misschien wat ongebruikelijk is, maar toch zeker niet fout, is driftig doorgekrast. Onnodig te zeggen dat de schrijver na deze ervaring gauw de moed verliest: ‘als het Nederlands zó moeilijk is, kan ik er beter mee ophouden.’ Men kan nog aan meer oorzaken denken. Schrijven betekent nu eenmaal inspanning en we zijn allemaal van nature door-en-door-lui. Schrijven betekent geduld hebben tot er staat wat men wil zeggen, en we zijn allemaal ongeduldig. Schrijven betekent

ook rekening houden met de lezer en we houden allemaal alleen rekening met ons zelf. Schrijven leert men nóóit als men sinds zijn middelbare schoolexamen zijn lectuur beperkt tot het weerbericht en de aanslag van de inkomstenbelasting. Hoe u er ook over denkt, sta nooit zo gauw klaar met het verwijt: het Nederlands is zo moeilijk en ze hebben het ons nooit goed bijgebracht.

Eindnoten:

- 1) Merkwaardig is dat zovele industriële schrijvers ernstig menen dat het Engels soepel en het Nederlands log is; nog merkwaardiger is het dat zij menen beter in staat te zijn Engels te schrijven dan hun moerstaal.
- 2) Op 4 en 5 heeft de Londense docent B.C. Brookes de nadruk gelegd in een lezing voor de Presentation of Technical Information Group (1960).

Afscheid van een hoogleraar

Op 7 juli 1962 heeft prof. dr. C.B. van Haeringen - wegens het bereiken van de zeventigjarige leeftijd - zijn ambt als hoogleraar in het Nederlands aan de Utrechtse Universiteit neergelegd. Gedurende zestien jaar heeft de scheidende hoogleraar de studenten en promovendi van de Utrechtse Universiteit leiding gegeven in hun studie en hun onderzoekingen. Ook al bestrijdt hij zelf de mening dat er zich door zijn inspiratie en voorbeeld een 'Utrechtse school' ontwikkeld zou hebben, toch hebben velen, zeer velen - ook buiten Utrecht - juist van hem de zo moeilijke kunst van de zakelijkheid en de strikte objectiviteit in taalkundig werk geleerd.

Wie hedendaags Nederlands bestudeert, kan dat niet doen zonder kennis van de talrijke verhandelingen die Van Haeringen aan modern taalgebruik heeft gewijd. Op menig plaats in ons blad is een uitspraak of een veronderstelling van hem aangehaald en besproken. Het Genootschap is hem voor zijn wetenschappelijk werk grote dank verschuldigd.

Gave en name

Er is geen algemene regel, of bepaalde regelmaat aan te wijzen in de keuze, die in onze taal telkens gedaan is tussen de verschillende theoretisch mogelijke manieren van afleiding van zelfstandige naamwoorden, die de handeling uitdrukken (werkingsnamen) bij **sterke** werkwoorden. De grillige verscheidenheid ook weer variërend in de verschillende tijdperken, kan doen denken aan willekeur. Natuurlijk is dat niet meer dan schijn, er moeten voor elke keus in elk geval drijfveren zijn geweest voor de enkeling die benoemde, en de groep, straks de massa, die deze benoeming overnam, maar dit stuk van het taalleven is zo samengesteld, dat men om-

trent het waarom het veelal bij gissen laten moet.

Bij de zwakke werkwoorden staat de zaak er veel eenvoudiger voor: -ing is hier vrijwel het enige vormingsmiddel; -nis komt maar bij uitzondering voor; -schap is nog veel zeldzamer.

Het is goed, te onderscheiden tussen enkelvoudige en de samengestelde werkwoorden, als men de vorming der daarmee samenhangende werkingsnamen wil nagaan. Het bestaan van een bepaalde vorm daarvan bij het enkelvoudige werkwoord beslist volstrekt niet over de mogelijkheid bij de samenstellingen. Dat **gave** algemeen gebruikelijk is, van de oudste tijden af, bewijst niets voor opgave, overgave, teruggave, enz. Evenmin **gifte** in het oudste Nederlands, voor aan- of afgifte.

Ook dient men, om de afleidingen bij 'geven' en 'nemen' goed te begrijpen en te beoordelen, soortgelijke vormen bij andere sterke werkwoorden van de zelfde vervoegingsklassen te vergelijken: eten, vreten, meten, treden, lezen, wegen, plegen, bidden, liggen, zitten, zien (uit: zehen); helen (verouderd); kwelen, stelen, bevelen, scheren, breken, spreken, wreken, steken. Letten wij op de ouderdom van woorden als vraat, erfgenaam, waag, laag, voor- en nazaat, havezate, schaar (ding- of persoonsnamen) en (in)braak (liggen), kwaal, maat, spraak, wraak, dan zien wij dat de klankwijziging van e tot lange a, in de vervoeging van deze klassen een zo vast verschijnsel, van oudsher ook in de vorming van de bijbehorende naamwoorden aandeel heeft gehad. In nieuwere tijd komt deze vorming niet meer voor; althans niet in haar oorspronkelijke spontane echtheid. Wel nog soms op andere wijze: door ontlening en nabootsing van reeds bestaande woorden in vreemde of in eigen taal; ook wel door verbinding van deze twee invloeden. Dit betreft dan, altijd en alleen, samengestelde werkwoorden. En het grote voorbeeld was Duitsland, zodra zijn taal en literatuur te onzent groter bekendheid ging krijgen: dat is in en na de 18de eeuw. Wij hadden zelf al enige van dergelijke vormen ook bij samengestelde werkwoorden: inlage, overmaat, voorspraak, bijspraak, inbraak, zijn alle reeds Middelnederlands; overgave schijnt al voor te komen in de 16de eeuw. Sommige ervan kunnen hun betekenis door oostelijke invloed hebben uitgebreid, zoals inlage, dat in de middeleeuwen alleen: naar binnen verlegde dijk betekende, in Hooft's tijd ook: inlegering, en dat sinds ± 1700 voorkomt als: ingebrachte geldsom, inleggeld; dit laatste wel onder Duitse invloed. In de 19de eeuw werd het nog eens, kersvers, uit Duitsland geïmporteerd ten dienste van de spaarbanken en hun klanten. Want 'inleg', als het volk bleef zeggen, had geen meervoud, en het was de spaarbanken om de meervouden te doen! En die zijn er gekomen, al heeft ons volk voor het aangeboden germanisme bedankt. Maar in vele andere gevallen gingen zulke vliegers wel op; bij wat wij al soortgelijks hadden, voegde men gemakkelijk oppervlakkig vernederlandste Duitse termen: eerst in bepaalde soort geschreven taal, geleidelijk aan zijn er niet weinige verder doorgedrongen, tot in de gewone spreektaal toe. Opgave is uit de tweede helft der 18de eeuw, uitgave vindt men ook eerst in die eeuw; teruggave, wedergave, (althans in de betekenis van teruggeven) zijn zeker niet ouder; doorgave zal heel jong zijn, en naar we hopen nog zeldzaam; zoals men misschien ook wel eens, hier of daar, afgave en toegave zou kunnen ontmoeten.

Ondanks het oude enkelvoudige **gave**, heeft men dus - afgezien van een wat ouder overgave - eerst afleidingen met -gave bij samengestelde werkwoorden gemaakt in de 18de eeuw en later, onder invloed van Duitse lectuur. Tot zolang - en de bloei van onze literatuur lag daarvoor - heeft men ze niet nodig gehad. Wij zouden nog

wel zonder kunnen; laten wij ze, buiten de ingeburgerde drie: overgave, uitgave, opgave (maar dit niet als: taak!), vermijden. Wij moeten onze taal niet zo véél, maar zo weinig mogelijk, op de Duitse leest schoeien.

Over de overeenkomstige vormen in samenstellingen van **nemen** kan men korter zijn. Ondanks erfgenaam (ouder: erfname) kunnen wij toch eigenlijk uit het Nederlands geen werkingsnaam **name** als parallel van **gave** aanwijzen. Wat als zodanig in vorming bij samengestelde werkwoorden voorkomt, draagt het Duitse merk op het voorhoofd. Zij zijn, anders dan de woorden op -gave, die ten dele nog 18de-eeuws waren, alle uit de 19de eeuw, meest naar het schijnt uit de tweede helft, of van nog later tijd.

Het W.N.T. zegt van alle tezamen, dat zij bij ons voorkomen, zonder twijfel in navolging van het Hoogduits: 'de puristen vermijden ze nog altijd zoveel mogelijk' (IX, 1837). Moge dat zo blijven. Dr. Leest heeft in 1929 in zijn boek over de Duitse invloed op het Nederlands der Protestantse theologen in de 19de eeuw ook deze woorden op -name telkens moeten aanwijzen. Dat een groot deel van ons volk er toch niet aan wil, blijkt wel uit de nadrukkelijkheid, waarmede men de betere Nederlandse vormingen op -ing er in een hele reeks tegenover handhaaft: aanneming, afneming, inneming, op-, over-, toe-, terug-, wegneming.

Ook bij de samenstellingen van -geven zijn vormingen op -ing mogelijk: ingeving, toegeving, aangeving, voorgeving, e.a., maar zij zijn minder in gebruik dan bij -nemen. De gesubstantiveerde infinitief komt veel voor; en wij hebben bovendien verscheidene werkingsnamen op -gifte en -gift. Daaronder zou men die op -gifte voor heel oud willen houden: zoals zij ook het duidelijkst werkingsnaam zijn. Want bij toegift, voorgift denkt men meer aan het resultaat der handeling dan aan de handeling zelf, terwijl wedergift (contra-schenking) en nagift zelfstandige samenstellingen lijken. Maar toch, slechts ten dele komt het uit. Overgifte en uitgifte zijn inderdaad al Middelnederlands, maar aangifte en afgifte schijnen zeer jong. Het woordenboek van Halma (18de eeuw) en dat van Weiland (1826) kennen nog alleen: aangeving. Het woord aangifte zal opgekomen zijn niet lang na 1800 in ambtelijke administratieve sfeer, analogisch gevormd naar overgifte of uitgifte. En afgifte zal in dezelfde tijd op dergelijke wijze zijn ontstaan.

De schijn kan misleiden, ook ten aanzien van oudheid. Hoe ouderwets lijkt het woord inzage en hoe echt Nederlands. In het Duits bestaat het niet; trouwens dat heeft ook in plaats van de oudgermaanse g van ons zagen, de h van sahen. En toch... is het nieuw, opge-

komen in het begin der 19de eeuw, en door taalgeleerden nog tot 1850 toe bestreden. En toch... kan men het voor een germanisme houden, zij het van een bijzondere soort. In de tijd, toen men -gave beter of mooier vond dan -geving of -gifte, aan overname in plaats van -neming ging denken, en bijlage invoerde voor toevoegsel of aanhangsel, naast inlage, omdat het Duits zowel Beilage als Einlage kende, zal iemand, die gevoel had voor deze taalnieuwigheden, voor het **inzicht** of het **inzien** (van stukken) een dergelijk mooi woord met lange a zijn ingevallen: overgift-overgave? Welnu, dan ook: inzicht-inzage. Goedbedoelde nabootsing van germanismen!¹⁾

Eindnoten:

- 1) Naar aanleiding van vele vragen hebben wij deze beschouwing uit O.T. 1946 (blz. 41) opnieuw opgenomen.

Eén

Naar aanleiding van het artikel 'Een van de' in Onze Taal van april '62 zou ik willen opmerken dat naar mijn mening het gebruik van het accentteken bij 'één van de' niet altijd zo verwerpelijk is als de schrijver het voorstelt.

Het accent dient hier, zoals eigenlijk steeds, als hulpmiddel voor de lezer en is als zodanig ook wenselijk om een zin waarin 'een van de' voorkomt zonder horten en stoten te kunnen lezen. Ik zou hetgeen ik bedoel met het volgende voorbeeld willen illustreren:

een van de weg geraakte auto lag in de sloot.

één van de weggeraakte auto's lag in de sloot.

Waarom zou men het de lezer moeilijk maken als door het eenvoudig toepassen van een accentteken bereikt kan worden dat hij zonder de zin eerst verder te moeten lezen direct het woord op de juiste wijze kan uitspreken en de bedoeling van de schrijver kan begrijpen?

R.D.

Deltaplan

In de uitgave Het Deltaplan De Geboorte, geschreven door H.J. Stuvet (1956), waarvan binnenkort een tweede druk verschijnt, wordt op blz. 146 vermeld dat de naam Deltaplan voor het eerst gebruikt is door Het Vrije Volk op 7 januari 1948, 'hoewel van het Deltaplan in de huidige vorm toen nog geen sprake was'. Wie de journalist is geweest die het woord heeft bedacht is ons echter niet bekend.

Scheltema en Holkema, A'dam.

Stug

Wanneer in de Nederlandse film het ‘daag’ zou worden vervangen door ‘dag’, zou dat al een stap tot de vrede zijn, hoewel onze stugge taal altijd als lood aan iedere filmdialoog zal blijven hangen.

Telegraaf 13-6-62

De zon

In ‘Onze Taal’ van maart 1962 las ik op pagina 16 dat de Hollanders al langer dan drie jaar geleden van de zon zeiden dat *hij* was opgegaan.

Het zij mij vergund u te vertellen dat ook Louis Couperus de mening was toegedaan dat de zon een m-woord moest zijn. Hij maakte z'n uitgever er opmerkzaam op dat onder diens correctors blijkbaar een schoolmeester schuil ging. Deze had het namelijk bestaan in een drukproef de zon het vrouwelijk geslacht te hergeven. Zoiets vond Couperus ongerijmd want, schreef hij, de zon is zo'n machtig hemellichaam dat onmogelijk ‘vrouwelijk’ kon zijn.

Na 40 jaar is deze ‘schoolmeester’ het misprijzend oordeel van de grote schrijver nog niet te boven gekomen.

A.A.G.

Van Dale

Ik houd niet veel van zekere strijdlustige cultuurmonumenten. De schoonste zuil voor ‘taal en volk’ is een stapel boeken, en voor Vlaanderen speciaal een bezending woordenboeken in het Algemeen Beschaafd. Liever Van Dale dan vandalen.

Villa

De taal is al zo complex als de mens. D.w.z. vaak schijnbaar tegenstrijdig. ‘Villa’ zeggen wij voor een buitenhuis, dus precies voor een woning ‘hors ville’. De etymologie kan dat natuurlijk verklaren, maar in de gewone spraak is het een tegenspraak. Laten we er ons mee troosten, wanneer in stad of buiten de tegenstrijdigheden van ons binnenste ons kwellen, al de non-sens van ons gevoel, van onze verbeelding en zelfs onzer rede. Er moet een etymologie van de menselijke ziel zijn, welke dat ook wel kan verklaren.

Vlaams

Het laatste snuffje van de valse Vlaamse schaamte, is nu ook het gekanker over onze taal, die zo dof is, zoveel els telt, zoveel slappe uitgangen. De Germaanse mist benevelt ons strottehoofd, terwijl in het zuiden de klinkers er als zonnen uitrollen. Het Algemeen Beschaafd (en hier komt de knaap uit de mouw kijken!), die enigszins kunstmatige, verhaaste vorm van taalevolutie met de erosie van dien, helpt dat verdoffingsproces. Terwijl onze dialecten (o Gezelle) tenminste nog iets vasthouden van ons klankrijke verleden!

Mijn antwoord daarop is:

1e Elke taal heeft haar eigen groeiwetten en groeivormen, waaraan geen gekanker iets doen kan.

2e Zo ook elke cultuurvoortgang, waarvan het A.B. een onmisbaar (sociaal) element is. Die de klok wil achteruitzetten, zou vooral 'arm' Vlaanderen een misdadige ondiens bewijzen.

3e Ik kan het niet helpen, maar als ik het tegenstribbelen der anti-beschèèfden hoor, rijst bij mij altijd de verdenking: soms bang voor de concurrentie met Holland?!

4e Klinkerrijkdom is zoals elke schone niet noodzakelijk ieders lief. Mij persoonlijk bijv. ligt de overdaad van a's en o's bij Spanjaarden en Italianen volstrekt niet. Ik vind het behalve vermoeiend en vervelend, zelfs lelijk en potsierlijk. Je kunt in het zuiden geen postzegel kopen of het wordt een bombardement van vocalen. Ik zou zeggen dat men vooral dààr aan mistkelen lijdt: telkens je Don Juan hoort, is hij aan het gorgelen als een opera-tenor.

5e Als het dan toch van de vreemde moet komen, stel ik tegenover de Latijnse talen de Slavische. Deze zijn niet arm aan heldere klinkers, maar de medeklinkers spelen er toch de hoofdrol, en daaronder bepaaldelijk de sisklanken, vooral in het Pools met zijn 23 soorten essen. Welnu, ieder zijn meug: er gaat voor mij van dat consonantisme een onbeschrijflijke, een bijna magische bekoorlijkheid uit, waarvoor ik het Latijnse gevocabiseer grif cadeau doe. Daarmee zijn we dan quitte, en ik althans klaar om in Vlaanderen het A.B.(C.) van ons schone en mooie Nederlands te huldigen. Het past ons die van hier zijn, zoals alles wat van hier is. Wij zijn een matig land, tussen de iberische en siberische extremen. En veel van buiten verblindt of klinkt alleen omdat men het niet begrijpt of niet gewend is. Don Juan is in Spanje niet meer dan meneer Jan (met wie onze allitererende Heer Halewijn gerust de vergelijking ondergaan mag); en Prins Dolgoroéki betekent voor de Rus letterlijk een heerschapp met lange vingers, in de diefachtige zin van het woord dan nog!...

Spijkerpad

Taaleenheid met het Noorden...

Stel u voor dat ik gisteren een afkeuring van de verkeerspolitie opliep in verband met het oversteekpad. De man noemde dat de 'nagelovergang'. Ik vroeg hem beminnelijk of hij die letterlijke 'passage clouté' toch niet liever 'spijkerpad' zou willen noemen. - Nee, zei de agent, pad is in het Frans sentier. Onder meer, antwoordde ik, maar wat zegt u dan van het gangpad tussen de stoelen in bioscopen, concertzalen e.d.? De man zei alleen dat ik me weghaasten moest, of hij zou verbaliseren.

Ja ja, 'verbaliseren', en met zo weinig taalkunde!¹⁾

1) De vier voorafgaande beschouwingen zijn ontleend aan *Met een inktvlek geboren* (Johan Daisne, Vlaamse Pockets, Hasselt). Men zie O.T. jan. 1962.

[Nummer 9]

Het Nederlands en het Onderwijs

Vierde Congres

GENOOTSCHAP ONZE TAAL

Kurhaus Scheveningen

Zaterdag 13 oktober 1962

Inleiders:

C. Rudolph

medewerker van het Paedagogisch Centrum van de Nederlandse
Onderwijzersvereniging

J.W. Fossen

hoofdinspecteur van het Kweekschoolonderwijs

Dr. L.M. van Dis

inspecteur van het Gymnasiaal en Middelbaar Onderwijs

Prof. dr. K. Heeroma

hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen

10.15

opening door de voorzitter, prof. W.F.J.M. Krul

10.30-11.15

C. Rudolph: Het taalonderwijs op de Lagere School

11.30-12.15

J.W. Fossen: Het Nederlands op de Kweekschool

12.15-12.45

gedachtenwisseling

12.45-14.00

koffiemaaltijd

14.00-14.45

dr. L.M. van Dis: Het Nederlands op de Middelbare School

14.45-15.15

gedachtenwisseling

15.15-15.45

prof. dr. K. Heeroma: Leren om te leven

15.45-16.00

sluiting door de voorzitter

N.B. Tijdens de eerste inleiding zal de heer C. Rudolph een taalles geven aan een klas kinderen van een Lagere School.

Het vierde congres

Het Genootschap Onze Taal zal op *zaterdag 13 oktober 1962* in het *Kurhaus* te *Scheveningen* zijn vierde congres houden. Deze keer is het onderwerp: *Het Nederlands en het Onderwijs*.

Bij gesprekken over taal en taalbeheersing duurt het meestal niet lang of het onderwijs komt aan de orde. En dat is begrijpelijk. Op school hebben we ‘lezen en schrijven’ geleerd. Het is echter ontegenzeggelijk waar dat wij allen geneigd zijn tot lichte zelfoverschatting als het onze eigen lees- en schrijfprestaties tijdens de schooljaren betreft. Vrij moeilijk is het, zich in te denken in de gesteldheid die wij in onze jeugd hadden. We denken maar al te gauw dat wij op twaalf-, op zestienjarige leeftijd veel verder waren dan de tegenwoordige generatie scholieren. Menigmaal schudt een vader, niet-schoolvakman, zijn hoofd over de ‘primitieve’ opstellen van zijn kinderen: hij deed alles veel beter. Maar deed hij werkelijk alles veel beter? Kan hij dat bewijzen ‘met de stukken op tafel’? *Als* die stukken uit een ver verleden eens op tafel zouden komen... Ze zijn verdwenen, met de rode strepen en al in de vuilnisbak vergaan.

Er is in de laatste halve eeuw veel veranderd, ook bij de jeugd, ook bij het onderwijs. De maatschappij vergt veel van de school, nieuwe inzichten en onderwijsmethoden zijn gekomen. De buitenstaander moet voorzichtig zijn met een oordeel over het taalonderwijs. Onderwijs geven is geen eenvoudig vak. Onderwijs geven in de moedertaal is een van de moeilijkste vakken: de leerling moet niet alleen kennis worden bijgebracht, maar vooral vaardigheid: in luisteren, spreken, lezen en schrijven. Men kan geen Nederlands ‘leren’ met huiswerk en overhoren zoals dat in sommige andere vakken wel mogelijk is. Er is geen ‘grens’ van een boek, van de behandelde stof. Men kan niet precies bepalen - op een onderdeel als de geschiedenis van de letterkunde na - wat er wel en wat er niet bij behoort. Inzicht, begrip, logisch denken, uitdrukkingsvermogen kun je niet uit-het-hoofd leren. De maatschappij verwacht dat de afgestudeerde scholier zich in zijn taal - zoals de wet uitdrukt - juist en vaardig kan uitdrukken, het gesprokene en gelezene verstaat en goed kan weergeven. Daarnaast behoort degene die middelbaar onderwijs heeft gevolgd, blijk te geven dat hij de geschiedenis van de Nederlandse letterkunde en haar voornaamste werken kent.

Voor de lagere school gelden weer andere eisen. De taalvaardigheid van het kind moet vergroot worden: de onderwijzer moet de natuurlijke spontaanheid van het kind uitbuiten. Spelling, eenvoudige brieven, opstellen, ontleden komt vooral aan de beurt in de drie hoogste klassen van de school. Het kind moet ook onderscheid leren maken tussen het dialect, de ‘stadstaal’ en het Algemeen Beschaafd. Wie op de lagere school zuiver heeft leren spreken, heeft een kostbaar geschenk voor zijn gehele leven ontvangen.

Het onderwijs is niet uitsluitend een zaak voor de onderwijzers en leraren alleen. Sinds 1945 vooral is het contact tussen onderwijs en maatschappij en gezin sterker geworden. Goede onderwijzers horen graag opbouwende kritiek. Zij weten dat hun werk niet gericht is op hun eigen eer, zij moeten hun leerlingen (zakelijk gezegd) ‘afleveren’ aan maatschappij of voortgezet onderwijs. Zekere spanningen tussen

buitenstaanders en onderwijsmensen bestaan er natuurlijk altijd, maar dat ligt bij een ‘kwetsbaar’ vak als het onderwijs nu eenmaal voor de hand. Ongefundeerde kritiek, betweterij, vitterij dienen achterwege te blijven: aan beide kanten overigens.

Om al deze redenen heeft het Genootschap Onze Taal gemeend deze keer het congres aan het onderwijs in de Nederlandse taal te moeten wijden. Het congres zal zich bezig houden met het Nederlands op de Lagere School, met de taalkundige opleiding van de onderwijzers en met het Nederlands op de Middelbare School; een algemene beschouwing zal samenvatten en een blik op de toekomst geven. Wij zijn er ten zeerste verheugd over dat wij vier bij uitstek deskundigen gevonden hebben die het onderwerp voor u zullen inleiden. Voor hun bereidheid om op ons congres te spreken, uiten wij hier met nadruk onze dank.

Wij zijn ervan overtuigd dat het onderwerp uw belangstelling heeft; het onderwijs is immers een zaak voor ons allen: opvoeders, bedrijfsleven, overheid, ouders. Daarom nodigen wij u hierbij uit; wij hopen u in Scheveningen te kunnen begroeten.

Het congres is vrij toegankelijk. In de pauze wordt aan de deelnemers gelegenheid geboden om in het Kurhaus de koffiemaaltijd te gebruiken; de prijs van deze maaltijd is f3,75. Wij verzoeken degenen die van deze gelegenheid gebruik willen maken, *van te voren* het bedrag over te maken op de girorekening van de penningmeester van Onze Taal, 181661 te Leiden. Wij zullen hun dan een bewijs van betaling sturen.

Gedistingeerd

Het verhaal over joe en nonjoe (O.T. juli-augustus 1962) vergt uiteraard nog heel wat aanvulling en wijziging. Wij zijn allen die ons materiaal hebben gestuurd, zeer dankbaar; wij zullen het in een van de komende nummers verwerken.

Verschillende lezers hebben ons om literatuur over dit onderwerp gevraagd. Dat komt goed uit nu een werk is verschenen (Gramarie, Van Gorcum, Assen 1962) waarin een aantal opstellen van prof. dr. C.B. van Haeringen is gebundeld en dat hem ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar is aangeboden.

In deze bundel immers staat zijn opstel Gedistingeerdheid in Taal (eerder verschenen in de Nieuwe Taalgids, 42, 1949). Hij wijst op het verschijnsel dat men zich te distingeren, anders te zijn dan anderen. Wie het zich kan veroorloven 'eenvoudig te doen' in taalzaken, durft 'onbeschoemd' om te gaan met vormen als **strakkies** en **we magge**.

'Bewuste vernieuwingen, ingevoerd ten bate van dat afstand nemen, komen vaak op bij jongere mensen. Dat behoeft geen toelichting: het jonge geslacht bepaalt de smaak, in klerenmode en in taalmode, het is levendig en beweeglijk van geest en van uiterlijk.'

Van Haeringen wijst op **fuif** en **fuiven**, vroeger studentikoze woorden; nu ze gemeengoed geworden zijn, wil de studentenmaatschappij ze niet meer gebruiken: de oude woorden **feest** en **feestvieren** zijn daar teruggekomen. Hetzelfde is gebeurd met **kroeg** en **sociëteit**, niet met **soos**, 'al sedert geslachten verburgerlijkt'.

'Vernieuwing, omdat het oude te gewoon is geworden, merkt men voortdurend op bij de eufemismen, in het bijzonder bij de fatsoenseufemismen. Fatsoen en uiterlijke beschaving liggen dicht bij elkaar, en bovendien luisteren de fatsoenseufemismen bijzonder nauw. Veralgemening is hier te moeilijker toelaatbaar, omdat juist door die veralgemening het woord minder aan zijn doel gaat beantwoorden. Het streven naar ongemeenheid wordt hier gesteund door het streven naar doelmatigheid. Een term als w.c. is in zijn tijd in de betere kringen opgekomen: alleen al de vreemde herkomst bewijst het. En toen lag er bevredigende distinctie in tegenover de juist voor dit begrip snel slijtende eufemismen, eventueel op hun beurt van vreemde herkomst. Maar nu is het alweer zo ver afgedaald, dat wie zich respecteert het gaat vermijden, en vervangen door een ander vreemd woord, of wel de distinctie, evenals bij feest na fuif, in de eenvoud zoekt, die hier dan ligt in de zuiver Nederlandse omschrijving.'

Zo gemakkelijk het is het streven naar gedistingeerdheid aan te wijzen in de woordkeuze, zo moeilijk is het 'zulke precieusheden' te vinden in de zinsbouw en de uitspraak. In de zinsbouw heeft men gelegenheid genoeg om zich te onderscheiden van de 'gewone man'; de uiteenlopende mogelijkheden tot nuancering in de zinsbouw verhinderen ook het tot stand komen van een groep: 'eerst in de groep komt de distinctie goed uit'.

Bij de klanken wijst Van Haeringen op de nasalering, het door-de-neus-spreken: 'Een opzettelijke mooidoenerij in het Nederlands van het begin van onze eeuw was de mode van genasaleerd spreken. Ieder, ook wie jonger is, en het opkomen van deze nouveauté niet heeft beleefd, kent nog de mensen, die nu de middelbare leeftijd hebben overschreden, die deze nasaleringmode zijn blijven aanhangen. Trouwens nóg wordt dat nasaleren als "chic" gewaardeerd - het is niet toevallig dat zich alweer

een woord uit de mode-ateliers opdringt -, zij het dan een wat verouderde, deftige chic, nòg is het niet als aanstellerigheid belachelijk geworden. Dat komt mede doordat die echt-aristocratische manier van spreken niet is nagevolgd door wat we dan maar weer de “gewone mensen” zullen noemen, en zo zijn glansje niet heeft zien verbleken, al doen de jongeren het niet meer zo.’

Andere modegrillen zijn de ‘keel’-r; een Europees verschijnsel van Franse oorsprong, in ons land schijnt Den Haag het punt van uitgang geweest te zijn. Men luistere eens goed naar de r in woorden als: sport, bord, waarde, krent! Een voorbeeld van bewuste verfijning is ook de klank sj in woorden als meisje, roosje. Niet als twee klanken, s en j, uitgesproken, maar als één klank. Ook deze sj zal wel aan Franse invloed te wijten zijn: iemand die goed wilde spreken, zei op z'n Frans **cachet** en **chocola**. Die Franse **ch**-klank is dan in woorden als **meisje** een hypercorrectie, niet verschillend - zoals Van Haeringen terecht opmerkt - van de sj ‘die de sokela-mensen, als ze hun best willen doen, spreken in korsjet.’

Als ‘modieuze’ klanken beschouwt hij verder de typische ee in plaats van ij (ongeveer ‘spelen’ = spijlen), de è in Hègs (Haags), de a in (ongeveer) mas = mes. Van Haeringen wijst aan het slot van zijn waarnemingen op het ‘bewuste bouwen’ (een term van prof. Hellinga) in de cultuurtaal. ‘Als de algemene cultuurtaal een bezit is waaraan de dragers van de cultuur “gebouwd” hebben als aan een huis, dan eist dat huis onderhoud, en onderhoud bestaat nu en dan in “opknappen”, in wat bij de belasting van “onderhoud” wordt onderscheiden als “verbeteren”. Wie zijn huis in waarde houdt, bewaart het niet alleen voor verval, maar moderniseert het voortdurend, verbouwt het zelfs wanneer hij dat nodig acht. Dat opknappen, moderniseren en verbeteren, dat doen de kringen die wij hier aan het werk hebben gezien met hun opzettelijke vermooing en streven naar gedistingeerdheid.’

U vraagt

of ‘orde **geschept**’ in orde is zoals moed, adem, lucht, behagen, hoop geschept. □ Dat lijkt ons fout: **geschapen** moet het zijn, immers orde schep ik, breng ik voort, roep ik in het leven: het sterke werkwoord dus. Moed enz. breng ik niet voort, daar geldt het zwakke werkwoord. □ De PTT heeft in 1955 al beslist dat in interne correspondentie wordt volstaan met de functie-aanduiding, zodat toevoeging van ‘heer’ als overbodig achterwege moet worden gelaten. Postlieden schrijven dus officieel aan de directeur-generaal der PTT en niet aan de heer directeur-generaal. □ Nog een variant op de uitwerking van hetwelk doende: hetwelk doende gelijk God u zal doen, wanneer gij voor zijn rechterstoel zult verschijnen.’ Blijkbaar wil deze fraaie volzin te kennen geven dat het verzoek in alle opzichten gerechtvaardigd is. □ Gouden Liesje is in Eindhoven al zo bekend dat men al kan volstaan

met op de markt ‘een pond liesjes’ te verlangen. □ ‘Champions’ in plaats van **championns** is een afwijking van het Nederlands die voorkomt in de ‘folders’ van enige levensmiddelenbedrijven. Op het gelijke peil als de heerlijk framen abrikozenjam. □ Jan Stavastschool voor Outwardboundschool. Aardig gevonden, maar wij vrezen dat de geharde knapen het maar een stijf woord vinden. Het doet ze vast denken aan die reeks mannen die Jan heten in de novelle van Potgieter. Als ze die tenminste ooit gelezen hebben. □ ‘Heette het in het verleden, dat de regering in Brussel de Vlamingen achterstelde en in economische armoede hield, thans beweren ook de Walen dat.’ Hetgeen de Walen, als ze Nederlands konden lezen, ongetwijfeld zouden tegenspreken. □ Verworvenheden schijnt door Henriëtte Roland Holst uit Duitsland geïmporteerd te zijn. Albert Verwey zei dat het Nederlandse woord ‘levenswinst’ was. □ Cake zou, als wij het voor het zeggen hadden, best keek mogen zijn. Dan zou je **keekje** kunnen schrijven, nu is het **cakeje!** □ Wij vonden het verschrikkelijk om sommige ijverige vrienden te moeten teleurstellen, maar **enigst** is al in de oudste jaargangen van O. T. in bescherming genomen tegen goed bedoelde, maar onredelijke aanvallen. □ Inderdaad, ‘in paniek geraken’ is op weg een staande uitdrukking te worden. □ ‘Afgesproken patiënten niet bellen’, tekst op de deur van een tandarts. Duidelijk. □ Het lijstje, begonnen met tandschoon, voortgezet met okselfris, motorvreemd en nog enige andere, is uitgebreid met **postfris**. Is dit een echte filatelistenterm? Postfrisse zegels zijn dan zegels die nog niet gestempeld zijn (dus die de verzamelaar aan het loket koopt).

Reclame

Een van onze leden heeft ons een foto gestuurd van een gedrukte Zwitserse reclame, aangebracht in een Haarlemse klokkenwinkel anno 1962. Hij schrijft erbij: ‘Wij zouden eens moeten proberen in overeenkomstig “Zwitsers” onze advertenties in Zwitserland te laten verschijnen!’ Wij schrijven er maar niets bij. Hieronder volgt het schandelijk stuk:

De oudsten mechanisden uurwerke stammen uit de 14.-eeuw. Ze hebben slechts een uurwiyzer en zyn verbazend eenvoudig vervaardigd. Een zulk antiek uurwerk was het voorbeeld onzer nieuwsten kreation genaamd (volgt de naam, O.T.). Het is een nauwkeurig gewerktes zwitser productt van buitengewooner aard, want niet slechts het ziyferblad en de waag, maar ook de Kroon en de tandrader zyn uit hout. Het smaekvol en harmonisch gevormde uiterlyk en de goet zichtbar geregelde aangenaame aandriftmechanismus maken het werk tot een originell sierad, dat in elk kamer zelfs by de modernsten meubel passend is.

Spaanse peper

Als reeds geruime tijd in het buitenland wonende Nederlander vraag en krijg ik vrij regelmatig Nederlandse tijdschriften en dagbladen toegezonden, waarvoor ik altijd erg dankbaar ben, want ondanks mijn, ons Nederlanders eigen zijnde, polyglottische neigingen, ben ik mijn moedertaal in alle opzichten trouw gebleven, speciaal ten

opzichte van de zuiverheid ervan. Tot mijn niet geringe verbazing en ontsteltenis echter constateer ik, vooral in de laatste jaren, dat Nederlands verduiveld moeilijk wordt in Nederland zèlf, nota bene! Duitse en Engelse advertenties (meestal van Nederlanders!) worden nl. in onze dagbladen opgenomen als ware het de gewoonste zaak ter wereld. En dan zwijg ik nog van al die afschuwelijke, half Engelse, half (slecht) Nederlandse advertenties voor ‘Sales-promotor’, ‘Allround-business-man’, ‘Management-secretary’, ‘Cost-estimators’, ‘Sales-engineer.’ Genoemde lieden moeten dan natuurlijk wel Engels, Duits, Frans en liefst ook nog Spaans in woord en geschrift (!) beheersen; Nederlands wordt kennelijk niet eens vereist, als men Nederlander is dan kent men toch automatisch Nederlands.... Om advertenties te kunnen lezen, moet men tegenwoordig evenwel minstens H.B.S. ‘A’ hebben. Laatst vroeg iemand mij hier wat voor taal men nu eigenlijk in Nederland spreekt. Ik vroeg: ‘Waarom?’. Hij antwoordde: ‘Ik ben er geweest, iedereen spreekt er Engels en Duits door elkaar, hebben jullie geen eigen taal?’ Het schaamrood kleurde mijn kaken.... Gaat dit Teutoonse en Albionse gedoe niet een beetje te ver? Typisch is het wel, dat de klassieke en overschone Franse taal bijna niet nageaapt wordt; te moeilijk voor het veralbionde Nederland?

A.S. - Madrid.

Aangenaam!

Als leergierig lezer van uw maandblad kan ik niet nalaten uw mening te vragen over het gebruik van het woord ‘aangenaam’ en de zin ‘hoe maakt u het’ bij de formaliteit van het kennismaken. Daar mijn mening een goede is om de uwe aan op te hangen, veroorloof ik mij volgende uiteenzetting. Het ‘aangenaam’ is verre te verkiezen boven ‘hoe maakt u het’ indien men voor het eerst met iemand in contact komt. De opvatting dat het een prettige ervaring betreft komt hierin ondubbelzinnig tot uitdrukking.

‘Hoe maakt u het’ is een vraag die zich uitstekend leent voor die gevallen waarin men iemand ontmoet met wie men van tevoren reeds kennis heeft gemaakt. Bij een eerste ontmoeting is het gebruik hiervan volstrekt zinloos en niet meer dan een uitdrukking die rechtstreeks uit het Engelse taalgebied werd overgenomen. Het doet m.i. aan als een dwaze vraag omdat niemand de bedoeling kan hebben bij een eerste kennismaking naar de gezondheidstoestand van de ander te informeren. Afgezien nog van het feit dat de wederpartij het wel zal nalaten meteen uit te weiden over zijn galstenen of haaruitval. Men kan dus slechts antwoorden met ‘goed’, omdat ‘slecht’ onmiddellijk een nadere verklaring eist, die gezien de omstandigheden moeilijk gegeven kan worden.

Nu weet ik wel dat men met ‘hoe maakt u het’ behoort te reageren en ook dat de goede vormen zich slecht lenen voor spitsvondige kritiek.

Wat wij etikette noemen bestaat grotendeels uit tradities, die nu eenmaal de zwakheid hebben dat zij geboren werden in een tijd die niet de onze is. Juist daarom ben ik van mening dat het ‘aangenaam’ van onze ouders een uitdrukking is, die niet zonder meer voor een zinloos aandoende moderniteit opzij moet worden gezet. Terecht zou men aan de kracht van onze taal kunnen twijfelen als zij zo weinig in staat blijkt eigen goede uitdrukkingen te handhaven.

Het juiste en complimenteuze ‘aangenaam kennis met u te maken’ is dan ook te goed om zonder meer als ‘nonjoe’ te worden aangemerkt. Ook al zijn er

reddingsgordels in de vorm van vraagtekens in het artikel van uw juni-juli nummer aangebracht.

H.F.P.

Twist, een woord uit het Franglais

Volgens het bekende Franse, geïllustreerde weekblad, Paris Match (1-9-62), is een hoogleraar van de Sorbonne, prof. Etiemble, bezig aan een boek tegen het Franglais. Het Franglais is het mengsel van Frans en Engels dat momenteel in de Franse pers wordt aangetroffen. Etiemble beschuldigt het bekende Franse woordenboek, Petit Larousse, ervan honderden Engelse woorden zonder protest te hebben opgenomen. En het Frans heeft zoveel woorden die beter zijn dan de Engelse! Voorbeeld: het vervelende **sexy**, in het Frans: désirable en de vrouw die zo is, heeft de naam: charmante, charmeresse, charmeuse, séduisante, séductrice, affriolante, excitante, voluptueuse enz. Voor **twist** stelt hij voor: tortillon (tortiller is wringen, in elkaar draaien).

Dat twist klinkt ons uiteraard niet zo vreemd in de oren. Twist, twijnen, twee, twijfel behoren wat afkomst betreft tot één familie. De twist als ‘dans’ zal overigens zo kort leven dat het niet de moeite waard is zich over het woord druk te maken.

[Nummer 10]

Elk meent zijn zuil een volk te zijn

A. Weet jij wie het woord **verzuiling** heeft bedacht?

B. Ik heb er geen idee van; het is een mooi woord, handig en tekenend. Of het begrip zelf zo mooi is, daar moeten we ons maar niet over uitlaten.

A. De zuilen met het voetstuk en het dak vormen samen **het bestel**. Ook zo'n typisch woord voor de Nederlandse samenleving: het omroepbestel, het vakverenigingsbestel. De zuil is het beeld, concreet, zichtbaar, grijpbaar; het bestel is het vage, het abstracte getimmerte.

B. Bij de zuilen zou je op de eerste plaats moeten denken aan het geheel, aan wat geschraagd wordt en niet aan de delen die gescheiden zijn. Met een modern woord: de **levensbeschouwelijke** zuilen. De dikke zuil wordt schimmig theoretisch door het levensbeschouwelijke, een moeilijk omschrijfbaar begrip. Maar wel duidelijk in de gewone alledaagse praktijk van het leven.

A. Waarom zei je eigenlijk **op** de eerste plaats en niet **in** de eerste plaats?

B. Daar heb je al zo'n levensbeschouwelijk voorzetsel.¹⁾ Wat is er voor bezwaar tegen dat gediscrimineerde **op**? Als we zo weinig verdraagzaam zijn, wankelen de zuilen. Je moet maar aanvaarden dat op de eerste plaats een gewone variant is binnen ons algemeen beschaafd.

A. Het schijnt dat de taalkundigen nog niet eens achterhaald hebben hoe dat verschil in-op ontstaan is. Ik ken er overigens nog meer, ze zijn overbekend: **op zichzelf-op zich, met vakantie-op vakantie**. Misschien zijn het alleen maar Zuidnederlandse uitdrukkingen. Merkwaardig dat de mensen daarover elkaar zo graag in de haren zitten.

B. Zo merkwaardig is dat niet. Ieder denkt dat hij het goed doet en de ander fout, zo zijn wij mensen nu eenmaal. En bij weinig dingen verdedig je je zo fel als bij een aanval op je taalgebruik. Je bent dan geneigd te denken: waar bemoeit die vent zich mee? Ik mag het toch zeggen zoals ik het zelf wil?

A. Dat dacht je maar. Hoeveel soorten zuils Nederlands zijn er?

B. Er zijn, dunkt me, in elk geval vier grote zuilen: neutraal of algemeen, socialistisch, protestant en katholiek.

A. **Katholiek** is al zo'n bekifbaar woord. Het kan mij niet schelen, want in de laatste twintig jaar is het woord zeer verspreid, het past ook bij het internationale gebruik. Maar je weet toch dat er niet weinigen zijn die het misleidend vinden. Katholiek - zeggen die - betekent 'algemeen, over de gehele aarde verspreid'. De andere christenen zijn eveneens 'katholiek'; denk aan Grieks-katholiek,

1) Noot van de redactie bij deze opmerking: er schijnt zelfs een levensbeschouwelijke alinea-indeling te bestaan. In zijn boek *Zin en Onzin* (Amsterdam 1952, blz. 112) signaleert J.A. Meyers het gebruik van vooral 'rechtzinnige protestantse schrijvers' om 'elke zin op een nieuwe regel te beginnen'. Dat op dit gebied heel veel gefantaseerd wordt, toont Meyers aan (blz. 128) met een boekbespreking waarin het gebruik van 'n voor een en 't voor het een gewoonte genoemd wordt 'die om ondoordringelijke reden speciaal dierbaar schijnt te zijn aan katholieke auteurs'. Terecht noemt M. deze opmerking 'dwaas'!

Russisch-katholiek. Die katholieken noemen zichzelf - meen ik - niet zo, maar **orthodox**.

B. Woorden zijn maar woorden. Een penningmeester heeft geen penningen meer in zijn la en een loodgieter doet nog wat anders dan lood gieten. **Protestant** is trouwens ook al heel, heel lang niet meer 'de protesteerder'.

A. Dat is wel zo, maar die 'ze' vinden het woord een beetje aanmatigend. Er zijn meer 'algemenen'. Van belang is de toevoeging 'van Rome', dus **Rooms**.

B. Wat dan te denken van **christelijk** in namen als Christelijk Lyceum, Christelijke Radiovereniging? Zijn de andere zuilmensen dan niet christelijk?

A. Christelijk is mijns inziens duidelijk de tegenstelling tot neutraal; het woord is - met een germanisme uitgedrukt - programmatisch.

B. In Rooms voel ik een soort negentiende-eeuwse afkeuring; 'rooms' is dan zoiets als 'niet helemaal voor vol aan te zien'.

A. Woorden zijn maar woorden, je hebt het zelf

gezegd. Als dat waar is van die negentiende eeuw, dan is dat wel echt geschiedenis geworden. Maar heeft Schaepman dat rooms niet als een eretitel opgevat in zijn roemruchte lied over de Roomse Blijdschap?

B. Mogelijk. Ik geloof dat katholieken het woord 'rooms' nu alleen nog maar gebruiken in een heel specifieke betekenis, die ik zelf moeilijk kan omschrijven. Een beetje gemoedelijke, huiselijke betekenis. Ook met wat gezonde zelfspot.

A. Aan de andere kant heeft 'protestant' in katholieke kringen ook wel een bijbetekenis, maar misschien is dat al voorbij. Ik meen althans in het zuiden opgemerkt te hebben dat 'protestant' daar dikwijls gewoon niet-katholiek, een buitenstaander dus betekent.

B. Ook dat gebruik zal met de nivellering wel verdwijnen. Katholiek en protestant zijn dan twee laten we maar zeggen neutrale vakwoorden geworden.

A. In die vaktaal - als je voor het gemak die oneerbiedige term wilt nemen - komen toch nogal wat verschillen voor. Zo is een **predikant** bij katholieken 'iemand die preekt', bij de protestanten 'de dominee, degene die de gemeente leidt'. Gemeente is trouwens zelf ook zo'n woord, net als **kerkeraad, ouderling, catechisatie, zending**.

B. Dus: **parochie, kerkbestuur, kerkmeester, catechismusles, missie**.

A. Aan de echte theologische vaktaal zullen we ons maar niet wagen. Die wordt door leken trouwens weinig of niet gesproken. Of je zou woorden als **opstanding** en **verzoeking** daartoe moeten rekenen.

B. **Verrijzenis** en **bekoring**. Zou het de moeite waard zijn om een ontzuilingscommissie aan het werk te zetten die eenheid in dit woordgebruik tot stand moet brengen?

A. Ik betwijfel dat. In elk geval zou je daarmee, met de resultaten van zo'n commissie bedoel ik, pas succes hebben bij de generatie na ons. Wij zijn te oud, te vast gebakken aan de woordjes die we van thuis hebben meegekregen.

B. Mij valt ook altijd op het protestantse gebruik van **Heer** of **Here** en het katholieke **Onze Lieve Heer**. Het is, nuchter gezegd, maar wat je gewend bent. Het radiobestel kent ook zijn taalverzuiling voor dingen die in wezen gelijk zijn: **avondgebed** en **avondoverdenking** en de televisie blijft niet achter: **epiloog** en **dagsluiting**.

A. Zoals bij de strijdkrachten de **aalmoezenier** tegenover de **leger-** of **vlootpredikant**. Inderdaad, het is maar wat je gewend bent. Ik kan anders maar moeilijk wennen aan dat 'zalige' in jullie **Zalig Kerstmis** en **Zalig Nieuwjaar** en zelfs **Zalig Pasen**, een wens die de anderen niet of bijna niet kennen. Maar dat is eigenlijk flauw van me. Ik ben allang tot het inzicht gekomen dat al die verschillen of zogenaamde verschillen niets te betekenen hebben. De hoofdzaak is dat de mensen elkaar begrijpen.

B. **Proficiat** met dat inzicht.

A. Proficiat? Het komt toch uit. Ze hebben me vroeger er wel eens op gewezen dat proficiat een typisch katholieke wijze van feliciteren is. Dat klopt dus.

B. Wat klopt? Staat in Van Dale achter proficiat soms tussen haakjes 'katholiek' of misschien wel 'R.K.'? Maar we zijn blijkbaar van jongsaf een beetje meer vertrouwd met Latijn dan jullie. In de uitspraak 'verraden' we ons ook, zegt men. **Rector man-jie-fie-koes** in plaats van **mag-nie-fie-kus**.

A. Ik heb dat nooit opgemerkt, maar misschien ken ik alleen katholieken die hun spraakgewoonten van lieverlee, om welke reden dan ook, hebben aangepast aan de andere zuil. Wel is me opgevallen dat jullie zulke lange Latijnse namen op je geboortebewijs hebt staan: **Antonius, Martinus, Gerardus, Gregorius**.

B. En dan onderaan op de geboorte-aankondiging: 'wij noemen hem Pukkie'...

A. Soms ook met de toevoeging bij mannennamen: **Maria** of heel sjiek alle namen in het Frans met de toevoeging **Marie**.

B. Dat komt - denk ik - door de doopliturgie die vroeger geheel in het Latijn werd gehouden. Je kunt bijvoorbeeld Thijs of Dirk moeilijk in een Latijnse zin zetten; dat klinkt plomp. Maar in een Nederlandse zin klinken zulke namen gewoon en misschien zelfs heel charmant. Zeker voor de ouders. Overigens, dacht ik zo, gaan bij ons die forse laten we maar zeggen Hollandse namen er gelukkig ook steeds meer in: **Willem, Leendert, Klaas, Teeuwis**.

A. Een tikkeltje eigen uitspraak houden wij er ook op na. Zelf doe ik het niet, maar ik ken van sommigen de uitspraak **g** (als in gras) in woorden als **christelijk, Christus**. Misschien om de originele ch van het Grieks? Als in psyche, chaos.

B. Iets waaraan ik op mijn beurt nooit kan wennen. Zo'n g maakt op mij - neem me nu echt niet kwalijk - een beetje aanstellerige of gekunstelde indruk. Dat terug tot het origineel moet dan ook de verklaring zijn voor de verschillen **Jesaja** en **Isaïas, Noach** en **Noë, Salomo** en **Salomon, Johannes** en **Joannes** e.d. De een de Statenbijbel, de ander de Vulgaat.

A. Zegt de katholieke ook niet **epistel** in plaats van **brief**?

B. Niet helemaal waar. Hij kan zelfs zeggen: het epistel is uit de brief van Paulus enz. Maar dat voert me te ver.

A. Hoe verder des te beter. Dan kun je tenminste begrijpen waarom die verschillen er zijn.

B. Ach, meestal helpt dat niet veel. Ieder blijft denken dat **zijn** Nederlands **het** Nederlands is.

A. Ken je die prachtige persiflage: elk meent zijn zuil een volk te zijn? Ik weet niet wie die verzonnen heeft.

B. Mooi is dat. Maar ik kan er moeilijk mee aankomen als mijn baas mijn op de eerste plaats verwerpt en er in de eerste plaats van maakt.

A. Schrijf er eens een brief over naar Onze Taal. Die lui kunnen je precies vertellen wat goed Nederlands is.

B. Die lui zullen wel niet zo gek zijn om hun vingers aan die netelige kwestie te branden.

Nette en onnette woorden, of: het creatieve onfatsoen

De huisvader eerder dan de filoloog zal ervaren dat er een bepaald probleem bestaat ten aanzien van woorden, waarbij geen woordenboek afdoende hulp kan bieden. De filoloog, beschikkend over etymologische hulpmiddelen, zal de betrokken woorden kunnen verklaren in hun afkomst en historische gebruikswijze, maar toch moeten eindigen met een subjectief schouderophalen: ‘Och, 't hangt ervan af hoe je 't gebruikt’.

Nette woorden worden als zodanig niet door de wetenschap geklasseerd, maar door de samenleving en eigenlijk niet eens direct maar via een omweg. Of een woord netjes is, blijkt pas na de oplossing van de vraag of het niet onnetjes is. Waarvan hangt het dan af of een woord onnet is? Terstond zal hier bij de meesten de gedachte opkomen aan vieze woorden, en zij zullen in de betekenis van die woorden, in datgene wat zij aanduiden, de verklaring zien van het maatschappelijk oordeel over de gebruikswaarde van de betrokken termen. Maar hier schuilt een niet geringe moeilijkheid: want wat is vies? Als we gemakshalve aanvaarden dat er een communis opinio bestaat omtrent de mate van onwelvoeglijkheid of onsmakelijkheid van allerlei dingen, handelingen en personen, dan nog blijft er juist taalkundig dit interessante feit bestaan, dat voor al die zaken, handelingen en personen zonder buitensporige moeilijkheden termen zijn te vinden die in de titel van een dissertatie kunnen prijken.

Het onderscheid net/onnet ten aanzien van woorden behoeft geenszins te stroken met een dergelijke onderscheiding ten aanzien van zaken. Anders gezegd: het is niet primair de zaak die het daarvoor bestaande woord in de categorie ‘onnet’ dwingt.

Waardoor is een woord dan wel onnet? Eenvoudig: doordat men het zo vindt. Dit lijkt een dooddoener, maar in ieder geval is de toepasbaarheid karakteristiek. Want in feite is er nauwelijks hoger beroep mogelijk na dit oordeel van ‘men’. Laten we ons daarom in ‘men’ verdiepen. ‘Men’ kan hier vervangen worden door: de fatsoenlijke buitenwereld, dat wil zeggen: een op afstand geziene, een zeker gezag bezittende of althans meningsafwijkingen niet duldende en als groep opgevatte verzameling. In feite bestaat ‘men’ uit mensen in een bepaalde situatie van denken, doen en oordelen.

De naaste familie, mensen met wie men een gemakkelijke omgang heeft, horen niet tot degenen die het zwaarste oordeel vellen over net en onnet. Dat zijn in hoofdzaak diegenen waarmee men omgaat op basis van ‘u’, voor wie men de vormen van welopgevoede manieren in acht neemt. Bovendien heeft deze oordelende verzameling een erkend recht tot oordelen; zij bezit gezag doordat algemeen haar sociale status nastreefbaar wordt geacht. Het is aangenaam tot die verzameling te behoren, nuttig en voordelig.

Deze norm scheppende kring oordeelt over net en onnet door zijn taboe: het ene kan men zeggen, het ander niet. Let wel: het zeggen is essentieel, de zaak die aangeduid wordt, is secundair. Het taboe werkt door de sanctie: wie toch dit zegt, zal gelden als ‘niet wetend wat hoort’. Dit is juist bijzonder belangrijk voor ‘men’: aan anderen te ervaren dat men erbij hoort, op de hoogte is. De conventie is hier geen domme regel, nee een regel met spanning. En hierbij wordt een belangrijk aspect van de taal actueel: taal is niet alleen communicatiemiddel, zij is ook identificatiemiddel. De wijze van taalgebruik onthult de geestelijke houding van de spreker; hij onthult zichzelf in een maatschappelijk verstandhoudingsmiddel en is

daardoor ook maatschappelijk te klasseren. De voorlopige conclusie dat ‘men’ bepaalt wat onnette woorden¹⁾ zijn, vereist nog enige verfijning. In feite bepaalt ‘men’ namelijk slechts wat nette woorden zijn. Paradoxaal kan men zeggen: het zijn de nette woorden die de onnette maken. De taalgeschiedenis toont dit duidelijk. Telkens weer blijken woorden en uitdrukkingen die iedereen zonder blikken of blozen gebruikt heeft, in onbruik of beperkt gebruik te geraken, doordat een ‘netter’ woord de voorkeur heeft verworven. Ongeveer zoals de nieuwste hoedjes de vroegere maken tot iets dat ‘onmogelijk’ is. Het woord w.c. is evenmin indecent als toilet, maar het laatste werd ‘netjesser’ doordat het na het eerste kwam.

Van deze hypocriete situatie zien we een dankbaar gebruik maken door o.a. twee categorieën rebellerenden: kinderen en studenten (en sommige oud-studenten!). De eersten moeten dagelijks ervaren dat zij nog niet tot de grote mensen behoren. Ze trekken daaruit de feestelijke consequentie dat zij dan ook niet met de spelregels der volwassenen te maken hebben en genieten met hun vieze en onnette woorden van het door volwassenen bewezen feit, dat die dit soort taal wel beheersen en verstaan maar niet mogen gebruiken. Ieder verbod accentueert de potsierlijke gebondenheid van de volwassene.

De student doet aan cultivering omlaag, minder om anderen te plagen dan wel om zich te bevestigen in zijn vrijbuitestroep. In tegenstelling tot de kinderen breidt de student zijn onnet vocabularium nog enorm bijna zelfs plichtmatig uit. Hij werkt als een dichter aan een expressieve groepstaal.

Zijn woordenschat is - afgezien van de biologische verbeeldingskracht - ook reeds daardoor onnet, doordat ze streeft naar plasticiteit, een euvel dat studententaal deelt met die van andere vitale bevolkingsgroepen. In het algemeen is de plastische uitdrukkingsvorm reeds onaanvaardbaar in het nette spraakgebruik. In zekere mate is reeds onparlementair wat bondig en vooral zintuiglijk duidelijk is. Een woord mag niet in de conversatie plonzen.

Hiermede komen we weer terecht bij ‘men’. Ook bij ‘men’ moet men zintuigen, lichamelijke en gevoelsreacties vooronderstellen. Maar juist hierin schuilt het zwak van ‘men’. Want wie reageert op zijn lichamelijke of gevoelsprikkelers blijkt een mens te zijn, een kwetsbaar mens, en is daardoor niet in staat zijn hoogheid als ‘men’ te handhaven. Wat doen wij in de fatsoenlijke, bewust welopgevoede omgang? Wij waken ertegen door onze woorden de ander in verlegenheid te brengen; wij laten hem in staat om een bijna onbe-

wogen gemoedsrust te handhaven. We doen werkelijk onze best om de ander te laten veinzen dat bepaalde gevoelsassociaties, bewogenheden op intieme gebieden hem volkomen vreemd zijn. Daarom moeten we steeds nieuwe woorden zoeken, als een grijs filter voor het beeld van al te bekend geraakte zaken.

Het spreekt vanzelf, dat zoveel fatsoensdrift slechts mogelijk blijft door een gedegen en bijgehouden kennis van het onfatsoen. Dat vermeden onfatsoen is daardoor zo dreigend, omdat het zonder grenzen schijnt af te dalen, van de weigering om onnozele eufemismen ('handen wassen') te gebruiken tot een wellustig genieten van scabreuze conversatie. Het dreigendst is wel, dat het nette en het vuile taaldomein in een personele unie verenigd kunnen zijn.

Misschien mogen we juist daaraan het streven toeschrijven om de overtuiging in stand te houden dat beide taalgebieden door brede sociale lagen zouden zijn gescheiden.

J.B.

Eindnoten:

- 1) Ondanks herhaald aandringen van de redactie was de heer B. niet bereid om voorbeelden te geven. (Red.)

U vraagt

nog eens naar dat **postfris**. □ Welnu, dat is in orde. Postfris is een echte filatelistenterm. Zie in het volgende nummer. □ Van dezelfde taalkundige familie als postfris is het rijke woord **figuurbewust**. Vervaardigers van keurslijven bieden in een advertentie een wondermiddel aan, nl. een **girdle**, 'gebaseerd op een gepatenteerde wetenschappelijke formule', met prettige eigenschappen 'van welke nu ook iedere figuurbewuste vrouw in Nederland kan meeprofiteren.' □ Girdle is volgens ons gewone Engelse woordenboek gewoon gordel maar een gebaseerde, gepatenteerde, geformuleerde girdle is wat anders. □ Voor mannen zijn er **radiërende** pakken te koop. Van Dale kent dat woord niet, maar de reclame zou arm zijn als ze alleen maar met dat boekje mocht werken. Radiërende pakken schijnen op een of andere manier te glimmen, niet door slijtage natuurlijk; er is op listige manier iets iriserends (volgens de advertentie) in het weefsel gedraaid. The radiant man is onweerstaanbaar. □ De kranten zouden er misschien goed aan doen om voortaan rechts onder de laatste pagina een klein woordenlijstje op te nemen opdat de advertentielezer versta waartoe hij gelokt wordt. □ Kan een bootkundige ons eens het verschil uitleggen tussen **meren** en **afmeren**? □ **Afremmen** blijkt nu wel burgerrecht te hebben verkregen. □ Een heer uit Nijmegen vroeg in een Haagse winkel om een **hoekschap**. Men wist niet wat dat was. (Wij zouden het evenmin geweten hebben). Het bleek een plankje of hoekplankje te zijn. Wij weten het met dat woord evenmin. □ Een ingenieur heeft de **Vickers-Hoovercraft** bekeken waarmee men in Engeland experimenteert. Een Nederlandse krant maakte de vertaling **zweefveerboot**. Welnu, zegt de deskundige, dat ding zweeft niet en is geen boot. Hij

komt tot de volgende voorstellen: glijtuig, blaastuig, blaasglijder, luchtglijder, glijkist, stuifkist, stuifglijder, glijstuiver, strijktuig, waterlandstrijker. Als het aan ons lag, dan de glijkist. □ Maar het ligt niet aan ons. Een bureau dat dit soort woorden eens deskundig bekijkt en de knoop doorhakt, is hard nodig. □ Waarom de radionieuwsdienst nu eens **zogenoemd**, dan weer **zogenaamd** zegt, is opgelost. Het hoofd van deze dienst heeft medegedeeld dat zogenaamd 'gevoeligheden kan oproepen of bijvoorbeeld een insinuerende kritische, ironische, sarcastische bijklank kan hebben'. Het woord 'zogenoemd' neemt voldoende afstand 'zonder de indruk te wekken dat wij door dit afstand nemen ook een (afwijzend) oordeel kenbaar willen maken.' Voorbeeld: De Gaulle heeft gesproken over 'de vrede der dapperen'; men vergelijk nu 'de zogenaamde vrede der d.' en 'de zogenoemde vrede der d.'. Wij vinden dat de radionieuwsdienst gelijk heeft. □ Maar de voorkeur van deze dienst voor Algerië ten nadele van Algerije betreuren we. Gelukkig kan de aandacht voor dat land nu steeds minder worden, zodat - dachten wij - Algerije vanzelf wel weer zal winnen.

Het vierde congres van Onze Taal

Het vierde congres van het Genootschap Onze Taal, gehouden op 14 oktober jl. in Scheveningen, is zonder twijfel een groot succes geweest.

1. Het moeilijke **onderwerp**, het Nederlands en het onderwijs, is op waardige en intelligente wijze behandeld, zowel in de inleidingen als in de gedachtenwisseling.
2. De **sprekers** hebben zich veel moeite gegeven: zij waren deskundig, ter zake goed voorbereid, geestdriftig en slagvaardig. Het bestuur is hun uitermate dankbaar.
3. Het **aantal deelnemers** was boven de verwachting; de gehele kurzaal was gevuld met ongeveer achthonderd mensen.
4. De **kwaliteit** van de deelnemers gaf een prachtige weerspiegeling van de kringen die belangstelling hebben voor het onderwerp: onderwijzers, onderwijzeressen, leraren, leraressen, inspecteurs en inspectrices, vertegenwoordigers van gemeentebesturen en bedrijven, journalisten, hoogleraren, scholieren, Vlamingen en - zoals de voorzitter het uitdrukte - 'alle andere gewone consumenten van de taal, die van het Nederlands houden'.
5. De **officiële belangstelling** kwam tot uitdrukking niet alleen in de vertegenwoordiging van verschillende onderwijsorganisaties, maar ook in de aanwezigheid van de Commissaris der Koningin in de provincie Zuid-Holland, de Burgemeester van Den Haag, de Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de Belgische Ambassadeur en de Zuidafrikaanse Ambassadeur.

Het bestuur zal de mogelijkheid onderzoeken om de teksten van de inleidingen te publiceren, hetzij als aparte uitgave, hetzij als nummer van ons maandblad. Dat op een 'vrije zaterdag' zoveel mensen, uit velerlei rang en stand, bijeengekomen zijn om te luisteren naar inleidingen over de taalopvoeding, is voor Onze Taal bemoedigend. Men kan gerust zeggen dat het Genootschap erin geslaagd is, dichtbij het werkelijke leven van de taal te blijven.

[Nummer 11]

Dichterlijke taal en dichterlijke vrijheden

Dichterlijke taal is een veredelde taal en, als zodanig, tegendeel van verliederlijke taal. In deze betekenis behoren ook de eenvoudigste lyrische of lyrisch-epische scheppingen ertoe. Er zijn allerschoonste gedichten die de woordenschat van een kind niet te buiten gaan en evenmin diens mogelijkheden van zinsbouw. Toch lijken zulke verzen in het algemeen geen kinderwerk. Behalve dat er een rijper levensgevoel uit spreekt, missen ze ook die storende, ontnuchterende misgrepen die een kind zo licht onbewust of halfbewust begaat. Feitelijk is de woordkeus beperkter dan die van een kind: ze wordt mee door een taboe bepaald. Doch dichterlijke taal kan tevens een meer kunstmatige taal zijn: een getransformeerde taal. Deze pleegt men te veroordelen als retoriek, als onnatuur, als een masker. Met hoeveel recht? ‘Natuur, een naam die niets beteekent’ zegt Bilderdijk (Dichtwerken V, blz. 23). De natuurvolken zelf plegen onnatuur, krachtens hun magische levensstijl, waarbij maskers onmisbaar zijn.

Niemand zal betwijfelen dat de in-aanleg-magische mens ook in onze samenleving overvloedig voorkomt, en het is niet alleen om de negatieve reden van zelfverdediging dat ook hij een masker behoeft. Het rituele masker dient, gelijk het ritueel zelf, om iets te verbergen en tevens iets te onthullen. Goden- en dierenmaskers dienen om een deel van de persoonlijkheid uit te schakelen en een ander deel onbeperkt doorgang te geven. Zo kan een dichtstijl dienen om een deel van het gevoelsleven, desnoods in strijd met het totaal der persoonlijkheid, een schepping te laten beheersen. De dichter wordt gehypnotiseerd door de eisen van de stijl; hij identificeert zich met wat hij als de wil van die stijl voelt, juist zoals hij zich identificeert met de muzikale bedoeling die zich in hem ontwikkelt.

Beschouwt men de spreektaal als de natuurlijke taal, dan doet zich aanstonds de vraag voor of de zang wel een even natuurlijk verschijnsel is, en of de toenadering aan het zangkarakter, door maat en rijm, (of eenvoudig door een algemeen verhoogde welluidendheid) wel natuurlijk is te noemen. Zulke overwegingen brengen ons niet verder. Hoeveel ‘onnatuur’ de kunst kan en mag bevatten, is een vraag die steeds opnieuw door persoonlijk oordeel beslist zal worden. Mij persoonlijk is een opera te ‘retorisch’, een drama in verzen volstrekt niet.

Opmerkelijk is dat men het sterk retorische en het eenvoudige (ook wel tot on-poëtische platheden toe) veelal, naar gelang van de luim bij eenzelfde dichter vindt. De overigens uiterst verschillende Vondel en Shakespeare zijn treffende voorbeelden. Opmerkelijk ook dat dichters die spreekwoordelijk zijn voor ‘natuur en waarheid’, zoals De Genestet en Gezelle, toch een bijzondere kleur kunnen ontleen aan een soort retoriek. Beide ontleenden bijzondere charme aan in-hun-tijd reeds verouderde woorden en woordvormen. Gezelle (men denke aan zijn ‘Mezenestje’) bereikt zijn volmaakte eenvoud van zeggingsoms via een knap-ingewikkelde strofenbouw. In zijn stafrijmen is hij niet minder gekunsteld (alleen meer populair) dan Karel van de Woestijne. In alle poëzie is de drang, zich van het alledaagse te

verwijderen. Het bereiken van dit wonder met (en tevens ondanks) alledaagse middelen, is niets dan een bijzonder aspect van dit streven.

Het allereenvoudigste, het bijna simpele gedicht overschrijdt de grenzen van het natuurlijke a.h.w. sluipend. Ik spreek hier niet van het ‘geheel vrije vers’, dat, als grensgeval, de kwestie zou vertroebelen en onnodig alles betwistbaar maken. Ik spreek van scherpemde taalkunst die verwant is aan de muziek, zowel naar wezen als in de (technische) middelen. Deze kan reeds ontroeren door zachte spanning tussen de zakelijk-juiste woordkeus en zinsbouw enerzijds en de irrationele overbe-

heersing door schematische klankbouw anderzijds. Zulk kan gevolg zijn van die ‘windstilte van het gevoelsleven’ die voor Anthonie Donker de inspiratie is: waarin men de essenties van het gevoel toetst aan de essenties van de taal. *Iets* van de windstilte zal in alle inspiratie zijn, maar daarbij moet ook gedacht worden aan die (misschien legendarische) stilte die in de kern van een cycloon zou heersen. Hoe dit zij, er bestaat ook een agressieve inspiratie, waarbij reeds de behoefte om weerstanden te overwinnen, afgezien van alle drang tot magisch ritueel, voldoende verklaring zou bieden voor gewelddadigheden die men tot de retoriek mag rekenen. Een prachtig voorbeeld van gewelddadige, schijnbaar onjuiste en toch feilloos-rake beeldspraak biedt Bilderdijks ‘Ondergang der Eerste Wereld’, in de eerste zang. Deze beeldspraak zal door het rijm zijn ingegeven, maar *déze* rijm-dwang bevestigt dan het dwang-karakter van de inspiratie: de dichter moet ten volle durven wat de versmuziek van hem eist. De magistrale schildering van een heidens offerfeest wordt onderbroken door een zang, aan de hemellichten: Hierin verluidt het:

De vlam stijgt 't' uwaart op! 't vereerend feestgeschal
 Boor' door de wolken heen! De walm der wierookgeuren
 Doorwaassem' en doorvloei' de onoverstijgbre scheuren
 Des afstands, die ons van uw zetels scheidt!

Iets oneigenlijks, en bovenal iets gewelddadigs. Deze aanduiding van de *ondoorstijgbare afstand* als: *onoverstijgbre scheuren*. Feitelijk zou die uitdrukking bijv. passen voor scheuren in vulkanische bodem, waaruit gloeiende gassen zo hoog opwalmden dat ze niet overstijgbaar waren. Doch juist doordat deze uitdrukking een horizontaal uiteenscheuren bij loodrechte stijging suggereert, is de uitwerking zo machtig: een steeds wijder uiteenscheuren van de ruimte, waardoor de onmogelijkheid van de nadering neerploft als een verpletterende waarheid op wie het, hoe dan ook, vermetel mocht beproeven. Dit is echter niet wat de beeldspraak feitelijk zegt: ze is formeel ernaast, maar psychologisch méér dan raak. Expansieve beeldspraak, uitdrukking van het magisch machtsgevoel in het woeste feest waarmee Bilderdijk zich volkomen vereenzelvigde doordat hij de toverpriester in zich had, met zijn plechtigheid en zijn razernij. De diepste krachten uit de natuur behoeven (‘Ook Dichtkunst is natuur! Doorzie haar rijke schatten’) voert hij binnen zijn bancirkel, oorlog tegen de natuur!

De Dwaasheid wane 't groot, het leven uit te drukken!
 Onnoozlen! wat 's uw recht? Betoovren en verrukken.
 Zal dit Natuur? Natuur, verbastert en ontaart!
 Neen, ze is, beroofd van glans, geen voorwerp,
 Dichters waard!

(W.W. VII blz. 10)

Het klinkt naar godsdienstwaanzen, zoals ‘t heelal des aardrijks’ of ‘t Heelal zij 't erfdeel van de degen’, uit de ode aan Napoleon naar Caesarwaanzen klinkt. Het zij zo, maar het is de waanzin van een dichter in wiens vervaarlijke élan oneindig meer meetrilt dan in een soort moderne ‘vrijheid’ die alles durft doordat er niets op het spel staat. De dynamiek van deze ode scheidt symbolen die nuchter-voorgesteld belachelijk zijn, en ondergáán moeten worden als in een droom!

Gij, Vorsten, op den thron geboren,
Doorziet wat de Almacht heeft beschoren!
Aanbidt, en treedt uw zetels af!
Doet de aarde met u nederknielen;
Of - sterft als vrijgeboren zielen,
En bonst met kroon en rijk in 't graf!

Hier is het summum van dichterlijke vrijheid - maar men onderscheide wel! Er zijn vrijheden uit overvloed (en uit overmacht: vrijheid om te gehoorzamen aan een innerlijke dwang, dat is: om trouw te zijn aan de inspiratie) en vrijheden uit armoede, uit gemis aan durf, of uit onmacht - zonder meer.

Er zijn vrijheden waar het 'dichten' als 'verdichten' in de zin van concentreren, toe dringt. De hulpwerkwoorden zijn tamelijk dode bestanddelen van de taal. Reeds in proza van enigszins poëtische plechtigheid zal men ze vaak vermijden: 'Hier stierf mijn moeder' i.p.v. 'Hier is mijn moeder gestorven'. In een gedicht van mijzelf (waarvoor ik het overigens niet meer zal opnemen!) 'Orkaan', werd het mij als fout aangerekend, dat ik, om der wille van het rijm 'hieven' zou hebben geschreven in plaats van 'heffen':

Het zand verwildert onder krullen, welke klieven
Door 't zwert, om antwoord gillend, thans vertalrijkt hieven
Zich heuvels tegen de einderlijn...

Wanneer ik hierop had willen antwoorden, zou ik geweest hebben op de vóórlaatste regel van Bilderdijs Floris de Vierde, waarin een niet-rijmend woord een overeenkomstig voorbeeld oplevert:

Haar knieën knikken samen;
Haar bloed en adem stalt;
Zij gilt en liet het leven;
En 't zwart toneeldoek valt.

Dit gebruik van de onvoltooid verleden tijd in plaats van de voltooid tegenwoordige betekent een concentratie, een 'verdichting', die de zeggingsdoordringender maakt. In hoeverre is dit stijlmiddel een bij uitstek *dichterlijke* vrijheid? De moeilijkheid, zulk een vraag te beantwoorden, ligt in de onmogelijkheid, poëzie en proza scherp tegen elkaar af te grenzen. Het is maar half een dichterlijke vrijheid, wanneer ik aan het slot van een romance zeg: 'Als ik haar niet had gezien / Hoefde ik haar niet benijden'. Het gebruikelijke 'te' zou hier stoten als overbodig en bovendien de klank schaden.

Het tegendeel van concentratie kan eveneens als dichterlijke vrijheid gevoeld worden. De moedwillige 'fout' van dubbele zeggingswijze schijnt soms onmisbaar bij Vondels 'vaert en goddelijken zwier'. Een galop met losse teugel! Zo in deze regel:

Daer hoor ick Lucifer, en zie hem, die den nacht
Van 's hemels aangezicht verdrijven kan, en jagen.

En deze volgend op een pleonasme:

Ja, eer we zwichten, zal (...)
 Dit wonderlyck Heelal in zijnen mengelklomp
 En wilde woestheid weer verwarren, en verkeeren.
 Laet zien wie Lucifer durf trotsen, en braveeren.

De grandioze nonchalance vertolkt een ziedende overmoed, maar ook een soort zelfbewustzijn dat meer eigen is aan Vondels tijd dan aan Vondel persoonlijk of aan de poëzie in het bijzonder. Wie mij bijv. zou tegenwerpen dat gelijke stijlmiddelen overvloedig zijn aan te wijzen in overheidspublicaties van de 17e (en 18e) eeuw, zou ik alleen kunnen antwoorden dat de levensstijl van regenten, predikanten enz. verwantschap had, of zocht, met de stijl van een Boek dat behalve als Godsopenbaring ook als poëzie werd ondergaan.

Negatief te waarderen 'vrijheden' vindt men, vreemd genoeg, zelfs bij Vondel, en zelfs in een gedicht als 'De monsters onzer eeuw'.

Der Engelandren tongen lecken
 Hun Vaders strot,
 En toonen 's Konings hoofd in 't becken
 Om snoot genot.

Deze verwarring tussen de Engelandren en hun tongen kan, meen ik, alleen gerekend worden tot de mistastingen.

Waarlijk dichterlijke vrijheid houdt in: *op artistiek-zinrijke wijze doen wat bij normaal taalgebruik onjuist zou zijn*. Wij spreken hier over woordkeus en zinsbouw, doch de hele klanktechniek van het eigenlijke dichten berust op eenzelfde beginsel. In een gesprek of een redevoering werkt bijv. het rijm storend. Feitelijk betekent geheel de rijmkunst een systematische uitbuiting van wat, op zichzelf, een gebrek van de taal is. Immers, het is louter gevolg van armoede aan letterklanken, dat er grote (en vaak bedrieglijke) klankovereenkomsten bestaan tussen woorden die geheel verschillende of zelfs tegengestelde dingen zeggen (rennen en remmen; doorlopend en doodlopend). Doch de meest uitdrukkingvolle rijmen ontlene hun spanning aan contrasterende betekenis bij overeenkomende klanken.

Tenslotte: Het is mede van tradities afhankelijk, welke vrijheden men voelt als deugd en welke als gebrek. Omzetting van de volgorde der zinsdelen maakt in het Nederlands doorgaans de indruk van zich behelpen uit onmacht om de zinsbouw bij de versbouw aan te passen. Doch in andere talen bestond en bestaat nog (in het Spaans, bijv.) een ware cultus van de inversie, psychologisch te herleiden tot de zeer algemene drang: het gedicht een bijzonder karakter te geven.

Hendrik de Vries.

Vragenlijsten

Of er een bepaalde stijl is voor het samenstellen van vragenlijsten? Voor zover wij weten niet. Alles is geoorloofd mits er geen fout wordt gemaakt en (vooral!) mits de vraag duidelijk is. Een bedrijf wilde weten of een bedrijfsbusdienst van station naar fabriek lonend zou zijn of niet. Het stuurde een vragenlijst naar het personeel, van

hoog tot laag. Een van de vragen luidde: ‘Zou u gebruik maken van de bus? Ja/nee. Zou uw antwoord hetzelfde zijn als u dat vervoer gratis krijgt? Ja/nee’. Dit is een voorbeeld van een vraag ‘waarbij je moet uitkijken’. Wie alleen maar wil als het vervoer gratis is, moet in het eerste deel ja wegschrappen en in het tweede deel. Dat ziet er niet schrikbarend moeilijk uit, maar de praktijk leert anders. Iemand denkt: nee, dat doe ik niet, schrapt dan ja in het eerste deel weg; dan leest hij ‘gratis’ en denkt: ja, dan wel, schrapt nu **nee** weg! Hij geeft daarmee te kennen dat hij **evenmin** gratis wil rijden... De opsteller van de lijst heeft er geen rekening mee gehouden dat de lezer vluchtig leest.

Les uit het geval:

Vermijd dubbelzinnigheid, maar dat niet alleen: onderzoek elke vraag telkens en telkens op duidelijkheid. ‘Zou de lezer er ook iets anders uit kunnen halen?’ Er mag natuurlijk maar één interpretatie mogelijk zijn, maar er mag evenmin aanleiding gegeven worden tot verkeerde interpretatie. Zoals u bij het verkeer altijd maar moet denken dat de ander gek is, zo moet u bij de vragenlijst altijd maar denken dat de ander dom is. Wees eerlijk, maak geen suggestieve vragen: ‘Vindt u het eigenlijk ook niet onjuist dat enz.?’ In de laatste zin zit nog een moeilijkheid die u de antwoorder moet sparen: de ontkenning van de vraag. Is hij **niet** in staat enz.? (Moet ik nu ja zeggen als hij volgens mij niet in staat is?) Dan ervan maken: is hij in staat enz.? ja/nee. Of, als u het precies wilt weten: ja/waarschijnlijk/misschien/enigszins/bijna niet/niet.

Joe en nonjoe II

Op ons artikel in juni-juli van dit jaar zijn veel reacties binnengekomen. Wij deden in dat artikel een poging om in ons taalgebruik een scheiding joe-nonjoe bij sommige woorden te schetsen. Met nadruk hebben we gezegd dat niemand het met ons eens behoeft te zijn en dat wij zelf bij sommige verschillen vraagtekens moeten zetten.

Er zijn er die ons uitvoerig gaan uitleggen waarom zij bepaalde voorbeelden van ons fout vinden. Met het merkwaardige verschil in de aanspraak ‘meneer De Groot’ en ‘mevrouw De Groot’ is lang niet iedereen het eens. Sommigen vinden dat joe-nonjoegedoe ‘haarkloverij’, anderen noemen het ronduit ‘flauwekul’. Daartegenover staat dat velen zich ‘met dit leuke spelletje kostelijk geamuseerd hebben’. Iemand schrijft dat hij bij het avondlijke verjaardagsfeest zijn gasten aan het werk heeft gezet met de joe-nonjoetechniek en ‘het resultaat was meer dan een uur van geestige invallen en flitsende opmerkingen’. Een ander dat hij zich telkens betrapte op een non-joewoord: ik ben nu erg onzeker geworden, maar ik sla me er, zo goed en zo kwaad als het gaat, doorheen, want ik kan me ten slotte ook nog als een geïnverteerde snob aanstellen’. Behoort u tot die betreurenswaardige groep van onzekereren, hou dan nu ter plekke op met het lezen van dit nummer en smijt het in de kachel. Er komt hier namelijk nog een lijstje voorbeelden. Deze zijn ons verstrekt

door briefschrijvers. We plaatsen ze zonder commentaar, zonder erbij te zeggen of we het een goed of slecht voorbeeld vinden. U ziet maar wat u ermee doet. Laat de zaak een paar maanden betijen en hebt u dan nog zin, maak ons deelgenoot van uw gedachten over het praatstuk. Links joe en rechts nonjoe.

hoogleraar	- professor
rector	- rector magnificus
frites, frieten	- patat
aan tafel	- eten!
prakkizeren, prakkezeren	- (be)denken
?	- zich verloven
?	- me floofde
(doet) pijn	- (doet) zeer
jasje	- colbertje
(naar, op) kantoor	- (naar, op) de zaak
horloge	- klokje
uitstekend	- prima
lekker	- smakelijk
in bed	- op bed
nee, dank u (bij eten)	- ik zal niet meer gebruiken
kaartspelen	- kaarten
vruchten	- fruit
ober!	- aanneme!
de kelner	- de ober
truitje	- jumpertje
dag meneer	- tot genoeg
worteltjes	- peentjes
televisie	- teevee
ik zal u opbellen	- ik zal u bellen
opdienen	- serveren
stelt u belang?	- hebt u interesse?
met	- compleet met
couvert	- bestek

uitspraak:

militeer	- militèr
artjerie	- artillerie
kaptein	- kapitein
kinderbijslag	- kinderbijslag
Philips	- Philips

Zelfs in het Zuidafrikaanse dagblad Die Transvaler (Johannesburg) is een beschouwing gewijd aan het joe-nonjoe-artikel van Onze Taal. De schrijver kan natuurlijk het verschijnsel in het Nederlands niet beoordelen. Hij is door Onze Taal echter geïnspireerd om te zoeken naar voorbeelden in eigen taal: ‘En hoe staan die sake in Afrikaans? Dit sy verre van my dat ek my aan so'n indeling sou probeer waag. Maar met 'n bietjie berekende moedwilligheid kan 'n mens miskien van taallae praat en voorbeelde aangee soos: bybie-baba, babatjie, kindjie; antie-tante, tannie; taa-daai, dankie; Krismis-Kersfees; holliedeivakansie, verlof; dromtrommel, tamboer; baaik-fiets; baaghin-(wins) kopie; prem-stoot-, kindervaentjie; kot-kinderbedjie, bababed. Dog die verskynsels loop sterk deureen en slaan aan weerskante van enige denkbeeldige standslijn uit!’

Jammer dat de schrijver niet zegt wat nu wat is. Het zou voor ons Nederlands wel vleidend zijn als rechts joe is.

Verdrijf uw tijd met palindromen

‘Nemen’ is een palindroom, d.w.z. men kan nemen van achteren naar voren lezen zonder dat de betekenis verandert; men kan ook een hele zin palindroom noemen. Iemand stuurt ons een palindroomzin van 6 woorden, 46 letters: ‘Nelli plaatst op ene parterretrap ene pot staalpillen.’ (klopt, probeert u maar!) Hij daagt ons uit een nog langere zin te bedenken. Wij zijn zwak in dit soort spelletjes. Wie helpt ons? Fouten als de vrouwelijke pot en trap willen we aanvaarden.

Een beroemd Engels palindroom is het kernachtige zinnetje van James Thurber: a man, a plan, a canal-Panama! Een ander: Dog as a devil deified lived as a god.

Nieuw woord

OGENKATER, dit nieuwe woord pikten we op uit een stukje reclame. Het betekent: het nare gevoel in je ogen wanneer je lang ingespannen hebt zitten turen naar een wegdek in de regen bij avond of naar een televisie-uitzending.

V.O.P.

Deze afkorting komt 26 maal voor in één bladzijde nieuwe tekst die is toegevoegd aan een zeer bekend leerboekje voor het rijexamen. Wat is V.O.P.? Doodgewoon: het zebrapad! Het ontbreekt de auteur van V.O.P. naar onze mening blijkbaar aan G.T.G. (gezond taalgevoel), maar niet aan N.T.G. (neiging tot gewichtigheid). Laten we ten aanzien van gewone dingen toch alstublieft G.D. (gewoon doen).

(B.)

Postfris

‘Postfris’ is een echte filatelistenterm, die ten minste 30 jaar geleden al werd gebruikt. Een duidelijk germanisme: ‘postfris’ zou vertaald moeten worden als: zo **vers** als de post levert. Alleen... we spreken wel van verse kadetjes maar niet van verse postzegels; gemakzucht maakt dan dat we ons niet afvragen of we dan wel van frisse postzegels spreken!

Een goede vertaling zou zijn ‘postnieuw’, maar verander zo'n ingeburgerde term maar eens. De postzegelhandel heeft behoefte aan de onderscheiding: ‘postfris’, dat is geheel zoals de postzegels bij het postkantoor gekocht worden, dus ongestempeld en met gom (en eventueel andere bijzonderheidjes), tegenover ‘ongestempeld’, dat is zonder stempel, maar misschien is de gom er afgeweekt of zitten er resten op van een gomstrookje waarmee de zegel in een album geplakt is geweest e.d.

In de Nederlandse catalogus heet het: ongebruikt - gebruikt. In de advertenties komt men ook tegen ‘ongebruikt met eerste plakker’ (dan maar resten van één gomstrookje) of ‘ongebruikt met originele gom zonder plakker’ (dat is dan postfris).

In de filatelie zijn meer merkwaardige uitdrukkingen, veel van Duitse origine:

- kilogoed of kilowaar (wordt per kilogram verhandeld),
- postverzegelde pakketten (door de posterijen ingepakt en gewaarmerkt),
- lastige zegels (die moeilijk te krijgen zijn),
- gedenkzegels (i.p.v. herdenkingszegels),
- beeldverzameling (gerangschikt naar de aard van de afbeelding en niet per land),
- FDC (= first day cover; na-oorlogs: Engels!)
- bundelwaar (wordt in bundeltjes van 10 tot 100 ex. verhandeld).

(A.B.F.)

[Nummer 12]

Joodse woorden in het Nederlands

De eerste groep woorden van Joodse origine, die in het Nederlands (en andere Europese talen) werd opgenomen, is niet door de Joden hierheen gebracht maar onder de invloed van het Christendom Nederlands taalbezit geworden. Het zijn van oorsprong Hebreeuwse, in hun vorm veelal door het Grieks beïnvloede woorden, als: amen, Belzebub, gehenna, halleluja, jubeljaar, hosianna, messias, Pasen, sabbat, sikkal, sjibbolet enz. Ook vele namen als Mattheus, Johannes enz. zijn van Hebreeuwse stam.

In hun overgrote meerderheid echter zijn de Joodse woorden in het Nederlands pas vele eeuwen later in zwang gekomen.

De Joden, die zich in de Republiek der Verenigde Nederlanden vestigden, spraken, voorzover zij niet tot de Portugees-Spaanse groep behoorden, een eigen taal, het Jiddisj. Deze taal die in de Middeleeuwen in Duitsland ontstaan was, weerspiegelde in haar woordenschat de zwerftochten van het Joodse volk. De grondslag vormde een middelhoogduits dialect, waarin talrijke Hebreeuwse en Aramese woorden uit een veel vroegere periode waren opgenomen terwijl ook andere talen, die hier buiten beschouwing kunnen blijven, er hun sporen in hadden achtergelaten.

Deze heterogene delen oefenden wederzijds invloed op elkaar uit en gingen voor het Jiddisj karakteristieke verbindingen met elkaar aan, een proces, dat zich tot zelfs in het Nederlands voortzette. Zo vormde zich in de Nederlandse volkstaal uit *jajem* (eig. jajin = wijn) met de Nederlandse uitgang *en* het werkwoord *jajemen* (het Jiddisj, dat overigens tal van deze vormingen kent, heeft in plaats daarvan het op overeenkomstige wijze ontstane werkwoord *sjikkeren*).

Zo ontstond eveneens in de Nederlandse volkstaal uit *majem* = water het werkwoord *majemen*. Ook wel werd het Jiddisje woord met Nederlandse voor- en achtervoegsels aangekleed bijv. *dalles* - gedallest of met een Nederlands woord gecombineerd bijv. *dallesdekker* (spottend voor goede overjas over oude kleren) of *lef* - lefdoekje, lefschoppen, lefgozer.

Vorm en uitspraak van de Hebreeuwse woorden, die via het Jiddisj hun weg naar het Nederlands vonden, wijkt sterk af van de aan de Nederlandse Universiteiten gebruikte, enerzijds omdat ze blijkbaar aan een ander dialect van het oude Hebreeuws ontleend zijn, anderzijds omdat ze in klemtoon en vorm de invloed van het middelhoogduits ondergingen. Men vergelijk bijv. Mokum, de populaire naam voor Amsterdam, met het klassieke ma'kom (= plaats, stad) of 'goochem met het klassieke cha'cham.

Al deze Joodse woorden zijn dus niet in hun oorspronkelijke Hebreeuwse, maar in hun afwijkende Jiddisje vorm in het Nederlands opgenomen.

Natuurlijk leverde Amsterdam met zijn vroeger zo grote Joodse bevolking het grootste contingent en nog altijd bevat de Amsterdamse volkstaal vele Jiddisje woorden, die men in de rest van Nederland niet kent. Daarnaast droeg de handel en speciaal ook de veehandel er toe bij, dat in geheel Nederland vele van deze woorden in gebruik kwamen en soms zelfs niet meer als vreemd aangevoeld, ja in enkele

gevallen als oud Germaans erfgoed opgeëist werden. Woorden als sjofel, stiekum en smoesje zijn in brede kring geaccepteerd, maar in het algemeen zijn hun metgezellen toch wel tot de volkstaal beperkt gebleven. Ter illustratie enkele vrij algemeen bekende voorbeelden: (h)achelen, bajes, dalles, gappen, gajes, gannef, gein(tje), gesjochten, gozer, jofel, kapoeres, kapesones, kille, lef, lou(w), mesjokke, sjikker, slemiel, slamasel, sof, tippelen, tof, pietsje, pleite, ponem (porem), poter.

De echte Mokumer zal ze met vele andere kunnen aanvullen. Om een voorbeeld te noemen, hij zal voor een bepaald deel van de rug in het gezelschap ook wel een nette omschrijving gebruiken. Maar hij houdt er niet van iemand naar de mond te praten en zal dit verachtelijk afdoen met een uitdrukking, waarin het werkwoord kruipen gecombineerd is met een woord, dat op mond rijmt.

Daarnaast echter beschikt hij nog over een derde mogelijkheid nl. het woord *toches* (dokes), zonder te vermoeden, dat hij zich van een weliswaar ietwat in betekenis gewijzigd, klassiek Hebreeuws woord uit bijv. Genesis I bedient.

Van de markt, resp. de veemarkt, stammen muntnamen als: *beisje* (twee stuivers), *joedje* (tientje), *heitje* (vijf stuivers), *sjoof* (verbasterd uit zoof = gulden), *meier* (honderd gulden). Beis(b), hei(h), joed(j) resp. twee, vijf, tien zijn de namen van de letters van het Hebreeuwse alfabet, die ook als cijfers dienst doen, meier van meie = honderd.

Alle bovengenoemde voorbeelden zijn ontleend aan het oorspronkelijke Hebreeuwse deel van het Jiddisj. Slechts enkele Duitse uitdrukkingen zijn via het Jiddisj in het Nederlands terechtgekomen. Dergelijke woorden werden vaak gebruikt mede omdat men door de omgeving of de clientèle niet verstaan wilde worden. Aan deze eis voldeden Duitse woorden in het algemeen niet. Enkele, die daaraan wel voldeden, hebben zich dan ook wel ingeburgerd. Het zijn in dit geval geen Joodse woorden in engere zin maar ze zijn wel degelijk door de Joden hier gebracht. Als voorbeelden kunnen gelden: ‘Dat is de *kif*’ uit Jiddisj-Duits *Gift* (vgl. Duits: einen Gift auf einen haben). Tot dezelfde groep behoren: ‘*alles kits*’ (Jidd. alles güttes, spreek uit gietes), verder kopzorg, roddelen, een pietsje (bissel), sappelen, zich *de* sappel maken. Dit laatste bewaart de middelhoogduitse betekenis ‘ruhlos tätig sein’, die in het Jiddisj, in tegenstelling tot het moderne Duits bewaard bleef.

Hiervan te onderscheiden zijn de Joodse woorden, die via de omweg van het Bargoens in het Nederlands binnengedrongen zijn en die een meer internationaal karakter dragen. Ze zijn wel van Joodse afkomst, maar het zijn slechts verwanten in de vierde graad. Hier leidde de tendentie van het niet verstaan willen worden tot een nog sterkere zucht, om allerlei vreemde, voor de omgeving onbegrijpelijke woorden te gebruiken, waartoe ook het Jiddisj zijn aandeel leverde.

Het wegvallen van de associaties leidde hier echter vaak tot een woordbeeld, waarin het oorspronkelijke nauwelijks nog te herkennen is. Zo werd Jiddisj ‘mesjogge’ (g van garçon) tot mesjokke, mesjoche, mesjoege, sjoeg, beschoecheld en besjoechelen. Sjoechem geven komt van het reeds vernederlandste Jiddisje woord ‘*sjoewe*’ = antwoord.

Ook de betekenisontwikkeling van Jiddisje woorden is in het Bargoens zijn eigen weg gegaan zoals in dit milieu begrijpelijk altijd in ongunstige zin. *Bajes* betekent in het Jiddisj ‘huis’ zonder enige onvriendelijke betekenis. In het Bargoens wordt het tot ‘gevangenis’. Typische voorbeelden zijn gozer en kalle, zeer nette woorden, in het Jiddisj resp. bruidegom en bruid. Gozer, verbasterd uit gosen, is in 't Bargoens kerel of vent; er zijn in Nederland zelfs lefgozers, die tot het gilde der ‘toffe jongens’ behoren (Jidd. tof = goed). De bruid is 't nog erger gegaan; 'n kalle of kalletje heeft in het Bargoens associatie met Walleetje. In dezelfde sfeer ligt het woord ‘tippelsjikse’. Het komt in het Jiddisj niet voor, maar is uit twee Jiddisje elementen samengesteld, en zou letterlijk ‘loopmeisje’ betekenen.

Het Bargoens heeft, naar we dus zien, met behulp van Jiddisje elementen ook nieuwe woorden gevormd. 'n Typisch voorbeeld is eveneens 'jatten', dat wel gevormd is van het Jiddisje *jad* (= hand), maar in deze taal niet voorkwam. Joden hebben dus nooit gejat. Ze beschikten echter over het woord *gappen*, waaraan het Bargoens blijkbaar niet genoeg had.

We willen nu nog enkele etymologische uitstapjes maken. 'n *Bolleboos* is iemand, die uitstekend begaafd is, bijzonder in iets uitmunt', aldus omschrijft Van Dale de tegenwoordige betekenis in het Nederlands. De letterlijke betekenis is 'heer des huizes.' 150 jaar geleden kon men in het Jiddisje reglement van elke Joodse gemeente deze term aantreffen en nog leeft het woord *balboos* in deze kringen. Het waren de beter gesitueerde leden der Joodse gemeenten, die zich door betaling van inkoopgeld de volledige lidmaatschapsrechten verworven hadden. De combinatie vroeden en gegoeden leidde ook hier tot een betekenisontwikkeling in omgekeerde volgorde. Ook op dit woord had het Bargoens zijn eigen visie. *Bolleboos*, ook verbasterd tot 'bollebof', was in het milieu afwisselend de commissaris van politie, de Burgemeester of de directeur van de 'bajes'.

Kaffer. Hiermede betitelden de veehandelaren hun geachte clientèle. Oorspronkelijk was het volstrekt niet denigrerend. Het komt namelijk van *kafrie* = dorpsbewoner.

Lechajem. *Daar ga je* is vernederlandst uit *le-chajem* = ten leven, een wens, die van oudsher bij het drinken van wijn wordt uitgesproken. Vroeger werd in Israël aan ter dood veroordeelden een met wierook vermengde beker wijn gereikt, om hen vóór de terechtstelling te bedwelmen. (Vergel. Marcus XV, 23). Vandaar, dat bij het drinken van wijn de wens *lechajem*, ten leven (en niet ten dode) werd uitgesproken.

Lou loene behoort bepaald niet in deftige conversatie thuis. Toch zijn het de statige klassiek Hebreeuwse aanvangswoorden van psalmen 115. Niet ons....

Mazzel. Ook in de taal spreekt de mode een woordje mee. Zo heeft 'de mazzel' plotseling carrière gemaakt. Het betekent: geluk (oorspronkelijk: sterrebeeld) en is in Joodse kring nog zeer gebruikelijk als felicitatieformule: 'mazzeltof!' In andere kring schijnt het nu tot afscheidsgroet gepromoveerd.

Slome duikelaar tot slot. Het lijkt zo op het oog zeer Nederlands, maar deze uitdrukking bewaart de naam van Sjloume Duikelaar, die omstreeks 1800 in de

Amsterdamse Jodenbuurt leefde. Duikelaar is waarschijnlijk een pseudoniem, *Sjloume* is de Jiddisje vorm van Salomo. Hij was schoenpoetser en auteur van kleine kluchten en Poeriemkranten in het Jiddisj, waarmee hij zijn schamele inkomsten aanvulde.

Secundair is zijn naam aangepast aan het Nederlandse woord 'sloom'. Om nogmaals Van Dale te citeren: 'Slome duikelaar, benaming voor iemand, die niet veel presteert, sul, sufferd'. Hij was bepaald geen Vondel, maar met de kwalificatie 'sul, sufferd', heeft de volksetymologie de arme Sjloume toch wel bitter onrecht aangedaan.

H. Beem

Foutenkwis

Ter gelegenheid van het jubileum van Philips' Taalcommissie gaf de redactie van Philips' Koerier haar lezers de volgende prijsvraag op. U ziet hieronder tien zinnen, telkens in twee verschillende versies. Er zijn drie mogelijkheden: 1. eerste goed, 2. tweede goed, 3. allebei goed. Probeer u het ook maar eens. Wij hopen dat u het beter doet dan de Eindhovenaren; de redactie sprak er in een volgend nummer haar teleurstelling over uit dat maar zo weinigen de eenvoudige prijsvraag geheel goed hadden opgelost.

A.	1. Op u aller medewerking wordt gerekend. 2. Op uw aller medewerking wordt gerekend.
B.	1. Van dit boek zijn meerdere exemplaren aangeschaft. 2. Van dit boek zijn verscheidene exemplaren aangeschaft.
C.	1. In de eerste plaats was hij een goed vaderlander. 2. Op de eerste plaats was hij een goed vaderlander.
D.	1. De maximum snelheid op deze weg is 50 km/uur. 2. De maximumsnelheid op deze weg is 50 km/uur.

- E. 1. De oppervlakte van de maan is voor ons slechts gedeeltelijk zichtbaar.
2. Het oppervlak van de maan is voor ons slechts gedeeltelijk zichtbaar.
- F. 1. Bij deze bericht ik u dat ik verhinderd ben.
2. Bij dezen bericht ik u dat ik verhinderd ben.
- G. 1. De dames, die moe waren, verlieten de balzaal, zodat alleen de heren achterbleven.
2. De dames die moe waren, verlieten de balzaal, zodat alleen de heren achterbleven.
- H. 1. Het schip was een motorjacht en was gebouwd op een Nederlandse werf.
2. Het schip was een motorjacht en gebouwd op een Nederlandse werf.
- I. 1. Door de knop in te drukken, wordt het toestel uitgeschakeld.
2. Door de knop in te drukken, schakelt men het toestel uit.
- J. 1. Het bestuur laste de bijeenkomst af.
2. Het bestuur gelastte de bijeenkomst af.

De contributie- en abonnementsgelden voor het jaar 1963 zijn ongewijzigd; zij bedragen:

minimumcontributie voor leden	<i>f</i> 4,-
abonnementsprijs voor lezers	<i>f</i> 2,50
abonnementsprijs voor groepslezers	<i>f</i> 1,25

Ik verzoek u de verschuldigde contributie- en abonnementsgelden vóór 10 januari 1963 over te maken aan de Administratie:

Nederlandsche Uitgeversmij N.V. Leiden,

Postgiro 529740
de Penningmeester.

Stijl

1. Wanneer wij deze droeve toestand op zijn oorzaken herleiden, komen we tot de conclusie, dat het niet aangaat, hiervoor alleen de fabrikanten verantwoordelijk te stellen: de schuld rust minstens even zwaar op de verzamelde machinegebruikers, die in een, hen overigens sierende lijdzaamheid hebben nagelaten om, op grond van een scherpe analyse van hun ware behoeften, hun daardoor gefundeerde verlangens tegenover de fabrikanten kenbaar te maken.

Euvel: ingewikkeld maken wat eenvoudig kan. Het is een breiwerk met verschillende draadjes geworden. Merk op: 'dat het niet aangaat' kan nooit de directe conclusie zijn van een analyse van deze droeve toestand. Immers, uit die analyse kan wel volgen dat er twee schuldigen zijn; 'dat het niet aangaat' is een secundaire conclusie die berust op een ander inzicht. Dus: wanneer we nagaan wat de oorzaak is van deze droeve toestand, dan zien we dat niet alleen de fabrikanten schuldig zijn, maar ook de machinegebruikers. Laatstgenoemden hebben immers nagelaten hun eigenlijke behoeften scherp te analyseren en hun aldus gefundeerde verlangens aan de fabrikanten voor te leggen. De bereidheid der machinegebruikers om zich steeds te behelpen moge hen sieren; zij zijn niettemin daardoor mede schuldig aan de gelaakte toestand.

2. Door steeds meerderen wordt de gedachte verlaten dat alle studenten voor alle werkzaamheden binnen hun vak door de school dienen te worden opgeleid.

Men behoeft geen dogmatische afkeer van de lijdende vorm te hebben om in te zien dat het dubbele worden hier de stijl verzwaart. Meerderen is een germanisme, de gedachte verlaten betekent: geloven niet langer.

3. Men stelle zich op de hoogte van het gebruik van milligramequivalenten voor de berekening van de resultaten van volumetrisch werk.

Zes voorzetselbepalingen in één zin: op-van-van-voor-van-van. Met een beetje passen-en-meten, met een andere constructie kunt u er een paar van kwijt.

4. Op een gegeven moment is het extra vermogen dat nodig is om een bepaalde snelheidsvermeerdering te geven zo groot dat er zoveel van de lading moet verdampen, terwijl de ruimte relatief kleiner wordt, dat de winst te niet wordt gedaan.

Moeilijke zin: bijzin achter vermogen daarna zo groot

dat + bijzin waarin zoveel dat + bijzin waarin terwijl + bijzin.

5. Ook doordat het grootbedrijf gebonden is aan wetten en regelingen kan men moeilijk iets onder de tafel doorgeven terwijl men dit in een klein bedrijf wel kan en wat ook zeer stimulerend werkt.

Keuvelzin, begrijpelijk maar losjes gebouwd, zoals we dat in een opwindend gepraat doen.

Opdracht: maak tijdens de decemberfeestdagen een half uurtje vrij om van de bovengenoemde en bevitte stukken proza helder Nederlands te maken.

U vraagt

of wij weten wat (in een advertentie) mentrix is. □ Dat is het vrouwelijk voor mentor, leidsman, raadsman, gids. Eigenlijk heel raar dat mentrix, want dat -rix, een Latijnse uitgang ter aanduiding van een vrouwelijke dader, is in mentrix gebruikt bij een Griekse eigenaam, nl. Mentor, de leidsman van Odysseus' zoon, Telemachus; mentrix is dus quasi Latijn. Gids is al bezet door de padvinderij en leidsvrouw, raadvrouw is - blijkbaar - te statig. □ Hij is **kwa** zus anders dan **kwa** zo. Mag dat zo maar, die vernederlandsing van qua? De Woordenlijst heeft qua niet opgenomen, wel quasi en dat mag **ook** kwasi zijn. Waarom ook eigenlijk niet? We hebben toch ook: kwestie, kwadraat, kwaliteit, kwibus. □ Nee, dan die andere advertentie: 'Wij zoeken een **mannetjesputter**'! □ Of die andere, waarin Van Gend en Loos vraagt om topuurders. Misschien zijn topuurders mensen die tijdens de topuren moeten komen helpen. Aardig woord, vinden we. Denk aan maandloners. □ Stimulance is geen Frans. Het is in het Nederlandse Latijn: **stimulans**. Klemtoon op sti en **niet** op de lans. □ Vertechniseren is een bruikbaar woord. Met stukjes ervóór en erachter kan men veel maken: ver + een bijvoeglijk naamwoord + eren. □ Dat **swiet slaan** bestond, was ons onbekend. Het betekent zoiets als 'de grote meneer uithangen'. Maar hoe wordt het gebruikt: hij slaat swiet? □ Iemand heeft ontdekt dat bij het begin van de toegangstunnel van het A'damse Centraal Station echte **keekjes** te koop zijn. De gewone taalgebruiker is ons (gelukkig!) al weer vóór geweest. □ Die supermart heeft enigen verbijsterd in het woordenboek doen graaien. □ Eerlijk gezegd, voelen wij wel wat voor die **mart**. Het prijsgeven van de k is (wat men tegenwoordig zo graag noemt) zindelijk. Van Dale geeft het ten overige zelf toe, blz. 1170, markt 6: **plaats** waar markt wordt gehouden, in deze betekenis vaak uitgesproken als mart. □ Dat zindelijk komt kennelijk tegemoet aan de eis om zich scherp uit te drukken. Van Dale kent het in de betekenis 'ethisch en rationeel zuiver' in 1950 nog niet, maar - nauwkeurig optekend wat er gezegd wordt - in 1961 wel. □ Moderne kwaliteiten van moderne mensen zijn ook **alert** en **prudent**; waar dat alert zich nu precies onderscheidt van wakker en prudent van ja van wat eigenlijk (verstandig, voorzichtig, tactisch), weet geen mens. Maar alert en prudent zijn sierlijke woorden voor sierlijke dingen. □ **De grootste helft** is natuurlijk onzindelijk, doch zo zijn wij taalgebruikers nu eenmaal. □ 'Limburg spant op het gebied van verkeersongelukken de kroon'. D.w.z. daar gebeuren de meeste ongelukken. Mag in zo'n ongunstige aanduiding wel de uitdrukking kroon spannen voorkomen? Het is misschien prudent, naar een andere uitdrukking te zoeken, maar op zich zelf is de zegswijze hier niet fout. Oorspronkelijk:

zich zelf de kroon op het hoofd vastbinden; dan: de beste zijn in voortreffelijke zaken, het winnen van de anderen; dan gewoon: overtreffen. □ Een interessante zin is: ‘Het aantal medewerkers in A staat in geen verhouding tot het aantal in B.’ Wil dat nu zeggen dat er in A bijvoorbeeld 50 zijn en in B 5000? Of andersom? Laten we niet vergeten dat we zulke zinnestukjes uit een context knippen, dat we ze isoleren van wat ervoor en erachter staat. □ Even interessant: ‘Ter aanvulling op hetgeen de burgemeester omtrent **haar** standpunt gezegd heeft, deelt de directie mede enz.’ (De burgemeester is een man). Hij heeft iets gezegd omtrent het standpunt van de directie, dus haar is goed. Het gekke is dat de meesten dit haar gek vinden. De zin is wel correct, maar toch verwarrend. Het kost maar weinig moeite om zulke misleidende mededelingen beter te zeggen. □ In de meeste Vlaamse dialecten blijkt al sinds jaar en dag **vrijdom** te bestaan (= privacy). Hadden we dat maar geweten. □ Eeuwig roersel is de zestiende-eeuwse vertaling voor perpetuum mobile. Een goed voorbeeld van zo'n eeuwig roersel is een kip die je een heel harde tik op haar kop geeft: die blijft dan eeuwig leggen. Flauw. □ De Hoovercraft van oktober was een drukfout. Moest zijn **hovercraft**. Het Engelse werkwoord to hover is zweven, in de lucht hangen. Men spreekt ten onzent van een **luchtkussen** waarop het voertuig zweeft. □ Nu zegt men dat remmen vaart verminderen is en afremmen **langzaam** vaart verminderen. Mogelijk. □ **Steven** moet je niet gebruiken als je boeg bedoelt. Evenmin **schegbeeld** als je **hekbeeld** bedoelt. De scheepsterminologie is een specialisme; in het Rotterdamse maritieme museum is een zeshonderd bladzijden dik scheepstermenwoordenboek, vervaardigd door de heer J.W. van Nouhuys. □ Dat bijvoorbeeld ook **opdirken** een bootwoord is, wisten we niet. Het is: de zeilen met de dirk omhoog brengen, zodat ze geen wind vangen. Het schip aldus opgedirkt zijnde, dirkt de schipper zich op om de wal op te gaan. □ Op een boot zegt men een blok en nooit katrol. Als het niet waar is, niet schrijven; wij geven maar door wat de bootmensen ons zeggen. Maar dat katrol een kat-rol is (klemtoon op eerste lettergreep) geloven we niet. De woordkundigen zien geen verband tussen de kat en de katrol. Daarom zonder schromen: klemtoon op de rol. □ Dit was het laatste nummer van 1962. Honderden brieven met verlossende antwoorden op duizenden vragen hebben we in dit jaar vanuit ons hoofdkwartier de deur uitgejaagd. Daarnaast zijn talrijke vragen, pietluttige en uitermate ingewikkelde, in ons blad beantwoord. Mocht u op een vraag in 1962 nog steeds geen antwoord gehad hebben, meld ons dat zonder verwijl; wij zullen ons verzuim nog voor het nieuwe jaar herstellen. □ Er is voor allen in dit land een nieuwjaar, zowel gelukkig als zalig. □ Als het een beetje meeloopt, krijgt u in het eerste nummer van 1963 de teksten van het congres.